

WWW.UNIL

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

ИЗЛАЗИ ГЛА ПУТ СВАКОГ МЕСЕЦА У СВЕСКАМА ОД 3 И ВИШЕ ТАБАКА. ЦЕНА ЈЕ: ЗА СРБИЈУ 12 ДИН., А ЗА ЦРНУ ГОРУ, БУГАРСКУ, БОСНУ, ХЕРЦЕГОВИНУ, АУСТРО-УГАРСКУ, РУМУНИЈУ И ТУРСКУ 15 ДИНАРА НА ГОДИНУ

ПРЕТПЛАТА СЕ ШАЉЕ УПРАВИ ДРЖАВНЕ ШТАМПАРИЈЕ, А РУКОПИСИ УРЕДНИШТВУ.

Х СВЕСҚА У БЕОГРАДУ 31. МАЈА 1882. ГОДИНА III

УПУТСТВО

МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

ЗА

НАДЗОРНИКЕ СРЕДЊИХ ШКОЛА

На основу друге алинеје члана 2. закона о надзиравању школа од 21. Марта 1881. г., а по саслушању Главнога Просветнога Савета, одредио сам вас да ове школске године прегледате средње школе у местима:

О томе сте већ и извештени нарочитим мојим писмом, а овом приликом рад сам обратити вашу пажњу на ово што иде:

1. Ваша је дужност у главnome да се на лицу места уверите о стању наставе у опште у заводима које ћете походити, а на по се оних дисциплина које спадају у круг вашег разумевања и ваше стручне спреме. Поименце пак уверићете се о томе: какав је у опште ове године успех ученика у похођеним школама из појединих наставних предмета; каква је метода пропитивања, а и предавања, колико се ова последња може видети на самом испиту; да ли је метода чисто механична или разумна и практична; да ли је управљена на то да се свака ствар проучи и савлада дубоко и језгровито, или се учи површно, без правог разумевања; да ли је све што је прописано учено и научено тако, да је постало ђачка својина, како би му служило као основа да-

љег учења и усавршавања, или је учено тек да се учи, па и оно што је научено, постигнуто је, може бити, прекомерним напрезањем памћења; да ли су при предавањима употребљавана дотична училиа ради бољег и лакшег сватања предмета у смислу очигледности, и ако су, с каквим су успехом чињене примене, а ако нису, за што нису итд.

2. Пошто су готово у свакој средњој школи науке подељене у засебне групе на више предавача, то ћете се старати да сазнате, да ли има сагласности у методи предавања и другим захтевима рационалне наставе код тих наставника који се баве предавањем сродних предмета, т. ј. да ли се сви служе једнаким средствима и да ли се труде да држе хармонију у ономе у чему се она може држати, или у предавању сродних наука сваки ради друкчије, без споразума својих другова, и бира начин предавања по своме нахођењу, шири или сужава обим предмета по вољи, задржавајући се више код оних партија које се само њему чине важне или за које се он сам особито интересује, или има општег споразума међу њима, што се тиче и садржаја и начина предавања.

3. Тога ради биће потребно да поредите и програме предавања које сваки наставник

подноси обично у почетку школске године и по коме се имао управљати. — Како су у другој половини ове школске године разаслати свима средњим заводима нарочити наставни програми, израђени од извесних комисија, испитаћете и уверити се да ли су их поједини наставници примењивали на својим предавањима, у колико јесу, а у колико нису, и за што. Све што том приликом важније приметите, изложићете у извештају заједно с вашим мишљењем, да се има при руци онда кад се у Главном Просветном Савету буду удешавали стални програми из свију наставних предмета који се предају у средњим школама.

4. При том баците поглед и на поделу предмета међу наставнике, а нарочито на то, да ли сваки предаје оно за што има потпуно спреме или је силом околности примио се предавања и онога у чему нема довољно практичне вештине и теоријска знања. Даље, да ли је распоред појединих предаваних дисциплина приближно равномеран или су неки од наставника оптерећени много више од других.

5. Како сав успех у настави, сав напредак школски, сав глас који може који завод уздићи у очима грађанства зависи од спреме наставничке и од њиховог понашања у школи и у грађанству, то гледајте да и то сазнате и да ми јавите: колико који наставник у том погледу ужива поштовања и у школи и ван школе, и је ли то поштовање заслужио школским радом или другим и којим начинима? Постараћете се да по могућству сазнате, колико наставник влада знањем науке коју предаје, мари ли за научни развитак њен, је ли упознат с дидактичко - методским захтевима предавања својих предмета, врши ли савесно своју дуж-

ност, отправаља ли је с вољом и преданошћу која се порећи не да, или је то све усиљено и напрегнуто, или ако нешто и ради, то је за невољу и као мимогред, а главно му је занимање, може бити, са свим што друго, што га одстрањује од школе и не чини му част ни у школи ни у грађанству. Школске старешине ће вам дати обавештења о уредном вршењу дужности појединих наставника, а тако исто и о њиховом понашању у заводу и ван завода.

6. Сазнаћете и каква дисциплина и какав ред влада у заводу, а нарочито како се ученици понашају према наставницима, јесу ли прилежни, уредни и чисти, каки су им задаци, како држе своје и школске ствари, долазе ли тачно на часове итд.; а тако исто како се владају и ван школе, брину ли се да се дотерају и усаврше у оном што уче итд.

7. Размотрите све збирке разних научних средстава, којима се наставници служе на предавањима, даље, школску књижницу, као и цело стање школе.

8. Најпосле уверите се, колико је могуће, о свима појединостима школске администрације, а на име: о реду у заводу, архиви, уписним књигама, белешкама ученичким, о стању зграде, школског намештаја итд.

О свему овом, а и другом што будете приметили, а тиче се угледа школе коју походите, поднећете ми тачан извештај, и то најдаље до 20. Јула ове године, држећи се у главном реда који је овим упутством обележен.

БП. 2631.

22. МАЈА 1882. г.

у БЕОГРАДУ.

Министар просвете и црквених послова,

Ст. Њоваковић с. р.

НАДЗОРНИЦИ ЗА СРЕДЊЕ ШКОЛЕ ЗА 1881—2. ШКОЛСКУ ГОДИНУ

Министар просвете и црквених послова, на основу члана 2. закона о надзиравању школа, а по саслушању Главног Просветног Савета, одредио је 20. Маја ов. г. ПБр. 2631. за овогодишње надзорнике средњих школа ова лица:

Г. Михаила Валтровића, професора Велике Школе, по струци математичких и сродних наука, у нижој гимназији: смедеревској, пожаревачкој, свилајничкој, јагодинској, парафинској, алексиначкој и крушевачкој.

www.unil.rs Светислава Вуловића, професора Велике Школе, по струци историјско-филологијских наука, у нижој гимназији: *шабачкој, ваљевској и чачанској*, и у гимназијским реалкама: *лозничкој и горњо-милановачкој*.

Г. Јована Жујовића, суплента Велике Школе, по струци природних наука, у нижој гимназији: *великоградичанској, неготинској, зајечарској и широтској* и у гимназијској реалци *књажевачкој*.

За београдске средње школе, више и ниже, одређени су ови професори Велике Школе:

г. Јован Бошковић, по српској и словенској граматици.

г. Светомир Николајевић, по историји и историји књижевности.

г. Др. Л. Докић, по јестаственици.

г. Јов. Туроман, по латинском језику.

г. Сима Лозанић, по хемији.

г. М. Андоновић по космографији и аритметици.

УКАЗИ ЊЕГОВОГ ВЕЛИЧАНСТВА

Његово Величанство, Краљ, благоволео је, на предлог министра просвете и црквених послова од 14. Маја о. г., поставити:

у Београдској гимназији

Г. Марка Лека, предавача београдске гимназије за професора.

у Лесковачкој нижој гимназији

Г. Светозара Милосављевића, директора и професора београдске гимназије, за професора по потреби службе

Разрешења од дужности наставника средњих школа

Актом г. министра просвете и црквених послова разрешени су од дужности:

у Лозничкој гимназијској реалци

Г. Павле Чортановић, учитељ цртања и краснописа, 12. Маја о. г., по молби.

у Београдској гимназији

Г. Љубомир Борђевић, предавач, 24. Маја ове године.

У М Р Л И

Персида Карабелићева, учитељка III и IV разреда основне женске школе лозничке, умрла је после дужег боловања у Београду, 14. Маја ове године.

РАСПИС

МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

Свима окружним начелствима

Многи учитељи основних школа моле се још у течају године, понајвише из личних узрока, да се преместе из једне школе у другу пре него се годишњи испити сврше и школска година закључи.

Да би се жељама појединих при датој прилици могло задовољење дати, ја сам одредио да се о овим молбама воде нарочите белешке; али је за то и од стране молилаца потребно да учине ово што следује:

1. Сваки учитељ или учитељка који желе да се драге воље преместе из једне школе у другу, дужни су најдаље до 10. Јула (редовно сваке године) поднети министру просвете и црквених послова нарочиту молбеницу о премештају, назначивши изриком највише *две школе*, у које се желе преместити или ти пак један округ.

2. У молбеници треба изложити на кратко главније и праве побуде тражена премештања.

3. Само из врло важних разлога може се молити за премештај и у току године школске и то или из личних или из месних узрока, када је тако рећи опстанак постао онде одвећ штетан и немогућан.

Молба ће се уважити и водиће се о њима рачун од краја школске године па до краја Септембра. Тада ће се све уништавати и ко није задовољан има молбу на ново у другој половини Јуна поднети по истом пропису.

Начелство ће све напред изложено што пре доставити свима учитељима и учитељницама у округу да се у напредак по томе управљају.

ЛБр. 2829.

14. Маја 1882. год.
у Београду.

Министар просвете и црквених послова,
Ст. Ђоковић, с. р.

Записник Главног Просветног Савета

САСТАНАК СВИХ

14. Априла 1882. у Београду

Били су: председник: Д. Нешић; редовни чланови: Ј. Пецић, Љуб. Клерић, Арх. Н. Дучић, др. В. Бакић, Арх. Нестор, М. Зечевић, М. Миловук, Драг. Јовановић, др. А. Стефановић; ванредни чланови: М. Валтровић, Св. Вуловић, Љуб. Ковачевић, Јов. Ђорђевић и Бор. Тодоровић.

Привремени пословођа др. Ник. Ј. Петровић.

I

Привремени пословођа чита следећи указ:

Ми

МИЛАН ПРВИ

по милости Божијој и вољи народној

КРАЉ СРБИЈЕ

На предлог нашег министра просвете и црквених послова, на основу чл. 7. закона о уређењу Главног Просветног Савета, постављамо за редовне чланове Главног Просветног Савета:

а. Из министарства просвете

Начелника просветног одељења, Јосифа Пецића.

б. Из Велике Школе

Ректора и професора, Димитрија Нешића, професора Милана Кујунџића, професора Љубомира Клерића.

в. Библиотекара народне библиотеке

Архимандрита Нићифора Дучића.

г. Из Учитељске Школе

Професора Др-а Војислава Бакића.

д. Из Богословије

Професора архимандрита Нестора.

ђ. Из београдске гимназије

Професора Милоша Зечевића

с. Из београдске реалке

Директора и професора Милана Миловука.

ж. Из београдске друге ниже гимназије

Професора Драгољуба Јовановића.

з. Од београдских лекара

Др-а Лазара Стефановића.

Наш министар просвете и црквених послова нека овај указ изврши.

8. Априла 1882.

У Београду

МИЛАН, с. р.

Министар просвете и црквених послова,

Ст. Ђоковић, с. р.

Прима се к знању.

II

Привремени пословођа чита следећи акт министра просвете и црквених послова:

»На основу члана 8. закона о уређењу Главног Просветног Савета постављамо за ванредне чланове Главног Просветног Савета на годину дана ова лица: Г. Г. Михаила Валтровића, чувара народног музеја, Светислава Вуловића, професора Велике Школе, Симу Живковића, директора крагујевачке гимназије.

Љубомира Ковачевића, управитеља учитељске школе,

Јована Ђорђевића, професора учитељске школе, Милоша Давидовића, директора ниже гимназије смедеревске,

Михаила Марковића, директора нишке гимназије, Ђуру Козарца, директора ниже гимназије шабачке, Стојана Марковића, директора ниже гимназије ваљевске,

Милоја Влајића, управитеља учитељске школе нишке,

Борислава Тодоровића, професора учитељске школе београдске,

Димитрија С. Јовановића, професора ниже гимназије крушевачке,

Живојина Симића, привременог директора ниже гимназије зајечарске,

Др-а Михаила Спиридоновића, окружног физикуса шабачког,

Др-а Ђорђа Димитријевића, окружног физикуса алексиначког,

Саву Јовичића, учитеља карановачког,

Димитрија Дукића, учитеља шабачког и

Петра Никетића, учитеља београдског.

ПБр. 2189.

12. Априла 1882. год.

у Београду.

Министар просвете и црквених послова,

Ст. Јоваковић, с. р.“

Прима се знању.

III

Привремени пословођа чита овај акт министра просвете и црквених послова:

„Главном Просветном Савету

На основу члана 6. закона о уређењу Главног Просветног Савета од 1. Марта 1880. год. поставио сам г. Димитрија Нешића, ректора Велике Школе и редовнога члана Главног Просветног Савета за председника истоме Савету на две године.

Част ми је о томе известити Главни Просветни Савет.

ПБр. 2217.

12. Априла 1882. год.

у Београду.

Министар просвете и црквених послова,

Ст. Јоваковић, с. р.“

Прима се знању.

IV

Председник позива Савета да на основу чл. 6. пословника избере заменика председниковог.

Услед тога је Савет изабрао за председниковог заменика г. Јосифа Печића.

V

На основу чл. 284. пословника, *председник* позива Савет да избере два одбора: дисциплински и наставни.

За сваки одбор имају се изабрати три члани између редовних чланова.

Услед тога Савет је изабрао за чланове дисциплинског одбора: архимандрита Н. Дучића, М. Зече-

вића и Драгољуба Јовановића, а за чланове наставног одбора: Љуб. Клерића, др-а В. Бакића и архимандрита Нестора.

VI

Према истоме члану пословника *председник* позива Савет, да избере заменике одборницима, а најпре да се реши колико ће се заменика за који одбор изабрати. Савет је с погледом на то што у дисциплинском одбору нема много посла, а на против у наставном биће више ствари, одлучио, да се за дисциплински одбор избере *један*, а за наставни одбор *два* заменика.

За тим се приступило бирању заменика и Савет је изабрао за заменика у дисциплинском одбору Љуб. Ковачевића, а за заменике у наставном одбору Св. Вуловића и Бор. Тодоровића.

VII

Др. В. Бакић *предлаже* да се донесе формална одлука о томе: да се ванредни чланови Савета редовно позивају у седнице, иначе, по чл. 8. закона о уређењу Главног Просветног Савета, ванредни чланови не би могли имати решавајућег гласа на састанцима. Савет је у свему примио предлог др-а Бакића.

VIII

Ј. Пецић, *предлаже* да се одреди време у које ће се од сада Просветни Савет састајати на састанке.

Услед тога Савет је одлучио да се редовни састанци Главног Просветног Савета држе и од сада Средом у 5 часова по подне.

IX

Привремени пословођа прочитао је записник 107. састанка, који је Савет примио.

X

Министар просвете и црквених послова писмом својим од 9. Априла ов. г. ПБр. 2124., позива Савет да му да своје мњење о томе: може ли се »Хемија« II део од Симе Лозанића, прештампати о државном трошку, а за шкодску потребу, таква каква је или би је у чему мењати требало.

Том приликом *председник* је изнео да се начелно реши питање о прегледању дела која пишу професори Вел. Школе за своје ученике.

Једни су били за то да Просветни Савет не може се упуштати у начелно решавање тог питања, пошто министар просвете има по закону и право и дужност да пита Савет о свему што нађе да му ваља саслушати мњење његово, па и о књигама које пишу професори Велике Школе. Нарочито ако се тиче издатака, као што је овде случај, министар неће без саслушања

Просветног Савета да тако што решава. С тога предлажу да Савет реши о Хемији за што га министар пита. У том специјалном случају Савет може донети решење какво хоће.

Већина је мишљења, да књиге које пишу професори Велике Школе за своје ученике, као своја предавања, не могу подлежати прегледу Просветног Савета, пошто за Велику Школу нема прописаног наставног плана, по коме треба предавати, но сваки професор удешава своје лекције по напрецима које наука из године у годину чини, а и сам закон о уређењу Велике Школе томе смета. Па кад Просветни Савет не може бити компетентан да каже што о научној вредности кога дела, не може се допустити ни о награди да суди. Требало би, дакле, оставити министру просвете да он непосредно ступи у преговоре с професорима Велике Школе када се тиче штампања њихових лекција или књига за своје ђаке. После овога објашњења, Савет је одлучио до дела професора Велике Школе, која су написана била као лекције или удешена само за ученике Велике Школе, не подлеже прегледу Главног Просветног Савета. Према томе да се и Хемија II део Симе Лозанића врати министру просвете и црквених послова.

XI

Министар просвете и црквених послова, писмом својим од 8. Априла ове год., пита Савет може ли се откупити »Србадија« за 1881. год. пошто издавалац Петар Турчић нуди 500 комада за 2500 динара, и ако може за коју цел и за коју школу.

Пошто је »Србадија« већини чланова добро позната, одмах се приступило решавању, и Савет је одлучио да се »Србадија« за 1881. год. може откупити за поклањање ученицима виших гимназија, релакса, учитељских школа, богословије, ученица виших разреда више женске школе и за библиотеке средњих школа. У тој цели да се откупи 100 екземплара, ако издавалац пристане да да један комад по 4 динара.

За тим је председник закључио састанак.

САСТАНАК СІХ

21. Априла 1882. у Београду.

Били су: председник Д. Нешић, потпредседник Ј. Пецић. Редовни чланови: Љуб. Клерић, арх. Дучић, др. В. Бакић, арх. Нестор, М. Зечевић, М. Миловук, др. Б. Јовановић, др. Л. Стевановић. Ванредни чланови: М. Валтровић, Св. Вуловић, Љуб. Ковачевић, Јов. Ђорђевић, Бор. Тодоровић и Петар Никетић.

Привремени пословођа др. Ник. Ј. Петровић.

I

Привремени пословођа чита записник CVIII састанка који Савет прима.

II

Министар просвете и црквених послова, писмом својим од 14. ов. мес. ПБр. 2216., шаље Савету сведочанства Драгољуба Јовановића и позива Савет да му да своје мишљење о томе: има ли г. Јовановић квалификацију за предавача у нашим средњим школама и за коју групу предмета.

Упућује се наставном одбору.

III

Председник саопштава Савету писмо министра просвете и црквених послова од 16. Априла ове године ПБр. 2340. којим шаље Савету на преглед и оцену два дела Стевана В. Поповића и др-а Јов. Јовановића удешена као књиге за поклањање ученицима основних школа.

Пошто су раније била пред Просветним Саветом дела Стевана В. Поповића, која су деца намењена и пошто су ове две књиге удешене по ранијим приредбама Просветног Савета, то је Савет одлучио: да се обе књиге упуте на преглед и оцену Св. Вуловићу и др. В. Бакићу, јер су они и први пут прегледали књижице Стевана В. Поповића.

IV

Министар просвете и црквених послова, актом својим од 16. ов. м. ПБр. 2338, на основу чл. 3 закона о надзиравању школа, позива Главни Просветни Савет, да му предложи лица, која ће извршити испит и прегледање за ову школску годину у свима основним и средњим (вишим и нижим) школама.

На предлог председников Савет је одмах узео у решавање избор надзорника за средње школе и одлучио је: да се за школске надзорнике за све средње више и ниже школе за ову школску годину предложи министру просвете и црквених послова ова лица: г. г. Коста Алковић, др. Лазар Ђ. Докић, Мих. Валтровић, Светомир Николајевић, Јов. Бошковић, Јов. Туроман, Љуб. Клерић, М. Андоновић, Св. Вуловић, Сима Лозанић професори и Јов. Жугевић супленат Велике Школе.

Што се тиче избора лица за прегледање основних школа Савет је одлучио да се избере нарочити одбор који ће спремити за идући састанак кандидациону листу. У тај одбор изабрани су: Ј. Пецић, Љуб. Клерић и Љуб. Ковачевић.

V

Председник јавља Савету да је г. Св. Милосављевић написмено изјавио да не може да прегледа »Историју света« од Иловајског и »Историју света« од М. Зечевића, јер је преоптерећен службеним пословима. Услед те изјаве Савет је одлучио: да се г. Панта

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Срећковић професор Велике Школо умоли да прегледа обе поменуте књиге

VI

Привремени пословођа прочитао је овај реферат Јов. Баје професора гимназије о »Историји света за основну наставу.«

„Главном Просветном Савету

Главни Просветни Савет поверио ми је преглед књиге: *«Историја света за основну наставу удесио Пет. М. Никетић.»*

О том делу част ми је поднети Главном Просветном Савету моје мишљење молећи за опроштај што због болести нисам то могао одмах учинити.

Ова је »Историја света« по мом мишљењу: *доста брижљиво израђен, сухопаран нацрт историје, у ком имена и бројеви играју главну улогу.*

Научити љаке основне школе светској историји у потребној свези и потпуности није могућно. Главни је узрок тој немогућности незрелост и неспремност ученика, а и да не спомињем друге као што су: оскудица времена, нагомиланост предмета, неподобност врло многих учитеља у том тешком послу и т. д. Ко би тим препрекама и тегобама хтео доскочити сводећи историју света на мршав костур, на коментован списак имена и бројева, као што је ово дело, тај би са свим премашно сарху, којој је тежио. Имена и бројеви нису историја; тиме се не доприноси баш ништа ни умном ни естетичком васпитању деце; отуда чак нема праве користи ни дечије памтење, јер су имена и бројеви најнезгоднији материјал за вежбање памтења.

Све учење опште историје, што се може са коришћу унети у основну школу, мислим да треба свести на ове међе и унети на овај начин:

1. Уз учење српске историје дотаћи се узгредно и историје оних народа, који су у свези стајали са српским народом.

2. У читанци за старије разреде основне школе расветлити све важније моменте светске историје добро изабраним и вешто изложеним биографијама. Облик је биографија најподеснији за ученике с тога, што учење историје разбуђује јаче уобразиљу него ум у деце, која нису још дорасла за умовање о догађајима и за расуђивање о њиховим узроцима и последицама. Уобразиља пак тражи увек конкретне облике, а нарочито лица.

3. Причати често деци о животу и делима знатних људи и народа. Вешто причање увек је корисније од читања и учења из књиге, јер већом живопшћу и већом топлотом много јаче утиче на ученике.

Због ових разлога, које још снажно поткрепљује оно златно правило, *nunquam ruere coria librorum operandi sunt*, мислим да ову историју света г. Пет. М. Никетић није удесио за основну наставу, и ако на насловном листу свога дела тврди да ју је баш за то удесио.

13. Априла 1882. год.

у Београду

ЈОВ. БАЈА,

ПРОФЕСОР БЕОГР. ГИМНАЗИЈЕ.

За тим је привремени пословођа прочитао свој реферат о истој књизи:

„Главном Просветном Савету

По одлуци Главног Просветног Савета прегледао сам дело г. Петра Никетића под насловом »Историја света за основну наставу. Друго попуњено и поправљено издање« и част ми је о томе поднети Савету следећи извештај.

Кад ме је Главни Просветни Савет одредио за прегледача поменутог дела, надам се да је од мене очекивао да му дам своје мишљење само о томе: је ли распоред кога се г. Никетић у свом делу држао подесан за ученике основних школа. Савет нека од мене не очекује да улазим у оцењивање историјског материјала, пошто ја по струци својој нисам се бавио општом историјом. С тога ћу се у реферату моме у главnome обзирати само на методичку страну дела г. Никетића.

По распореду предмета за основне школе који важи и данас, историја општа учи се у IV најстаријем разреду. На предавање историје опште може учитељ да употреби највише 3 сата недељно. Према томе треба да је удешена и књига и материјал историјски. Да видимо најпре колико је материјала унео г. Никетић у своју историју света.

Г. Никетић почиње своје дело с најстаријим временом, а то је, као што он вели »оно доба кад је наша земља постала.« У том добу »најпре је била земља«, вели г. писац »сасвим пушта« на њој, »није било ни биља ни животиња, па ни људи.« То је доба пре просвете. За тим прелази на промену људи, »почетак просвете«, на »постање држава«, »радњу првих људи« и тек иза тога долазе »стари народи.«

Оно што г. писац говори с почетка до старих народа, може се сматрати као увод у историју. Тај увод распоређен је, као што рекох, на 5 одељака — а изложен је на 15 страна. На тих малих 15 страна говори се о томе како видимо данас многа села и вароши, много војвода, кнезова и богаташа; говори се о постању земље, о постању биља и животиња, на се

улази и у то да се објасни, како су постали пре биљождери но месождери, а »како се човек храни биљем и месом, зато је он постао тек онда, кад је на земљи било биља и животиња — дакле најпослед. Да је човек створен пре, морао би умрети од глади, јер не би имао шта јести.« Даље писац прича о постању човека, како је »прво било само један човек и жена«, па пита се »како им је било име?« Још се упушта да казује какви су били први људи и ево шта вели о томе: »Каки су били први људи, то се управо не зна; али се ипак може толико знати, да нису могли бити и бели и црни, и велики и мали, и слаби и јрки, и мудри и незналице.« Помиње за тим разлике које данас постоје међу људима и казује, да су се људи временом променили. Људи су се по г писцу променили због климе, с тога сада има пет сојева људи: белих, црних, жутих, црвених и мрко-жутих.

Основа све просвете, вели писац, почиње отуда што је благи Бог, кад је створио човека, дао му још и бесмртну душу, дао му је ум, да себи може изумети оно што му треба. Услед те особине људи су изумели све ствари и то полако. У почетку је све несавршено. И да није несавршеног почетка, не би било ни потпуног свршетка. Да није било најпре наслона и земуница не би сад било лепих кућа и палата, да није било опанака од дрвета, не би данас било лагираних ципела и вунених чарапа. Почетак просвете дефинише се овако: »Почетак изумевања најнужнијих ствари, беше и почетак просвете.«

Постање државе тумачи се на овај начин: »Док су људи ловили животиње, живела је готово свака породица за се; кад су почели животиње припитомљавати живело је неколико породица заједно; кад су пак почели обрађивати земљу, тада су више породица, које су говориле једним језиком, живеле у друштву. Ова друштва увећавала су се мало по мало, и тако су постале прве државе.«

У раду првих људи објашњава писац постање трговине и морепловства, астрономије, геометрије, рачуна и т. д. Као завршетак овог одељка даје дефиницију историје света у овоме: »како су људи напредовали, те дошли до данашњих знања, наука и вештина, показатељ нам наука која се зове *Историја света*.«

Све народе дели писац на двоје: на старе и нове, а по томе дели и историју света на стару, која описује старе народе и нову, која нам казује нове народе и државе. Тиме се завршује увод у историју света.

Старе народе почиње писац са Вавилонцима који су створили прву државу на свету. За тим ређа као старе народе: Израиљце, Феничане, Мисирце и Персијанце.

Европске народе почиње с Грцима. Из грчкога доба помиње и описује Солона, Милцијада, Темисто-

кла, Перикла и Сократа. За тим говори о Александру Великом на три стране и прелази на Римљане. Из римског доба помиње постање Рима и конзулство, а од личности: Муција Сцевола, Ханибала, браћу Грахе, Јулија Цезара, Августа и Нерона.

Као прелазак између старих и јевропских народа с једне и нових народа с друге стране оставља писац хришћанство, сматрајући рођење Христово као најважнији догађај у историји светекој. Сву хришћанску науку ставио је писац на 3¹/₂ стране, па прелази за тим на

Нове народе. На првом месту помиње Словене, које дели на источне (Русе), јужне (Србе, Бугаре, Хрвате и Словенце) и западне (Чехе, Пољаке, Моравце, Словаке и Лужичке Србе). Државни живот Словена почиње од Самослава па прелази на Чехе, где помиње Хуса и Хуситски рат; даље Пољаке, Хрвате, Русе, Србе и Бугаре. На другом месту долазе Ђерманци (Немци). За тим Арапи и Мухамед, после крсташки ратови и откриће Америке, иза чега долази нарочити одељак под насловом »Открића XV века а то су: прављење хартије од крпа, штампа и барут.«

Реформација и Мартин Лутер обрађени су на 6 страна, после тога долази тријестогодишњи рат, па француска револуција на 8 страна. Даље проналасци: параброда, жељезнице и телеграма, за тим сликарство. Дело своје завршује писац са уједињењем Ђерманије и Италије и засебном главом о Ђерманији.

Ја сам у кратко изложио сав распоред *Историје света*. На први поглед види се да нема никаква стална плана по коме је ово дело рађено. У почетку вели се да се дели историја на нове и старе народе, а у самој ствари доцније налазимо другу поделу на: старе народе, европске народе и нове народе.

Не држећи се сталног плана, писац ређа само материјал и то с врло мало пажње. Само један пример: На стр. 63. говори се о Солону. Тај говор почиње се с овим: »У најстарије доба владали су у Атини, као и у осталим грчким државицама цареви, добри и рђави, каки су кад дошли. Атинци имађаху једну борбу са својим суседима Дорцима и пророчиште обећа, да ће она страна победити, којој владалац погине. С тога су се обе војске чувале да не убију непријатељског владоца и т. д. говори се о Кодру, о томе како је после њега настала општинска самоуправа, коју писац зове републиканска, говори се даље о архонтима, о сили племића и богаташа атинских, о побуни народа, о позиву Дракона, да напише нов закон, о новој буни и тек иза тога долази Солон.

Поред тога што у тој историји света нема никаква распореда, она је препуњена појмовима и речима, која нису ни за већу школу а то ли за основну. Бар у оној множини, у оном реду, једва ће и ученик IV раз-

реду гимназије са 2 часа недељно моћи да научи сва она имена и да разуме све оне појмове и речи, које се налазе у тој књизи. На двема странчицама (88. и 89.) налазе се ове речи: Јелини, олимписке игре, Омир, Хиродот, Тукидит, Тале, Питагора, Хипократ, Зевс, Аполон, Дијана, Маћедонци, Солун, Атонска гора и Херострат. Ја сам у прошлој години доиста и био у једној основној школи, где су деца мучена са свима тим именима.

С обзиром дакле на то, што у Историји света нема распореда који је потребан за тај предмет у основној школи; с обзиром на то, што има сувише речи и појмова, који се не могу савладати у разреду у коме се та наука предаје; с обзиром најзад на то што је врло мало обрађано пажње на васпитну страну материјала, моје је мњење да се ова књига не може препоручити за ученике основних школа.

15. Фебруара 1882

Београд.

Др. Ник. Ј. Петровић

Просветни Савет усвајајући мишљење оба референта одлучио је: Да се »Историја света за основну наставу« не може препоручити за основну школу. Референтима да се изда по 36 динара награде.

VII

Архимандрит Н. Дучић прочитао је свој реферат о »Већој црквеној историји«:

„Главном Просветном Савету

Прегледао сам »Већу црквену историју старога и новога завјета« штампана у Београду 1869. год. за средње школе, коју ми је Савет предао на оцену.

Ова је историја подијељена на два главна дијела. У првом се говори о старом, у другом о новом завјету. Садржина је у оба дијела незнатна; причање сажето и сухопарно без довољних историјских факата, по којима би ученици могли имати јасан појам о цркви. Навалице се нема шта из ње научити о новозавјетној или хришћанској цркви. И оно што има у њој није методички израђено.

Изуевши неколике сухопарне приче о животу Христову, ништа друго нема у њој о хришћанској цркви! По томе, ни својом садржином, ни обликом, ни методом није удесна ни за средње ни за основне школе. С тога се и не може препоручити за школски учебник.

Мјесто ове, може се рећи, празне црквене историје усуђујем се препоручити Главном Просвјетном Савјету »Историју хришћанске цркве« од г. Николе Гр. Живковића, српског свећеника и професора на

великој реалци у Раковцу, која је за кратко вријеме својега постанка и други пут прештампана у Загребу 1880. год.

Ова је историја врло добро написана и удешена за средње школе. Садржина јој је црквено-историјска зналачки пробрана; најважнија факта брижљиво прикупљена и систематички распоређена, језик чист; стил лак и лијеп. Ученици могу из ње поцрпсти довољно знања: о постанку, суштини и развоју хришћанске цркве и сазнати најглавније разлике међу источном, западном и осталим црквама. И, што је још веома вриједно, у кратко је хронолошки унлетена у њу и историја српске православне цркве.

На пошлетку ваља да споменем још и то, да је у њој само са неколике ријечи споменуто о старом завјету; али за то ни мало не губи од своје вриједности; јер и само име »историја хришћанске цркве« издваја стари завјет, који се може корисно изучити по библијским причама.

7. Априла 1882. год.

у Београду.

Архимандрит,

Н. Дучић.

За тим је прочитан реферат г. Синђела Фирмилијана о истој књизи:

„Већа црквена историја старог и новог завета

Између учебника хришћанске науке а за мале и средње школе овај: »Већа црквена историја старог и новог завета од 1869. год.« скоро је најбољи. Но како ја верујем да ће се хришћанска наука у средњим школама од идуће године предавати по новом овоголишњем програму за предавање хришћанске науке у средњим школама: то се ни он не може прештампавати овакав какав је и због тога што је нужно да према реченом програму буде опширнији. По новом програму историја старога завета предавање се у I-ом, а историја новог завета у II-ом разреду, међу тим обе историје у овом учебнику удешаване су само за I разред и свршавају се за 1 годину. Нужно је дакле да се обе историје напишу према новом програму.

Но и кад се нови програм не би усвојио и кад би се тако хришћанска наука и у будуће предавала по старом програму опет би овај учебник требали прерадити и то:

1. Због језика, јер јужни језик којим је овај учебник написан само отежава деци изучавање овога предмета, почем нити ученици говоре овим језиком нити лекције при слушавању изговарају на јужном дијалекту па и ако су оне тако написане. Па кад се ово код ученика сасвим јасно и непрекидно примећује,

онда је сигурно, да и лекције на другом дијалекту написане, а не на оном са којим се они служе, теже изучавају; најзад јужни дијалект излишан је у учебницама још и за то, што се зна да се скоро ни један крај краљевине не служи њиме.

2. На првој страни стоји наслов:

Постање света, а овамо се у првом правилу тога наслова излаже наука о Богу, дакле такав је наслов требао да буде. Но осим тога и оно неколико речи о Богу, мало је да би ученици гимназија могли из њих добити прави појам о Богу. У другом правилу нејасно је речено о оној моћи коју је Бог дао сазданим тварима а особито, што није казано и за што је, за какву је целъ та моћ дата тварима.

3. У одељку под насловом *»Стање првих људи«* требало је јасно казати, 1. какво је било то стање, 2. где је био рај, 3. да је човек био дужан да се своме творцу у свему покорава и да га потпуно слуша и 4. шта је човек добио од Бога за могућност и олакшицу испуњавања те дужности.

4. Кад је овај учебник за ученике гимназија, онда и у одељку: *»Гријех, смрт и обећавање избављења«* требало је казати: због чега је један од анђела отпао од Бога, и је ли још ко с њиме отпао. За тим не би било сувишно, да се каже, за што је зли дух најпре преварио Еву а не Адама. О последицама греха овде је врло мало речено а нужно је да се каже више 1. за то, што је овде право место за објасњење последица греха, 2. за то, што на другом месту и у другим учебницима старијих разреда неће бити такве згодне прилике, и 3. за то, што се ученицима гимназија већ може и мало опширније о овим стварима причати, а о томе сам се ја и лично уверио — али, разуме се све да буде као причање а не као излагање догматичних теорија.

Исто тако и онај други део: *»Црквена историја новог завета«* није без мана и недостатака јер би се много шта могло рећи краће а јасније, а друга опет места требало би да су опширнија.

Но будући и задаћа реферата није да радикално поправи неки учебник или какву другу књигу, већ да са по неколико примера покаже врлине или мане књиге, што је овде већ учињено, то и ја већу претресати све одељке овога дела, почем се и из наведенога види, да и овај учебник не би требало без преграде прештамповати.

5. Априла 1882. г.

Београд.

СИНЂЕЛ ФИРМИЛИЈАН,
СУПСТВЕНАТ БОГОСЛОВИЈЕ.

Главни Просветни Савет усвајајући у свему мишљење реферата одлучио је: да се *»Већа црквена*

историја« не може препоручити за прештампавање о државном трошку, а за школску потребу.

Референтима да се изда по 24 динара награде свакоме.

VIII

Борислав Годоровић прочитао је свој реферат о *»Физици Дамјана Павловића«*:

„Главном Просветном Савету

Одређен сам да оценим *»Физику«* за мање гимназијске школе, и за сваког пријатеља природних наука. Написао Дамјан Павловић.

У овом послу узео сам двојаку задаћу: 1. да докажем како ова физика не одговара потребама школским, и да се не да допунити изменама и допунама тако, како би подмирила школску потребу; 2. да изнесем мишење, како би ваљало написати физику за наше школе.

Ова књига није удесна за школу, јер има ове погрешке: 1. у овој књизи није све, што би требало да у њу уђе. Тако овде нема многих тачака, које су ушле у програм ове године, и које ће морати ући и у стални програм. Но ово би се могло још и додати, па да буде књига потпуна према програму.

2. У овом делу има и залишног причања, које би могло ући у какву читанку, или може наставник испричати на часу, ако му и за ово претиче времена, али није му никако места у кратком учебнику, у којем треба да је изложено само оно што се мора у школи научити. На послетку ово би се могло и изоставити и тако би дело било као што треба. Тако је залишно причање како је Архимед пронашао његов познати закон; како је Франклин пронашао громобран и т. д.

3. Трећа је и највећа погрешка што ова књига није написана методички, погрешка која се не може исправити тако, па да дело изађе у поправљеном издању. Јер методички написати физику, значи написати сасвим друкчије, него што је то у овој књизи. Могло би се рећи, да треба овај материјал методички прерадити, па да буде поправљено издање. Али материјал у овој књизи, наука, која је овде исказана, није својина ни једног писца, па ни научника, она је својина подједнако свакога човека, који је зна и њоме се бави. У изради научне књиге, а нарочито школске сва је заслуга пишчева у томе, да подеси начин писана, распоређај материје, да удеси тако, како ће га најлакше разумети онај, за кога пише. Нема проналаска при писању оваквих књига, већ само труд зналаца неке науке. Нити би могли ући нови проналасци, који својом важношћу нису стекли право, да буду у оваквој књизи. Да ова књига није методички написана,

видеће се мало доцније, кад изложим начела, по којима се сад пишу овакве књиге. Овде ћу споменути само ово. Код Архимедовог закона (на стр. 54.) почиње се прво с теоријским доказивањем, па тек напослетку долази експеримент за овај доказ. Код гасова (на стр. 60.) почиње се теоријски о честицама код гасова. Код таласних појава (на стр. 79.) почиње се с етаром. Код топлоте (на стр. 91.) казује се о трептању честица, а нема напред никаквих појава, ни експериментата о топлоти.

Спомену покојног писца треба одати заслужну хвалу, што је својим радом за оно време користио у школској књижевности, која је мало имала овако добрих књига, јер је ово дело заиста према другим књигама свога доба далеко измакло.

За школу треба написати књигу у којој ће бити: 1. све оно што засеца у појаве, на које у животу наилазимо, или би служило за објашњење главнијих појава у природним наукама. 2. Да нема ничега што би се у предавању морало изостављати. Јер друго су књиге за читање, из којих ученик може читати све или само поједине одсеке или одељке; у које би ушло и оно што спада више у причање и т. д. Писати у школској књизи оно, што се не учи и не предаје, нема смисла, јер то увећава књигу и повишава јој и цену, отежава преглед целине; даје ученику чудан појам о том, шта као мора да научи; одузима време наставнику, док каже шта се изоставља; чини неред шупштањем многих листова, кад се преврћу; рђаво утиче на ученике што изостављањем и превлачењем уче се да не уважавају књигу, која треба, да им је као нека светиња. Слободан сам тврдити, да у целом свету нема у средњим школама тако великих књига као што има код нас. Ово би се могло само онда признати као упутно, кад би се физиолошко-психолошко-педагошки доказало, да су српски дечаци тако развијени, као што су младићи код других народа.

Физика о којој је овде реч, треба да се напише за III разред гимназије. У нижој гимназији потребно је упознати ученике с најважнијим појавима и законима из физике. Што нема практичне примене, не треба да уђе у књигу за овај ступањ наставе. И кад се баш овако одабере материјал из физике за III разред гимназије, постиже се њиме опет двојака цел. Једна је што се објашњавају они појави, с којима ће се сретати ученици, који не настављају учење у вишој гимназији; а друга је што се тиме полаже темељ за учење физике у вишим разредима, где се опет шири, испуњују се празнине, доводи се знање у прецизнији оквир, и даје се облик математичне тачности; а тиме се даље поставља јак темељ за стручно изучавање на Великој Школи. Није у задаћи наставе у средњим школама, да се ту каже и чује све што у неку науку

долази. Опширност науке занимаће ученика у стручној настави.

У овом назору имаће противника, који неће да знају за практичну страну науке, већ само за њену научну страну. Но ови заборављају, да се човек учи прво и прво, да буде свестан, развијен и да има шире погледе на свет; па тек на другом месту долази му спремање за стручно образовање, спремање за пионира у научној грађевини. Само научник учи науку ради саме науке, учи је, да је изучи, и да је даље креће; да тиме учини услугу људству и овековечи своје име. Деца нису научници, нити се она спремају за научнике, за то се и не може тражити од деце, да знају све оно што зна и зналац неке науке.

Највећа је мана скоро код свију наших школских књига у томе што немају на себи методичког типа. Педагошка рука слабо их се дотицала, и за то не чине оне користи, коју би требало да чине. Да се послужим овде поређењем. Фармаценат спрема и готови лекове, но количину и начин употребе разних лекова прописује лекар. Научник креће науку напред не осврћући се толико, да ли је то коме појамно или не, да ли је за неког много или мало. Не разумеју ли га многи, разумеће га неки, па и ако га нико у садашњости не би разумео, омет се не би тога плашио, јер ће га разумети потомство. У школској литератури мора се на против освртати на ученике, за које се пише, и писати онолико, колико може стати у њихову главу, и то у оној форми у којој ће се најлакше примити. Учењем на памет без разумевања — механички ништа се не помаже, већ одмаже.

Има три метода по којима се може физика написати, а то су: експериментални, историјски и математички. Ми ћемо овде узети само експериментални, јер само по овом начину треба писати за нижу гимназију а друга два начина дотаћи ћемо се само толико, у колико и они могу имати удела уз експериментални. а) У овом начину полази се од огледа и то на нижем ступању што је могуће пристиже огледа. Прости огледи појамни су за децу, ма да не дају тачне резултате. Но прости огледи имају и другу добру страну, што мало стају, што се њима брже ради, него на компликованим апаратима, што ученици могу чинити и сами пробае код куће. И напослетку за нас је корисно ово и с тога, што се учила тешко набављају, јер се фабрикују на страни, па док дођу к нама поскупе их преносни трошкови и у преносу се много полупају и искваре. Има међу тим огледа, што прелазе у играчке, као већина огледа код електричке машине. Оваки огледи у школи односе много времена, а не дају стварне резултате, с тога немају значаја нити им је место у школи, већ пре могу послужити као забава у породици. У Немачкој заиста забављају се деца ова-

квим огледима, јер добијају електричке справе о каквим годетима, и тиме се вежбају зарана у чудном посматрању.

б) Пошто се оглед учини, онда долази на реду, да се објасни оно што се у огледу посматрало.

в) Траже се познати појави у природи или у животу који се објашњавају истим узроком, или су једно исто с појавом, који се у огледу види. Овим се подсећа на појаве који су већ познати, а тиме се знање ојачава.

г) На четвртном месту долази извођење закона на основу огледа, објашњења и посматрања.

д) На послетку казује се примена или практична употреба оног чему се овим путем научило.

На крају свега могло би се по могућности дотаћи и теорије која иде даље и од закона.

Школа треба да у неколико познато знање употребљује, проширује и утврђује, а не да забуњује и затупљује и оно што је из живота већ доста јасно било. Ово пак свакад бива, кад се деци нешто научно казује, што она не могу да појме. Речи без огледа и довођења у свезу с оним, што је познато у животу, јест проста игра речи, која би могла можда негде бити корисна, а овде је убитачна.

С експерименталним начином може се седе само од чести спојити историјски и математички. И то историјски може бити заступљен само у напоменама физичких проналазака, и научника, који су на томе радили и стекли заслуге. Чудновато је како неке ствари теку обичајем право, па се одржавају и ако немају никакве вредности на оном месту где су. Тако код електричних струја учили су у почетку, кад није било других огледа, Галвани и Волта с њиховим првобитним огледима, па се и дан данас повлаче у физикама, и ако у настави немају апсолутно никакве вредности. Код толиких ствари, које данас имају веома велике научне и практичне вредности, бавити се оним што се давно преживело, заиста је грдна погрешка, која се ничим не може оправдати, до тим, да је то било некад предмет предавања у школама. Оваке историјске ствари лепе су за читање, и за то треба упутити ученике, да их читају негде на другом месту, а никако не би требало кварити учебник утрпавањем ствари које нису за учење. Осим тога оваке историјске ствари могу имати и тај рђав утицај на наставу, што ученици учећи разне назоре о једној ствари, често запамте оне застареле и погрешне, а не науче оно што је права наука. Друго је то кад човек научи оно, што данас постоји, па се пусти да проучава како се то некад учило. Наравно је да он неће усвојити погрешне појмове, јер зна праве; а међу тим код детета је то сасвим друкчије. И кад би се свима одељцима додало историјско развиће, каква би то била физика

за децу?! А још би чудније изгледало, кад би се код свих предмета, што се уче у школи, додало како се о свачему некад нагађало. То би био хаос, у ком би се изгубио и одрастан човек а то ли дете.

Математички начин огледа се у исказивању закона, у колико је то појамно на основу аритметике.

На крају свега моје је мњење, да физика Дамјана Павловића не може бити више школска књига, јер је у нечем непотпуна, у нечем пак има и залишног, а највећа је мана што није написана методички. С тога сам даље мњења, да би ваљало расписати стечај за основе физике за ученике III разреда гимназије, што би били написани методички и обухватили највише десет штампаних табака заједно с уметнутим сликама, од којих би се многе могле узети из Ганове физике.

6. Фебруара 1882. год.

у Београду.

БОРИСЛАВ Б. ТОДОРОВИЋ,

ПРОФЕСОР УЧИТЕЉСКЕ ШКОЛЕ.

За тим је привремени пословођа прочитао следећи реферат Михаила Михаиловића о истој књизи:

„Главном Просветном Савету

На писмо Главног Просветног Савета од 1. Октобра 1881. СБр. 86. част ми је одговорити следеће:

Да се «Физика» за мање гимназијске школе од пок. Дамјана Павловића ни у ком облику не штампа.

Разлози су ови:

1. Што се ни у једној четвртини не слаже са прописаним програмом за ту науку у III разреду гимназија, нити је у њој и половина онога, што се од те књиге програмом тражи. Допунити је значило би изнова је радити, а овака каква је не одговара прописаном програму.

2. Што се у том разреду мора учити та наука са свим експериментално, а у физици поменутој врло је мало очигледних доказа и експеримената, и

3. Што се не слаже са распоређењем и начином излагања те науке, која се у вишим разредима опширније понавља.

22. Марта 1882. год.

у Београду.

Главном Просветном Савету

познати

М. МИХАИЛОВИЋ,

ПРОФЕСОР I НИЖЕ ГИМНАЗИЈЕ.

Главни Просветни Савет усвајајући у свему мишљење референата одлучио је: да се «Физика» Дамјана Павловића не може прештампати о државном трошку. Референтима одређује се награда и то Бориславу Тодоровићу 40, а Михаилу Михаиловићу 20 дина.

Пошто је било већ доцне, председник је закључио састанак.

ВИШЕ ЖЕНСКЕ ШКОЛЕ У НЕМАЧКОЈ

Више женске школе производ су новијега времена и постале су прво у Немачкој. Што је у средњем веку, како у Немачкој тако и у другим образованијим земљама, чињено за васпитање женске деце, то је све било више онако случајно и остављено на вољу појединцима који су могли да проводе тај „дуксуз“ т. ј. да троше што и на образовање своје женске деце. Општини пак и држави није ни из далека падало на ум, да им је дужност бринути се још и о томе. Истина било је у средњем веку, у Немачкој, као и по осталом свету, жена школованих, учених, па шта више и списатељака; али прво и прво, оне нису задобиле то своје одлично образовање по школама, а друго, као што се скоро по себи разуме, то њихово „одлично“ образовање није се ама баш ни у чему разликовало од образовања које су мушкарци у својим школама онда задобијали. За то и рекосмо, да су женске школе производ новијег времена, јер њихов значај не лежи само у томе, што је женском полу у опште отворен приступ да може доћи до вишег образовања, него једино у томе, што се тек у новије доба почело водити рачуна о природи женског образовања. То образовање није и не може бити онако исто као што је мушко, а осим тога велики је значај овог питања и у томе, што су општина и држава озбиљно прихватиле у своје руке образовање женске омладине, па својски прегле, да у више женске школе могу сви сталежи слати своју децу на науку, а не само они који заузимају неки угледнији положај у друштву.

У средњем веку женска су се деца учила нешто по манастирима, а нешто код својих кућа, било од приватних учитеља, било онако узгред од каквог очевог рођака или пријатеља, који су истина махом били научници свога доба, но који су имали ипак толико доволице да су могли своју науку ширити и међу млађаним умовима. Но негде је и домаћи свештеник (који је држан у двору, на неком племићском замку и т. д.) вршио дужност домаћег учитеља. Испрва се учило једино свето писмо и оно што је с њим у свеzi, а осим тога још понајвише

црквениски језик, и како треба прести и ткати. Светске науке у то време, кад се имало и сувише посла само с преписивањем св. писма, нису се могле никакво неговати, или, ако се у том погледу што и чинило, било је све онако узгред и врло површно. Доцније почеше се и друге науке све више напред истицати, и што је још значајније, почеше се учити и кћери из грађанских сталежа а не само кћери владалачке и племићске. Особито у време кад се у Италији пробуди љубав према наукама, почеше и девојке поред латинског језика учити и грчки, и правити стихове на једном и на другом језику.

И ако се мора допустити, да је и овакав начин образовања могао бити од користи женској деци онако исто као и мушкој, опет се не може а да се не спомене, да је баш невоља била у томе, што се на тај начин науком могло вајдити врло мало женског света, јер готово само краљевске и племићске ћерке учише се чему, а на образовање женске деце из средњег и нижег плећства и из грађанског сталежа баш нико ни главе не окреташе.

У почетку XIII века спомињу се неке васпитачице, неке „учитељке“, неке „дадиње“ које су се бринуле о учењу мушке и женске деце. У XV веку било је доста таквих „учитељака“ које су имале (у Берлину, Нирибергу, Штрасбургу, Либеку) и својих нарочитих школа за мушкарце и за женску децу. Али од родитељеве је воље једино зависело, хоће ли своје дете дати или не дати у школу.

Тек с појавом реформације може се рећи да су женске школе захватиле корена у Немачкој. Као што је познато, *Лутер* је 1524. године управо једно јавно писмо на све старешине и одборнике свију вароши у Немачкој, па ту између осталог вели: „Свету треба способних и вештих људи и жена; људи зато што они треба да управљају земљом и народом, а жена опет за то да би имао ко да подиже децу, држи кућу и управља млађима.“ Његове речи, у којима беше наговештена суштина и начело женског образовања, прионуше за срца и послушаше се. У свима протестантским црквеним и школским уредбама, које доцније изиђоше, пре-

поручује се живо да се заводе женске школе. Од тих уредаба споменућемо само две-три. Тако у Халској црквеној уредби вели се, да „би било добро кад би се набавило које способно женско лице које би учило девојчице читању и писању бар по 2 сата дневно — Лутер је задовољан био и с једним сатом на дан, — јер, вели се у тој уредби, књига није само за људе, него и за жене, почем и оне треба као год и људи да се припреме за небо и за венчан живот“. — Највећи утицај на уређење женских школа имале су две Брауншвајшке уредбе: једна од 1528. и друга од 1543. године. Јован Бугенхаген, који је творац тих уредаба, има се сматрати као оснивач женских школа у Немачкој. У свом нацрту о девојачким школама вели он за учитељке, да треба да су доброг владања и да су „вичне“ јеванђељу. Што се тиче наставних предмета, и овде се спомиње читање и разумевање науке хришћанске, т. ј. библиске приче, катихизис и црквено певање. Време учења да траје једно две године дана, у школу да се иде на дан по 1 до 2 сата, а остало време да употребљавају деца на проучавање задатака, да слушају своје родитеље и да помажу у домаћем раду. Учитељке да погађа општина. У оној другој уредби, од 1543. г., тражи се готово то исто што и у првој уредби, т. ј. да се подижу женске школе по свима варошима и паланкама, да се поред читања учи и писање, но ово последње — ако баш не може друкчије бити — може и изостати, само да се за то већа пажња обраћа на катихизис и св. писмо. Ко је рад да му ћерке што више науче, нека им даје да се вежбају у читању писаних писама. Време је учења знатно проширено, т. ј. наређено је да се у школу иде по 2 сата пре и 2 сата после подне, али се опет нарочито сврће пажња на то да се деца не смеју сувише претрпавати науком.

Најошпирније се говори о уређењу женских школа у Вигенбершкој уредби, која пада по времену између оне две бруншвајшке уредбе (1533.). У тој се спомиње да учитељ мора бити сталан и да се у школу иде „чим звоно изјутра зазвони на молитву, па до ручка“, а „после ручка од 12 до 3 сата по подне.“ Средом и Суботом после подне да нема школе. Пре подне да се уче деца читању

преслушавају да се из онога што им је задано и да се ради с почетницима) а после подне да се пише и пева. Средом и Суботом пре подне да се предају катихизис, псалми и изреке, а „с временом“ да се отпочне и рачунање. — У данашње време свакоме ће се учинити, да је ово врло мало и незнатно, али у оно време, кад је све било у зачетку, било је ово доиста и велико и значајно.

Поред оваких школа постојали су и приватни заводи, у којима су се учила женска деца, из виших сталежа, латинском и грчком језику, јер, по схватању ондашњег доба, то је знање врло потребно, ако се хоће да се деца упуте у самосталном суђењу о догађајима и потребама живота. На измаку XVII века било је жена које су читале св. писмо у оригиналу, на јеврејском и грчком језику.

Као што се види, пре времена реформације, није било ни једне више женске школе, јер и оно што је било не може се сматрати никако друкчије но као обичне основне школе. Па и после реформације, поред свега тога што је по неки манастир претворен у државне школе, које и дан данас врло лепо напредују и цветају за образовање женске омладине, оствари се на празно сви покушаји којима се смераше да се од манастира начине и женске школе. Она тешка времена што настадоше после реформације, као: религиозне и политичке разморице, ужаси тријестогодишњег рата итд., не дадоше да се оствари она лепа мисао, да се заведу нарочите јавне школе у којима би женска младеж нашла већег образовања. У тим неповољним приликама пропало је и оно мало женских школа што је постајало. Место њих ницаху и бујаху приватне школе, у којима сте као наставнике могли видети неке старе баке, дојкиње, слушкиње, неке месаре, чизмаре, па и патролције. Око 1700. г. у самом Кенигсбергу било је око 200 таквих буџачких школа.

У XVIII веку настадоше нови утицаји с разних страна и опет се прихвати мисао о подизању нарочитих завода за образовање женске омладине. Пијетизам донесе са собом, те се у Хали отвори велики завод Франков. Ту су се почела примати и женска деца, али у ограниченој мери. Што се у то време боље почело мислити о задањи женског образовања, томе је много допринео Фенелон сво-

јом књигом „о девојачком васпитању“ која је више читана у Немачкој но и у самој Француској. У тој својој књизи вели Фенелон: жене неће државом управљати, неће ни ратове водити, а неће ни црвене дужности отпраљвати. Оне могу дакле бити без многих наука, као што су: политика, правне науке, философија, теологија, ратна вештина итд.; али оне морају отпраљвати оне дужности које су темељ човечијем животу. Зар оне нису те што породички живот одржавају и разоравају? Паметна, вредна и побожна жена, то ти је душа у кући; она ту располаже највишим благом, као и онима добрима која су вечита. — После овога прелази Фенелон на науке и вештине које су жељскињу потребне; но у то није нам намера за сада упуштати се. Само ћемо поменути још неке његове речи, где он говори, како ваља девојке навикавати, да буду вавек задовољне са својим положајем. Он се обраћа подједнако ћеркама великашким, које живе у прадедовским замцима својим, као и деци поштенога грађанина. Из тога се јасно види, да Фенелон увиђа, да је општа потреба за извесне друштвене редове да дођу до вишега образовања, за које су пре 100 година толики сталези говорили да је луксуз и бесмислица, а уједно он ставља у једну линију образовање племићско и образовање грађанско. Као што нам доцније сведочи велика револуција, у Француској се пре но у Немачкој развило образовање средњих сталеза. У Немачкој не би се нико смео у оно доба усудити да говори о једнакости племићског и грађанског образовања и да се тако без икаква обзира обраћа средњим сталезима. Узрок овоме духовном изједначењу средњих народних слојева у Француској ваља тражити у томе што је народна књижевност под Лујом XIV знатно коракнула. Аристократија по знању и способности прекорачила је сасвим онако нечујно ону преграду која је делила трећи сталез од осталих. С те стране Фенелонова књига није могла у Немачкој ништа учинити; али тим боље је прихваћена са свога религиозна духа којим је прожмана, јер у Немачкој беху тада толики кругови увучени у силна религиозна питања.

Доиста је доста чудновато, како, и у Немачкој као и у Француској, с полетом народне књижевности стоје у најтежнијој вези сви ондашњи поку-

шаји да се женско образовање подигне на што виши ступањ. У трећој и четвртој десетини прошлога века вођаху се силне препирке по часописима и омањим листовима о разним естетичким и литерарним питањима. Које то а које опет одушевљење којим беху прихваћени први поетски радови немачких великих песника, као што су Клопшток, Гете и Шилер, учини, те народ духовно оживе на све стране. Нарочито женски свет беше занет сентименталном поезијом која владаше од Клопштока па све до осме и девете десетине прошлога века. По свима круговима поче се одомаћивати мисао, да и женска деца не смеју остати без општега образовања.

Па и опет се нигде не утврди јавна школа за више женско образовање, већ све некаке приватне школе, којих је врло много било у XVIII веку, но од којих до данас није остало скоро никака трага. Оно што се о њима зна, врло је непотпуно и сачувало се путем предања у појединих породица, као и у неколиким монографијама и белешкама које се случајно налазе у неким педагошким делима. Тим путем сазнало се још и то, да су многи бегунци и исељеници француски јако распрострамили по Немачкој изучавање француског језика и француске књижевности по многим приватним школама.

Што се тек доцније почеше у Немачкој заводити јавне школе за више женско образовање, то се има захвалити, поред осталог, једино великој наклоности немачких владалаца. По саветима чувенога педагога *Рахишија* у становише се, у почетку XVIII века, више женске школе у Кетену и Рудолштату. Карло Јевђеније Виртембершки основа у исто доба кад је подигнута *Карлова школа* у којој се Шилер васпитавао, и *девојачку школу*, која је постојала читавих 15 година (од 1772. до 1787.). Године 1786. установи цар *Јосиф II* у Бечу једну вишу девојачку школу, поглавито за спремање учитељака. Доцније овај је завод постао *грађански пансионат за девојке* и данас стоји под покровитељством царице аустријске.

Што се тиче католичанске Немачке, у њој су женски манастири ипак водили бригу о васпитању женске деце. Један само ред, тако зване „енглеске

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

госпе“ или „ањеоске сестре,“ које је год. 1609. основала Марија Верда у Јорку, отворио је школе за све у Бамбергу (1716.), Нимфенбургу (1731.) и у Франкфурту (1749.). Те школе постоје и данас и настава је у њима врло добра.

За прве трећине XIX века отворене су јавне више женске школе у неколико вароши, као: у ХанOVERу, Франкфурту, Минхену, Кенигсбергу, Берлину итд., а у другој трећини овога века број тих школа брзо је и знатно порастао.

У исто доба десиле се знатне измене и у приватним школама. Изишав из скучених интернатских граница многе међу њима, да би одговориле све већим и већим потребама наставе, претвориле се у заводе с више разреда. Толике највеће и најважније приватне школе у Берлину, Хамбургу, Либеку, Бремену итд. постоје има 50 година и више, и знатно су унапредиле, својим неуморним радом, образовање женске деце. Баш за то што су то били заводи у приватним рукама, могли су се много лакше и успешније развијати. Онај који је основао школу, он је и администратор и технички управник у једној особи; према учитељима и учитељкама он је суверен; он их погађа и отпушта по својој вољи не зависећи ни од кога. Према родитељима, то је човек који ужива њихово поверење и који су му сами уступили родитељску власт над својом децом.

Као што видесмо из овог кратког историјског прегледа, државне власти до најскоријих времена нису никаква рачуна водиле о овим приватним школама за женску децу. И баш та слобода учинила је те су се те школе могле тако успешно развијати. Данас пак већ није више тако; прошло је златно доба тих приватних установа. Данас општинске власти жртвују знатне суме на своје женске школе, те приватне школе не могу више онако јевтино да се издржавају, а исто тако морају и наставнике много скупље да плаћају. И тако оне су само за више друштвених кругове, а могу рачунати и на помоћ других имућних породица, које држе да својој женској деци треба још из малена да осигурају некакав особити и искључиви положај у друштву. Истина, пруски принц нише своју децу у јавну школу, у гимназију у Каселу, али

ће проћи још доста времена, док и принцесе почну ићи у више јавне школе. Што највише смета развоју приватних школа, то је то, што многе међу њима заводе штедњу како у наставничком особљу, тако и у наставном материјалу. Из женских учитељских школа излазе многе кандидаткиње које се под врло јевтину цену примају учитељске службе у тим приватним школама. Има још доста родитеља који радије шаљу у приватне школе своју децу, а то зато што су на тај начин боље у стању да настојавају да се и њихови лични назови примају код управитеља и управитељака тих школа. Ето с тога су ови заводи у врло великој зависности од појединих родитеља дечијих, који сваки час захтевају, да им деца не раде толико у школи, као и то, да се у наставне предмете уврсте и такве ствари које никако нису за дечију моћ схватања, као: историја вештина, психологија, логика, педагогика. Није никаква реткост, да се обоје ово што споменусмо захтева у једно и исто време, т. ј. има родитеља који захтевају да им ћерке буду и читави некаки угледи од знања и да се ништа не труде. Од тих мапа пате и данашње приватне школе у Немачкој и та ће им невоља доћи главе. Поред свега овог има у Немачкој, особито по варошима где још нема довољно јавних школа за женску децу, као: у Берлину, Хамбургу, Бремену, Дрезди итд., изврених приватних завода, који стоје под ваљаном управом и који врло добро напредују.

Пре него што пређемо на јавне школе имамо да споменемо још једну врсту завода, који су некако у средини између приватних и јавних школа.

По мањим местима у Немачкој дешава се да услед разних спољних прилика, као што је: смештање каквог већег гарнизона, завођење судова или других јавних надлежностелава, подизање каквих индустријских предузећа итд., порасте број породица које желе за своју женску децу више образовање него што се може добити у обичним народним (основним) школама, на онда — то махом тако бива — обрате се општинској власти с молбом да се у том месту установи виша девојачка школа. Ако општина не може да одговори повољно на њихову молбу, онда се обично родитељи искупе и образују једно друштво и обвезу се да ће за толико и толико година давати

WWW.UNILIB.RS
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

као неки школски прирез и на тај начин створити изворе помоћу којих ће се установити мала приватна школа. За управника изберу каквог учитеља који је способан за вршење те дужности, обично каквог професора из гимназије или реалке из околине. Директору се придаје у помоћ за вршење спољних послова један одбор изабран од родитеља који учествују у том предузећу. Месна власт обично даје из општинске касе нешто помоћи, која износи од прилике толико колико је народној школи олакшано услед тога што је установљена приватна школа у месту. Тако се подижу многе школе, од којих многе брзо и угину, за то што је престала потреба због које су поникле; али се дешава врло често, да се временом те школице развију тако јако да постану са свим велике школе које доцније дођу са свим под општинску управу.

За последњих тридесет година јако се умножио број јавних школа у Немачкој. Данас има у Немачкој више од две стотине ваљаних завода, основаних већим делом од стране општинских власти. Врло је мало међу њима таквих које је створила сама држава.

Ово је срећна појава која доказује да све више присталица налази она истина, да је васпитање и образовање млађих нараштаја женских од велике, управо врло велике важности и по породицу и по општину и по државу. Срећа је, што се признаје и женском полу, као што се признаје мушкарцима, право на више образовање. Чим се ма где заведе која виша школа за образовање женскиња, то је нов доказ да се ово уверење шири све више и више. Сав труд који се полаже око подизања ових школа и који се по целом свом пространству има сматрати као чиста и узвишена служба просвети човечанства оцениће некада према његовој вредности онај који буде писао историју педагогике. Сав овај труд и рад доста је тежак и чешће се дешава да га људи више рђаво оцењују него што га по заслуги награђују, јер је имало доста дубоко укоревених предрасуда које је требало савлађивати. Толике жеље, бог зна како умесне и добро смишљене, не остварише се, јер све што се тражаше беше само због женске деце; а за мушкарце не знађаше се никад шта је то штедња! Собе у којима се предаваше беху

у врло јадном стању, намештај школски врло недовољан, па ипак се власти чинише да је то за женску децу све доста добро, а у исто време за мушку децу одобраваху се грдне суме с највећом издашношћу. Више пута дешаваше се, да се у женске школе постављаху учитељи, који, из буди ког разлога, нису могли више опетати у мушким школама, јер, говораше се, женској деци и онако не треба богзна шта. Наставници виших завода слегаху увек раменима кад се вођаше говор о њиховим друговима који се примају службе у вишим девојачким школама. И саме школске власти, чисто с неким презрењем, погледаху на рад наставника у женским школама. Више пута и наставници и најстарији директори тих школа имали су да препате много шта, што изгледа као право мучеништво. Од њихове стране потребно је било највећег пожртвовања да не нпусте ово свето дело, да истрају на свом месту, па и онда кад су се и најправичније жеље њихове одлагале од дана до дана, од године до године. Овој преданости и племенитој дурашности ових старих учитеља има захвалити Немачка што је данас тако напредна у овој грани јавне наставе; а данас, доиста, са свим је измењен, и то у повољном смислу, положај виших женских школа. Скоро две стотине вароши немачких засведочиле су довољно своје живо интересовање за образовање женске деце у вишим научним заводима. Не само велике вароши, као што су Берлин, Хамбург, Хановер и Лајпциг, него и мања места као: Брунсвик, Хилдесхајм, Гетинген и др. подигла су дивне зграде школске за женску децу.

Но без велике муке није пошла ова промена на боље.

У почетку су биле врло ретке у Немачкој више јавне школе за женску децу; врло је ретко било наћи наставника, којима су иначе и рад и циљ били подједнаки, да имају каквих личних и непосредних додира; сваки је радио у свом кругу, за се; свака је школа, с оним средствима с којима је располагала, чинила покушаје за свој рачун и на своју руку. Кад се заводи почеше множити, онда стадоше један другом достављати шта је који искусио. Одлични педагози почеше питање о васпитању и образовању женске младежи сматрати као

задатак свога живота; почеше се саопштавати и износити на јавност у нарочитим списима и школским извештајима задобивена искуства; добра воља и наклоност толиких грађана беху већи и од самих захтева и напрезања педагога, те све што ови тражаху поче се са свију страна прихватати и потпомагати. И тако задоби женска школа у некачкој педагогији своје право грађанства без икаква скучавања. И сам Карло Раумер, који у својој *историји педагогике* (1843—1855.) предлагаше за женску децу само домаће васпитање, не могаше зауставити напредак овог убеђења, да је виша јавна школа за девојке постала нужна чинилица у садашњем нашем животу и да би све што би се противу не радило морало без преговора нашкодити јако самој интелектуалној и моралној просвети народној.

Најпосле нађе се згодан орган за опште интересе. 18. Септембра 1872. састаде се у Вајмару око 200 које учитеља које учитељака из женских школа, јавних и приватних, да се договоре о свему што се тиче њихових школа. Испрва се појавише грдне супротности међу наставницима и њиховим погледима о овој ствари, али се најпосле сва питања решише на врло повољан начин; усвоји се читав низ предлога, и велика већина могаше, с радосним одобравањем, усвојити ризницу подједнаког искуства дотле прикупљенога у немачким женским школама. Цел њиховог рада може се обележити с ово неколико предлога:

„Ми тражимо у својим школама за женску децу, да и женска омладина има свог законитог учешћа у општој култури, којој теже и ове школе као год што теже и виши научни заводи за одраслије мушкарце. Ту цел хоћемо да достигнемо организацијом која ће се освртати на природу и опредељење девојака. Никако не дозвољавамо да нам оне постану стручне као неке занатлиске школе.

Ми тежимо да се у наших питомица хармонично развије и ум и осећање и воља на основу религиозном и патриотском. Виша девојачка школа, која зна колико вреди основна настава, мора, у својим припремним разредима, дати деци ту наставу у оноликој истој мери колико се добија у правој

основној школи. На том основу треба подједнако неговати науку, језике, књижевност и вештине.“

У Вајмару одлучи се још и то, да се установи једно друштво које ће радити на унапређењу женских школа; ово се друштво подели на мање друштине по свима покрајинама немачке државе. Оно броји данас око две хиљаде и триста чланова, раздељено на 14 друштвина које представљају 224 јавне и приватне школе. Школске извештаје свију ових завода доставља књижара Ф. Вагнерова у Лајпцигу. У друштвинама су претресана важна питања која се тичу женских школа, а главно друштво састаје се сваке две године. После састанка у Вајмару држане су њихове скупштине у Хановеру, Карлсруу, Дрезди, Келну, Франкфурту на Одри и Брунсвику.

Више пута одређивало је главно друштво свој одбор који је имао да изведе све друштвене мисли и жеље у облику споменице и да их достави свима владама у Немачкој. На првом месту увек је истицана жеља, да више власти школске увршћују у општу организацију школску и нове школе, које су подигнуте без њиног учешћа, а особито да признаду за више научне заводе више девојачке школе које су потпуне и да на њих примењују она иста правила која вреде за гимназије и реалке. Молили су све владе, да утврде законом ово дрвце које су општине саме посадиле и однеговале.

Ове се жеље саслушаше. У Саској, у Виртембергу, у вјевдини Баденској, у Хесену, у војводству Анхалту издадоше се за више женске школе закони и уредбе сасвим онаки како су их желели они који су интересовани. Само највећа држава немачка, на коју долази 75% од свију виших женских школа, није хтела да да то право, а под данашњим пруским министром није се томе ни надати. У Пруској више девојачке школе сматрају се од званичне стране све једнако као и обичне основне школе и њима управљају власти те врсте. Само по негде дозвољавају им обласне власти изузетан положај. Ово је доиста неправда која се чини вишим женским школама у Немачкој; али пређашњи министар просвете, Фалк, друкчије је о томе мислио. Он је сазвао 1873. у Берлину на конференцију више наставника и наставница женских школа

WWW.UNILIB.BS
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

и на тим састанцима утврдише се значајне ствари за развигак тих завода. После кратког времена изнети су на јавност протоколи те комисије у којима су изложене њене одлуке, донесене скоро једногласно, и како се у њима исказују мисли најспособнијих педагога, то је њихова морална важност

тако велика, да их без штете не сме заборавити нико који ради што за подизање или унапређење женских школа. — Ми ћемо у чланку који иде проговорити коју више о раду те конференције.

(НАСТАВИТЕ СЕ).

СТАЊЕ ЈАВНЕ НАСТАВЕ У СРБИЈИ

1875. ГОДИНЕ

(НАСТАВАК)

На сто ученика мештана, било је ученика из других округа у школама

Западних округа	26.76
Јужних округа	39.13
Источних округа	41.90
Шумадијским	46.89
Београдским	113.93

Кад по разредима поредимо ученике мештане, с ученицима из других округа, онда видимо, да је било

У РАЗРЕДУ	У ГИМНАЗИЈАМА ИЗ		У РЕАЛКАМА ИЗ		У ОПШТЕ ИЗ	
	МЕСТА	ДРУГИХ МЕСТА	МЕСТА	ДРУГИХ МЕСТА	МЕСТА	ДРУГИХ МЕСТА
	ГДЕ ЈЕ ШК. ОКРУГА	ГДЕ ЈЕ ШК. ОКРУГА	ГДЕ ЈЕ ШК. ОКРУГА	ГДЕ ЈЕ ШК. ОКРУГА	ГДЕ ЈЕ ШК. ОКРУГА	ГДЕ ЈЕ ШК. ОКРУГА
првом	335	133	102	31	437	164
другом	197	108	58	22	255	130
трећем	146	116	8	11	154	127
четвртном	76	117	8	7	84	124
петом	37	65	7	4	44	69
шестом	11	17	6	2	17	19
Свега	802	556	189	77	991	633

ПРОЦЕНАТ УЧЕНИКА

У РАЗРЕДУ:	У ГИМНАЗИЈАМА		У РЕАЛКАМА		У ОПШТЕ	
првом	71.58	28.42	76.69	23.31	72.71	27.29
другом	64.60	35.40	72.50	27.50	66.23	33.77
трећем	55.73	44.27	42.11	57.89	54.80	45.20
четвртном	39.38	60.62	53.33	46.67	40.39	59.61
петом	36.27	63.73	63.64	36.36	38.94	61.06
шестом	39.28	60.72	75.00	25.00	47.22	52.78

У гимназијама број ученика мештана у старијим разредима постепено опада, па и у реалним школама то исто је у прва три разреда, но од четвртог број тих ученика опет расте. Тако долазило је на сто ученика из места или округа где је школа

У РАЗРЕДУ	УЧЕНИКА ИЗ ДРУГИХ ОКРУГА		
	У ГИМНАЗИЈАМА	У РЕАЛКАМА	У ОПШТЕ
првом	40	30	38
другом	55	38	51
трећем	79	137	82
четвртном	154	87	148
петом	176	57	157
шестом	155	33	112

Број дошких са стране ученика већи је у старијим разредима гимназијских школа, што из гимназијских

реалака долазе ученици у трећи разред нижих гимназија, а из ових опет у пети разред гимназија. Па како за сад имамо само две више гимназије, то онда у два најстарија разреда, па још и у четвртном разреду, нагло расте број ученика из других округа.

По областима имамо овај преглед.

Види преглед на стр. 332.

У београдским школама већ у првом и другом разреду ученика мештане има само неколико процената више од ученика из других округа, а у осталим разредима ових је све више. У првом разреду има на сто ученика мештана 68, у трећем 125, а у петом 197 ученика из других округа.

У школама Јужних округа ни у једном разреду број ученика мештана не изједначава се са бројем ученика из других округа, али ипак број ових у старијим разредима постепено расте. На сто ученика мештана има у првом разреду 31, у другом 45, у трећем 50 а у четвртном 56 ученика из других округа.

У Западним окрузима у прва три разреда мање су размере ученика из других округа него што су у јужној области, али у четвртном разреду та размера много је већа. Јер докле у првом разреду долази на сто ученика мештане 17 ученика из других округа, докле их има у другом 27, у трећем 33 а у четвртном 87.

У школама источне области не налази се овака правилна поступност. Тамо је долазило на сто ученика мештана у првом разреду 27, у другом 39, у трећем 106 а у четвртном 85 ученика из других округа.

У школама области шумадијске нема у овом погледу никакве правилности, но и овде стоји, да број ученика мештана опада. Јер на сто ових ученика долази у првом разреду 33, у трећем 40, а у шестом 60 ученика из других округа.

Из овога могао би се извести тај закључак, да ученици мештани школу пре напуштају, а према томе да је виталитет (или воља за продужавање школе)

ОБЛАСТ	БРОЈ УЧЕНИКА У РАЗРЕДУ																	
	ПРВОМ			ДРУГОМ			ТРЕТЕМ			ЧЕТВРТОМ			ПЕТОМ			ШЕСТОМ		
	ИЗ МЕСТА ГДЕ ЈЕ ШКОЛА	ИЗ ДРУ- ГИХ ОКР.	ИЗ МЕСТА ГДЕ ЈЕ ШКОЛА	ИЗ ДРУ- ГИХ ОКР.	ИЗ МЕСТА ГДЕ ЈЕ ШКОЛА	ИЗ ДРУ- ГИХ ОКР.	ИЗ МЕСТА ГДЕ ЈЕ ШКОЛА	ИЗ ДРУ- ГИХ ОКР.	ИЗ МЕСТА ГДЕ ЈЕ ШКОЛА	ИЗ ДРУ- ГИХ ОКР.	ИЗ МЕСТА ГДЕ ЈЕ ШКОЛА	ИЗ ДРУ- ГИХ ОКР.	ИЗ МЕСТА ГДЕ ЈЕ ШКОЛА	ИЗ ДРУ- ГИХ ОКР.	ИЗ МЕСТА ГДЕ ЈЕ ШКОЛА	ИЗ ДРУ- ГИХ ОКР.		
Шумадија	92	30	57	24	30	12	13	23	12	6	5	3						
Источни окрузи	98	26	51	20	17	18	13	11	—	—	—	—						
Западни »	69	12	41	11	24	8	8	7	—	—	—	—						
Јужни »	71	22	38	17	20	10	9	5	—	—	—	—						
Варош Београд	107	74	68	58	63	79	41	78	32	63	12	16						
	П Р О Ц Е Н Т																	
Шумадија	75.41	24.59	70.37	29.63	71.43	28.57	36.11	63.89	66.67	33.33	62.50	37.50						
Источни окрузи	79.03	20.97	71.83	28.17	48.57	51.43	54.17	45.83	—	—	—	—						
Западни »	85.18	14.82	78.85	21.15	75.00	25.00	53.33	46.67	—	—	—	—						
Јужни »	76.34	23.66	69.09	30.91	66.67	33.33	64.29	35.71	—	—	—	—						
Варош Београд	59.12	40.88	53.97	46.03	44.37	55.63	34.45	65.55	33.68	66.32	42.86	57.14						

снажнији код ученика из других округа. Да би се ово доказало, потребни би били подаци о месту рођења оних ученика, који у течају године школу напуштају. По изложеним овде размерама тај би се дефицит имао тражити међу ученицима мештанима. Ова претпоставка оснажава се и искуством, да већина ученика на очима својих родитеља много је немарљивија, како у похођењу школе, тако и учењу задатака, од оних ученика, који су од кућа и родитеља својих удаљени и себи остављени.

Интересна је подела ученика на *варошане* и *сељане*.

Од ученика рођених

	У СРБИЈИ		У ДРУГИМ ДРЖАВАМА		
	Б	И	Л	О	Ј
	ВАРШАНА		СЕЉАНА	ВАРОШАНА	СЕЉАНА
у гимназијама	856	502	1358	82	44
у реалкама	167	99	266	11	6
у опште	1023	601	1624	93	50

Дакле свега

	ВАРОШАНА	СЕЉАНА	У ОПШТЕ
у гимназијама	938	546	1484
у реалкама	178	105	283
Свега	1116	651	1767

Размере имамо у овом прегледу.

ШКОЛЕ	О Д С Т О У Ч Е Н И К А					
	Р О Ђ Е Н И Х У				У О П Ш Т Е	
	С Р Б И Ј И		У ДРУГИМ ДРЖАВАМА			
	Б	И	Л	О	Ј	Е
	ВАРОШАНА	СЕЉАНА	ВАРОШАНА	СЕЉАНА	ВАРОШАНА	СЕЉАНА
Гимназије	63.03	36.97	65.08	34.92	61.21	36.79
Реалке	63.16	36.84	64.71	35.29	63.25	36.75
Све	63.06	36.94	65.01	34.97	63.22	36.78

Процент ученика варошана за обоје школе, па и за саме ученике сељане, готово је поједнак. Јер на сто ученика варошана, рођених

	У СРБИЈИ	У ДРУГИМ ДРЖАВАМА	У ОПШТЕ
	ДОЛАЗИЛО ЈЕ СЕЉАНА		
у гимназијама	58.64	53.66	58.71
у реалкама	58.33	54.55	58.10
у обојим школама	58.59	53.76	58.10

Број ученика варошана у свакој школи посебице имамо у овом прегледу.

Види преглед Б. на стр. 333.

Крушевачка нижа гимназија имала је релативно највише ученика варошана рођених у Србији, а најмање их је било у чачанској гимназијској реалци.

Ниже гимназије: ваљевска и јагодинска, и гимназијске реалке: алексиначка, лозничка и чачанска, имале

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Б. ЗАВОДИ	БРОЈ УЧЕНИКА						ОД СТО УЧЕНИКА		
	ИЗ СРБИЈЕ		ИЗ ДРУГИХ ДРЖАВА		СВЕТА		ИЗ СРБИЈЕ	ИЗ ДРУГИХ ДРЖАВА	У ОПШТЕ
	ВАРО-ШАНА	СЕ-ЉАНА	ВАРО-ШАНА	СЕ-ЉАНА	ВАРО-ШАНА	СЕ-ЉАНА	БИЛО ЈЕ ВАРШАНА		
<i>Гимназије :</i>									
Београдска	247	94	31	16	278	110	72.43	65.96	71.65
Крагујевачка	105	104	4	2	109	106	50.24	66.67	50.70
<i>Ниже гимназије:</i>									
Прва београдска	92	70	12	5	104	75	56.79	70.59	58.10
Друга београдска	94	41	15	10	109	51	69.63	60.00	68.13
Ваљевска	34	28	—	1	34	29	54.84	—	53.97
Јагодинска	34	23	—	1	34	24	59.65	—	58.62
Крушевачка	6	19	1	4	62	23	76.25	20.00	72.94
Неготинска	44	24	5	—	49	24	64.71	100.00	67.12
Пожаревачка	49	33	7	—	56	33	59.76	100.00	62.92
Ужичка	35	32	3	4	38	36	52.24	42.86	51.35
Шабачка	61	34	4	1	65	35	64.21	80.00	65.00
Реалка београдска	39	14	7	3	46	17	73.58	70.00	73.02
<i>Гимназијске реалке :</i>									
Алексиначка	27	15	—	2	27	17	64.29	—	61.36
Зајечарска	18	18	1	1	19	19	50.00	50.00	50.00
Њажевачка	16	10	1	—	17	10	61.54	100.00	62.96
Лозничка	14	9	—	—	14	9	60.87	—	60.87
Смедеревска	31	10	2	—	33	10	75.61	100.00	76.74
Чачанска	22	23	—	—	22	23	48.89	—	48.89

су од ученика из других држава само сељане и ни једног варошана. Напротив од рођених у другим државама ученика није био ни један сељанин у нижим гимназијама: неготинској и пожаревачкој, и гимназијским реалкама: њажевачкој и смедеревској.

Кад школе саставимо по областима, онда имамо број ученика,

У ШКОЛАМА:	РОЂЕНИХ У СРБИЈИ У ДРУГИМ ДРЖАВАМА СВЕТА					
	ВАРОШ. СЕЉАНА	ВАРОШ. СЕЉ.	ВАРОШ. СЕЉ.	ВАРОШ. СЕЉ.	ВАРОШ. СЕЉ.	ВАРОШ. СЕЉ.
шумадијским	170	137	6	3	176	140
источних округа	154	100	14	3	168	103
западних округа	109	71	4	2	113	73
јужних округа	118	74	4	8	122	82
београдским	472	219	65	34	537	253

У ШКОЛАМА:	ПРОЦЕНАТ УЧЕНИКА					
	ВАРОШ. СЕЉАНА	ВАРОШ. СЕЉ.	ВАРОШ. СЕЉ.	ВАРОШ. СЕЉ.	ВАРОШ. СЕЉ.	ВАРОШ. СЕЉ.
шумадијским	55.37	44.63	66.67	33.33	55.70	44.30
јужних округа	61.50	38.50	33.33	66.67	59.80	40.20
западних округа	60.56	39.44	66.67	33.33	60.75	39.25
источних округа	60.63	39.37	82.35	17.65	61.95	38.01
београдским	68.31	31.69	65.66	34.34	67.97	32.03

Кад ученике варошине поредимо са сељанима, онда налазимо, да је на сто ученика варошана

У ШКОЛАМА.	РОЂЕНИХ У СРБИЈИ У ДРУГИМ ДРЖАВАМА У ОПШТЕ		
	ДОЛАЗИЛО СЕЉАНА	ДОЛАЗИЛО СЕЉАНА	ДОЛАЗИЛО СЕЉАНА
шумадијским	80.59	50.00	79.55

РОЂЕНИХ
У СРБИЈИ У ДРУГИМ ДРЖАВАМА У ОПШТЕ
У ШКОЛАМА: ДОЛАЗИЛО СЕЉАНА

јужних округа	62.71	200.00	67.21
западних округа	65.14	50.00	64.60
источних округа	64.94	21.34	61.31
београдским	46.40	52.31	47.11

Највише ученика сељана имају дакле средње школе у Шумадији, а најмање школе београдске.

Кад у овоме погледу поредимо школ шумадијске са школама осталих области, онда налазимо, да је на сто ученика сељана шумадијских школа, било таквих ученика у школама:

јужних округа	84
западних округа	81
источних округа	77
београдским	59

Кад и по разредима поделимо ученике на варошане и сељане, онда имамо овај преглед.

Види преглед А. на стр. 334.

Број ученика сељана расте у гимназијама до закључно трећег разреда, а од четвртог разреда почиње опадати. У реалкама то опадање почиње већ у трећем разреду.

Б Р О Ј У Ч Е Н И К Е А У						
А. РАЗРЕДУ	ГИМНАЗИЈАМА		РЕАЛКАМА		ОВОЈИМ ШКОЛАМА	
	ВАРОШАНА	СЕЉАНА	ВАРОШАНА	СЕЉАНА	ВАРОШАНА	СЕЉАНА
	I.	343	162	90	46	433
II.	214	128	42	42	256	170
III.	160	127	14	9	174	136
IV.	125	83	13	6	138	89
V.	78	34	12	—	90	34
VI.	18	12	7	2	25	14
У П Р О Ц Е Н Т У						
I.	67.92	32.08	66.18	33.82	67.55	32.45
II.	62.57	37.43	50.00	50.00	60.09	39.91
III.	55.75	44.25	60.87	39.13	56.13	43.87
IV.	60.10	39.90	68.42	31.58	60.79	39.21
V.	69.64	30.36	100.00	—	72.58	27.42
VI.	60.00	40.00	77.78	22.22	64.10	35.90

Ово опадање долази отуд, што многи ученици после свршеног трећег и четвртог разреда гимназијских школа, ступају у Богословију, Учитељску и Земљеделско-шумарску школу, у којим су школама ученици већином сељани. У Богословији било је таквих ученика више од 66 процената.

Кад размере ученика међу собом поредимо, онда налазимо, да је на сто ученика варошана долазило ученика сељана

У РАЗРЕДУ :	Р О В Е Н И Х		
	У СРБИЈИ	У ДРУГИМ ДРЖАВАМА	У ОШТЕ
првом	47.23	51.11	48.04
другом	59.81	100.00	66.41
трећем	79.38	64.29	78.16
четвртном	66.40	46.15	64.49
петом	43.59	—	37.78
шестом	66.67	28.57	56.00

Кад узмемо ученике само из прва четири разреда, и саставимо школе у пет области, онда имамо овај преглед:

ОБЛАСТ	Б Р О Ј У Ч Е Н И К А У Р А З Р Е Д У							
	П Р В О М		Д Р У Г О М		Т Р Е Ћ Е М		Ч Е Т В Р Т О М	
	ВАРОШАНА	СЕЉАНА	ВАРОШАНА	СЕЉАНА	ВАРОШАНА	СЕЉАНА	ВАРОШАНА	СЕЉАНА
Шумадија	81	46	43	39	21	2	21	17
Источни окрузи	89	38	41	37	19	19	18	9
Западни окрузи	57	26	34	21	13	20	9	6
Јужни окрузи	59	40	32	26	20	12	11	4
Варош Београд	146	58	106	47	101	63	79	53
П Р О Ц Е Н Т								
Шумадија	63.78	36.22	52.43	47.57	48.84	51.16	55.26	44.74
Источни окрузи	70.1	29.69	52.57	47.43	50.00	50.00	66.67	33.33
Западни окрузи	68.67	31.33	61.82	38.18	39.40	60.60	60.00	40.00
Јужни окрузи	59.00	40.40	55.17	44.83	62.50	37.50	73.33	26.67
Варош Београд	71.57	28.43	69.28	30.72	61.58	38.42	59.85	40.15

Само у београдским школама видимо постепено опадање ученика варошана кроз сва четири разреда. У школама шумадијским, источних и западних округа број ових ученика опада у прва три разреда а у четвртном опет расте. У школама јужних округа број ученика варошана расте већ у трећем разреду.

На сто ученика варошана долазило је ученика сељана у

ШКОЛАМА :	Р А З Р Е Д У			
	П Р В О М	Д Р У Г О М	Т Р Е Ћ Е М	Ч Е Т В Р Т О М
шумадијским	56.79	90.70	104.76	80.95
источних округа	42.22	90.24	100.00	50.00
западних округа	45.61	61.76	153.85	66.67
јужних округа	67.80	81.25	60.00	36.36
београдским	39.73	44.34	62.38	67.09

Кад број ученика варошана у првом разреду поредимо са осталим разредима, онда налазимо, да је на

сваку стотину ових ученика у првом разреду долазило ученика у

Највише ученика сељана губе трећи и четврти разред школа у јужним окрузима, но из тих округа има опет највише ученика сељана у Богословији.

Кад ученике гимназија и реалка распоредимо по окрузима, у којим им је место рођења, онда можемо број њихов поредити са становништвом.

У следећем прегледу имамо тај распоред за обе врсте школа :

ШКОЛАМА:	РАЗРЕДУ		
	ДРУГОМ	ТРЕЋЕМ	ЧЕТВРТОМ
шумадијским	82	77	87
источних округа	75	71	95
западних округа	90	57	37
јужних округа	93	105	123
београдским	97	86	84

ОКРУГ	БРОЈ УЧЕНИКА						СВЕГА	ПРОЦЕНАТ
	У ГИМНАЗИЈАМА		У РЕАЛКАМА		У ОБОЈИМ ШКОЛАМА			
	ВАРОШАНА	СЕЉАНА	ВАРОШАНА	СЕЉАНА	ВАРОШАНА	СЕЉАНА		
Алексиначки	17	12	24	13	41	25	66	4.06
Београдски	1	25	—	1	1.	26	27	1.66
Ваљевски	59	44	1	3	60	47	107	6.56
Јагодински	50	38	4	1	54	39	93	5.73
Књажевачки	15	9	10	9	25	18	43	2.64
Крагујевачки	95	108	2	—	97	108	205	12.62
Крајински	47	15	9	—	56	15	71	4.37
Крушевачки	55	24	6	1	61	25	86	5.30
Подрински	6	9	12	8	18	17	35	2.15
Пожаревачки	52	35	2	2	54	37	91	5.61
Руднички	15	32	7	7	22	39	61	3.76
Смедеревски	16	16	28	11	44	27	71	4.37
Ђупријски	27	13	—	3	27	16	43	2.64
Ужички	34	63	—	4	34	67	101	6.22
Црноречки	9	6	14	18	23	24	47	2.90
Чачански	9	19	17	17	26	36	62	3.82
Шабачки	63	34	—	1	63	35	198	6.04
Варош Београд	286	—	31	—	317	—	317	19.52
Србија	856	502	167	99	1023	601	624	100.00

У гимназијама највише је ученика из вароши Београда, а најмање из округа београдског.

У реалкама највише је ученика из округа смедеревског, а најмање из шабачког округа.

Кад Београд поредимо са осталим окрузима, онда налазимо, да на сто ученика, које ова варош шиље у гимназије и реалке, има у истим школама из округа:

крагујевачког	64.7	ученика
ваљевског	33.7	>
ужичког	31.9	>
шабачког	30.9	>
јагодинског	29.3	>
пожаревачког	28.7	>

крушевачког	27.1	>
смедеревског	22.4	>
крајинског	22.4	>
алексиначког	20.8	>
чачанског	19.6	>
рудничког	19.2	>
црноречког	14.9	>
књажевачког	13.5	>
ђупријског	13.5	>
подринског	8.9	>
београдског	8.5	>

Кад све округе саставимо у области, онда имамо овај преглед :

ОБЛАСТ	БРОЈ УЧЕНИКА						СВЕГА	ПРОЦЕНАТ
	У ГИМНАЗИЈАМА		У РЕАЛКАМА		У ОПШТЕ			
	ВАРОШАНА	СЕЉАНА	ВАРОШАНА	СЕЉАНА	ВАРОШАНА	СЕЉАНА		
Шумадија	177	219	41	20	218	239	457	28.14
Источни окрузи	167	90	59	45	226	135	361	22.23
Западни окрузи	128	87	13	1.	141	99	240	14.78
Јужни окрузи	98	106	23	22	121	128	249	15.33
Варош Београд	286	—	31	—	317	—	317	19.52

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Кад ученике варошане поредимо са сељанима, онда налазимо, да је на сто ученика варошана долазило ученика сељана у

	ГИМНАЗИЈАМА	РЕАЛКАМА	ОПШТЕ
Шумадији	123.7	48.8	109.6
Јужним окрузима	108.2	97.4	105.8

	ГИМНАЗИЈАМА	РЕАЛКАМА	ОПШТЕ
Западним окруз. 76.3		68.0	70.2
Источним > 92.3		53.9	59.7

Процент ученика варошана и сељана имамо у овом прегледу :

ОБЛАСТ	ОД СТО УЧЕНИКА БИЛО ЈЕ У					
	ГИМНАЗИЈАМА		РЕАЛКАМА		ОПШТЕ	
	ВАРОШАНА	СЕЉАНА	ВАРОШАНА	СЕЉАНА	ВАРОШАНА	СЕЉАНА
Источни окрузи	64.98	35.02	56.73	43.27	62.60	37.40
Западни окрузи	59.53	40.47	52.00	48.00	58.75	41.25
Јужни окрузи	48.04	51.96	51.11	48.89	48.59	51.41
Шумадија	44.70	55.30	67.21	32.79	47.70	52.30

Од сто ученика

из области:	УЧИЛО ЈЕ ШКОЛЕ	
	ГИМНАЗИЈСКЕ	РЕАЛНЕ
Шумадије	86.65	13.35
Источних округа	71.19	28.81
Западних округа	89.58	10.42
Јужних округа	81.93	18.07

У гимназијама има највише ученика из западних округа, а најмање из источних.

Кад поредимо ученике гимназисте са ученицима ре-

алних школа, онда налазимо, да је на сто гимназиста било ученика у реалним школама

из источних округа	40
> јужних округа	22
> Шумадије	15
> западних округа	12

Каква је била размера ученика варошана и сељана у једним, а каква опет у другим школама, види се из овог прегледа.

ОКРУЗИ	ОД СТО УЧЕНИКА БИЛО ЈЕ У					
	ГИМНАЗИЈАМА		РЕАЛКАМА		ОПШТЕ	
	ВАРОШАНА	СЕЉАНА	ВАРОШАНА	СЕЉАНА	ВАРОШАНА	СЕЉАНА
Алексиначки	58.62	41.38	64.87	35.13	62.12	37.88
Београдски	3.85	96.15	—	100.00	3.70	96.30
Валеовски	57.28	42.72	25.00	75.00	56.08	43.92
Јагодински	56.82	43.18	80.00	20.00	58.06	41.94
Књажевачки	62.50	37.50	52.63	47.37	58.14	41.86
Крагујевачки	46.80	53.20	100.00	—	47.32	52.68
Крајински	75.81	24.19	100.00	—	78.87	21.13
Крушевачки	69.62	30.38	85.71	14.29	70.93	29.07
Подрински	40.00	60.00	60.00	40.00	51.43	48.57
Пожаревачки	59.77	40.23	50.00	50.00	59.34	40.66
Руднички	31.92	68.08	50.00	50.00	36.06	63.94
Смедеревски	50.00	50.00	71.79	28.21	61.07	38.03
Ђупријски	67.50	32.50	—	100.00	62.79	37.21
Ужички	35.05	64.95	—	100.00	33.66	66.34
Црнооречки	60.00	40.00	43.75	66.25	48.94	51.06
Чачански	32.14	67.86	50.00	50.00	41.93	58.07
Шабачки	64.95	35.05	—	100.00	64.29	35.71

У гимназијама има највише ученика варошана из округа крајинског и крагујевачког, а најмање из округа београдског, за то, што је ту узета само варошица Гроцка.

У реалкама није био ни један ученик варошанин из округа : београдског, ђупријског, ужичког и шабачког.

У сваком округу посебице на сто ученика варошана, долазило је ученика сељана, и то :

У ОКРУГУ :

београдском	2600.0
ужичком	197.1
рудничком	177.3
чачанском	138.5
крагујевачком	111.3
црноречком	104.3
подринском	94.4
ваљевском	78.3
јагодинском	74.1
књажевачком	72.0
пожаревачком	68.5
смедеревском	61.4
алексиначком	61.0
ђупријском	59.3
шабачком	55.6
крушевачком	41.0
крајинском	26.8

Релативно највише ученика сељана имају југозападни окрузи, а најмање југоисточни. Округ београдски има за то онако велику размеру, што је од 27 ученика био само један варошанин.

Интересно је поређење ученика по томе, које школе они већином походе. Тако је од 100 ученика походило

	ГИМНАЗИЈЕ	РЕАЛКЕ	СВЕГА
варошана	83.68	16.32	100.00
сељана	83.53	16.47	100.00
Свега	83.68	16.32	100.00

За сваки округ посебице износио је проценат ученика, и то :

ИЗ ОКРУГА	У ГИМНАЗИЈАМА	У РЕАЛКАМА
алексиначког	43.94	56.06
београдског	96.30	3.70
ваљевског	96.26	3.74
јагодинског	94.62	5.38
књажевачког	55.81	44.19
крагујевачког	99.02	0.98
крајинског	87.32	12.68
крушевачког	91.86	8.14
подринског	42.86	57.14
пожаревачког	95.60	4.40
рудничког	77.05	22.95
смедеревског	45.07	54.93
ђупријског	93.02	6.98
ужичког	96.04	3.96
црноречког	31.92	68.08
чачанског	45.16	54.84
шабачког	98.98	1.02
у вароши Београду	90.22	9.78

У гимназије даје највише ученика округ крагујевачки, а најмање црноречки округ. На 100 гимназиста из округа крагујевачког има их из црноречког округа само *седам*.

Кад би се узело, да гимназије походе по сто ученика из сваког округа, онда би број ученика у реалним школама износио

ЗА ОКРУГ :

црноречки	213
подрински	133
алексиначки	128
смедеревски	122
чачански	121
књажевачки	79
руднички	30
крајински	15
крушевачки	9
ђупријски	8
јагодински	6
пожаревачки	5
београдски	4
ужички	4
ваљевски	4
шабачки	1
крагујевачки	1

Поредимо ли број ученика са мушким становништвом¹, онда налазимо, да је један ученик

ШКОЛА :	ДОЛАЗИЛО ЈЕ		
	ВАРОШКИХ	СЕОСКИХ	У ОИШТЕ
гимназијских	90	1 233	512
реалних	460	6 253	2 616
обојих	75	1 030	428

Према овоме учио је од 1000 мушких становника

ШКОЛЕ :	ВАРОШАНА	СЕЉАНА	У ОИШТЕ
гимназијске	11.1	0.8	2.0
реалне	2.2	0.2	0.4
обоје	13.3	1.0	2.4

Из обих размера види се, да варошани дају у гимназији *четрнаест* пута, а у реалке *десет* пута више ученика него сељана! Међутим око издржавања ових школа носе сељани омет толико пута више од варошана. Мало даље ми ћемо говорити о издацима на ове школе, и том приликом виде ће се каква је сразмера у томе између варошког и сеоског становништва.

Кад број ученика поредимо са мушким становништвом по областима, онда имамо овде прегледе за једне и за друге школе.

Гимназије

Један ученик долазио је

У ОБЛАСТИ :	НА ВАРОШАНА	НА СЕЉАНА	НА СТАНОВНИКА
Шумадији ²)	74	818	485
Источних округа	168	2 421	957
Западних округа	84	1 170	523
Јужних округа	95	1 136	655

1) По попису од 1874 године било је у Србији 695 887 мушких становника, и то: 76 785 варошана а 619 102 сељана.

2) Без Београда.

Ове школе походило је дакле од 1000

у области:	ВАРОШАНА	СЕЉАНА	СТАНОВНИКА
Шумадији	13.4	1.2	2.1
Западних округа	11.9	0.9	1.9
Јужних округа	10.5	0.9	1.6
Источних округа	6.0	0.4	1.0

Најмањи проценат становника, који походе гимназијске школе, имају источни окрузи, највећи пак Шумадија. Узмемо ли, ради поређења, да је од хиљаде дотичног становништва походило гимназије по 100 варошана, онда налазимо, да је у тим школама од хиљаде сељана било

у области:	
Шумадији	9
Јужних округа	9
Западних округа	8
Источних округа	7

Ако поредимо Шумадију са осталим областима, онда имамо у гимназијама од хиљаде становника

у области:	ВАРОШАНА	СЕЉАНА	У ОПШТЕ
Шумадији	100	100	100
Западних округа	88	75	90
Јужних округа	78	75	76
Источних округа	45	35	43

Реалке

У овим школама долазио је један ученик

у области:	НА ВАРОШАНА	НА СЕЉАНА	НА СТАНОВНИКА
Шумадији	321	8 458	3 151
Источних округа	474	4 446	2 363
Западних округа	824	8 482	4 500
Јужних округа	406	5 473	2 883

Према томе дакле походило је реалне школе од 1000 становника

у области:	ВАРОШАНА	СЕЉАНА	У ОПШТЕ
Источних округа	2.11	0.21	0.42
Шумадији	3.11	0.11	0.36
Јужних округа	2.47	0.18	0.35
Западних округа	1.21	0.12	0.22

У реалне школе дају највише ученика источни окрузи, а најмање окрузи западни. Ако узмемо да 1000 варошана походе њих сто реалне школе, онда налазимо, да је на ту стотину ученика варошана долазило ученика сељана, у области:

Источних округа	10
Западних округа	10
Јужних округа	7
Шумадији	4

При поређењу источних округа с другим областима, добијамо ове размере. Од 1000 становника походило је реалне школе

у области:	ВАРОШАНА	СЕЉАНА	У ОПШТЕ
Источних округа	100	100	100
Шумадији	147	52	86
Јужних округа	127	86	83
Западних округа	57	57	52

Гимназије и реалке

Кад поредимо број ученика ових школа с мушким становништвом, онда налазимо, да је један ученик

	ДОЛАЗИЛО НА СТАНОВНИКА		
	ВАРОШАНА	СЕЉАНА	У ОПШТЕ
у Шумадији	60	749	421
» источним окрузима	124	1 614	681
» западним »	76	1 028	427
» јужним »	77	941	521

Ове школе учило је дакле од 1000 становника

у области:	ВАРОШАНА	СЕЉАНА	У ОПШТЕ
Шумадији	16.56	1.33	2.38
Западних округа	13.16	0.97	2.13
Јужних округа	12.97	1.06	1.92
Источних округа	8.01	6.62	1.47

Размера између ученика варошана и сељана била је у области: шумадијској, јужних и источних округа као 100 : 8, а у области западних округа као 100 : 7.

Као што се види, Шумадија давала је у средње школе највише ученика, а источни окрузи најмање.

Кад би од 1000 становника шумадијских учило њих 100 у средњим школама гимназијским и реалним, онда би према горњим размерама било у истим школама из осталих области, и то:

	ВАРОШАНА	СЕЉАНА	УЧЕНИКА
Западних округа	79	73	89
Јужних округа	78	80	81
Источних округа	42	47	62

Из овога види се, да су у шумадијској области најповољније прилике за школовање, и то како за варошане тако и за сељане.

У источним окрузима напротив прилике за школовање много су неповољније. Међутим размере између варошана и сељана готово су подједнаке у све четири области.

Како је било у појединим окрузима, види се из овог прегледа.

Види преглед А. на стр. 339.

Варошко становништво округа рудничког даје највише ученика гимназијама и реалкама, више него и сам Београд. Најмање даје округ београдски.

Сеоско становништво округа крајинског најјаче је заступљено у тим школама; напротив становништво округи крагујевачког најслабије.

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

О К Р У Ж И	ЈЕДАН УЧЕНИК СРЕДЊИХ ШКОЛА ДОЛАЗИО ЈЕ НА МУШКИХ СТАНОВНИКА		
	ВАРО-ШАНА	СЕЉАНА	У ОПШТЕ
	Алексиначки	95	1 040
Београдски	823	1 403	1 383
Ваљевски	65	885	425
Јагодински	44	868	389
Књажевачки	74	1 681	747
Крагујевачки	57	465	272
Крајински	101	2 221	549
Крушевачки	52	1 462	462
Подрински	92	1 442	748
Пожаревачки	144	2 005	900
Руднички	30	668	438
Смедеревски	87	1 263	512
Тупријски	236	1 656	764
Ужички	96	807	568
Црноречки	107	1 148	639
Чачански	111	827	526
Шабачки	82	1 019	417
Варош Београд	49	—	49

Узев укупно, размера ученика најповољнија је у крагујевачком округу, а најнижа у округу београдском, и ако су за тај округ најповољнији услови односно школовања.

Од хиљаде варошана учио је

ИЗ ОКРУГА:	ГИМНАЗИЈЕ	РЕАЛКЕ	СРЕДЊЕ ШКОЛЕ
рудничког	22.76	10.62	33.38
јагодинског	21.20	1.70	22.90
крушевачког	17.26	1.88	19.14
крагујевачког	17.33	0.36	17.69
ваљевског	15.14	0.26	15.40
књажевачког	8.15	5.44	13.59
шабачког	12.22	—	12.22
смедеревског	4.17	7.29	11.46
подринског	3.61	7.22	10.83
алексиначког	4.36	6.15	10.51
ужичког	10.42	—	10.42
крајинског	8.30	1.59	9.89
црноречког	3.66	5.69	9.35
чачанског	3.13	5.90	9.03
пожаревачког	6.71	9.26	6.97
ћупријског	4.24	—	4.24
београдског	1.21	—	1.21
вароши Београда	18.33	1.99	20.32

Од хиљаде сељана учио је

ИЗ ОКРУГА	ГИМНАЗИЈЕ	РЕАЛКЕ	СРЕДЊЕ ШКОЛЕ
крагујевачког	2.15	—	2.15
рудничког	1.23	0.27	1.50
ужичког	1.16	0.08	1.24
чачанског	0.64	0.57	1.21
јагодинског	1.12	0.03	1.15
ваљевског	1.06	0.07	1.13
шабачког	0.95	0.03	0.98

ИЗ ОКРУГА	ГИМНАЗИЈЕ	РЕАЛКЕ	СРЕДЊЕ ШКОЛЕ
алексиначког	0.46	0.59	0.96
црноречког	0.22	0.65	0.87
смедеревског	0.49	0.34	0.83
београдског	0.68	0.03	0.71
подринског	0.37	0.32	0.69
крушевачког	0.65	0.03	0.68
ћупријског	0.49	0.11	0.60
књажевачког	0.30	0.29	0.59
пожаревачког	0.47	0.03	0.50
крајинског	0.45	—	0.45

Када узмемо варошко и сеоско становништво уједно, онда налазимо, да је од 1000 становника учио :

ИЗ ОКРУГА	ГИМНАЗИЈЕ	РЕАЛКЕ	СРЕДЊЕ ШКОЛЕ
крагујевачког	3.65	0.03	3.68
јагодинског	2.43	0.14	2.57
шабачког	2.38	0.02	2.40
ваљевског	2.26	0.09	2.35
рудничког	1.76	0.52	2.28
алексиначког	0.97	1.24	2.21
крушевачког	1.98	0.18	2.16
смедеревског	0.88	1.07	1.95
чачанског	0.86	1.04	1.90
крајинског	1.59	0.23	1.82
ужичког	1.69	0.07	1.76
црноречког	0.50	1.07	1.57
подринског	0.57	0.77	1.34
књажевачког	0.75	0.59	1.34
ћупријског	1.22	0.09	1.31
пожаревачког	1.06	0.05	1.11
београдског	0.70	0.02	0.72
вароши Београда	18.33	1.99	20.32

Интересно је поређење сразмера варошана и сељана, јер се отуд види, колико се пута више користе варошани средњим школама.

Ако узмемо, да у сваком округу посебице уче у гимназијама и реалкама них сто варошана од хиљаде мушких становника, онда према горњим размерама има у тим школама од 1000 сељана

ИЗ ОКРУГА :

ћупријског	»	них 14.2
чачанског	»	13.4
крагујевачког	»	12.2
ужичког	»	11.9
алексиначког	»	9.1
црноречког	»	8.2
шабачког	»	8.0
ваљевског	»	7.3
пожаревачког	»	7.2
смедеревског	»	7.1
подринског	»	6.4
београдског	»	5.9
јагодинског	»	5.0
крајинског	»	4.6
рудничког	»	4.5
књажевачког	»	4.3
крушевачког	»	3.6

Из ових размера види се, у коликој је мери заступљено у средњим школама сасоко становништво према становништву варошком. Међу тим не види се, како стоје у овом погледу поједини окрузи према округу крагујевачком, који има по броју становника највише ученика у средњим школама

Ако узмемо да је из округа крагујевачког у средњим школама учило од хиљаде мушких становника њих сто, онда налазимо, да је од хиљаде становника било у истим школама ученика

ИЗ ОКРУГА	ВАРОШАНА	СЕЉАНА	У ОПШТЕ
јагодинског	129.5	53.5	69.8
шабачког	69.2	45.6	65.2
ваљевског	87.1	52.5	63.9
рудничког	188.7	69.8	62.0
алексиначког	59.4	44.6	60.1
крушевачког	108.2	31.6	58.7
смедеревског	64.7	38.6	53.0
чачанског	51.0	56.3	51.6
крајинског	55.9	20.9	49.5
ужичког	58.9	57.7	47.8
црноречког	52.9	40.3	42.7
подринског	61.2	32.1	36.4
књажевачког	76.8	27.4	36.4
ђупријског	24.0	27.9	35.3
пожаревачког	39.4	23.3	30.0
београдског	6.8	33.0	19.6

Према овим размерама извесно је, да оскудно стање није једини узрок, што је број ученика у средњим школама из неких округа посве мали. Јер непобитан је факт, да је становништво округа: београдског, пожаревачког и ђупријског имућније од становника округа подринског

По статистичким датима, истина прилично застарелим, долазило је у округу крагујевачком¹⁾ од укупне вредности непокретнога имања 297 динара на једног становника, а у округу:

београдском	207 динара
пожаревачком	193 »
ђупријском	215 »

Напротив у округу подринском вредност непокретног имања износила је на једног становника само 87 динара; а број ученика у средњим школама из тога округа већи је него и у једном од споменутих горе округа. Други су дакле још неиспитани чиниоци, који стају на пут интензивнијем школовању тамошњег становништва.

За округе: пожаревачки и ђупријски могу се усвојити као узрок *етнографске* прилике; јер у становништву њиховом заступљен је и румунски елемент. Да је ово велика сметња, показују нам размере још и из округа црноречког и крајинског.

Но у округу београдском нису такве прилике, и стога је само то, да потражимо узрок у задржном стану.

По попису од 1874 године било је у округу београдском 11.516 кућа са 71.902 становника, и по томе долази на једну кућу по 6.24 становника.

Напротив у осталим окрузима долазило је на једну кућу, и то округу

пожаревачком	по 5.69 становника
ђупријском	» 5.46 »
крагујевачком	» 6.04 »

Дакле у београдском округу јача је релативна насељеност кућа него и у крагујевачком округу, и слабом похођењу школе не може бити узрок то, што родитељи не би могли одвојити децу од куће. Ту мора да су други неки узроци, који би тек опширнијим статистичким подацима могли бити објашњени.

Приличан је број ученика, који уживају државну помоћ, *благочејање*.

У 1875 године било је такви ученика

у гимназијама	137
у реалкама	20
Свега	157

Од сто школу свршивших ученика било је *благочејања*.

у гимназијама	10.25
у реалкама	7.52
Свега	9.76

По разредима имамо овај преглед

Види преглед А. на стр. 341.

У 1875 годину издато је *благочејања*

	С В И М А	У СРЕДЊУ РУКУ ЈЕДНОМ
	Д И Н А Р А	
у гимназијама	11 356.06	82.89
у реалкама	1 915.97	95.80
Свега	13 272.03	84.54

У реалкама примали су *благочејања* месечно по 1.30 динара више него у гимназија.

У свакој школи посебице било је ово стање

Види преглед Б. на стр. 341.

Највеће *благочејање* имали су ученици београдске реалке и београдске гимназије, а најмање они из ужичке ниже гимназије, и алексиначка гимназијска реалка.

Кад саставимо школе по областима, онда налазимо овај преглед:

Види преглед В. на стр. 341.

1) Државопис Србије II. 71.

А. РАЗРЕД	БРОЈ БЛАГОДЕЈАНАЦА			ОД 100 ШКОЛУ СВРШИВШИХ УЧЕНИКА БИЛО ЈЕ БЛАГОДЕЈАНАЦА У		
	У ГИМНА- ЗИЈАМА	У РЕАЛКАМА	СВЕГА	ГИМНА- ЗИЈАМА	РЕАЛКАМА	У ОПШТЕ
II	40	14	54	12.98	17.50	13.77
III	47	—	47	18.22	—	16.97
IV	30	2	32	15.08	7.89	14.68
V	12	3	15	12.24	30.00	13.89
VI	8	1	9	30.77	21.43	27.27

Б. ЗАВОДИ	БРОЈ БЛА- ГОДЕЈА- НАЦА	ОД 100 СВР- ШИВШИХ УЧЕ- НИКА ПРИ- МАЛО ЈЕ БЛАГОДЕЈАЊЕ	У ИМЕ БЛАГОДЕЈ. ИЗДАТО ЈЕ	
			СВИМА	ЈЕДНОМ
ГОДИШЊЕ ДИНАРА				
<i>Гимназије:</i>				
Београдска	31	10.14	3 349.48	108.05
Крагујевачка	35	16.51	3 320.85	94.88
<i>Њеже гимназије:</i>				
Прва београдска	14	7.82	1 007.87	71.99
Друга »	12	12.37	1 052.50	87.71
Ваљевска	4	7.11	204.61	51.15
Јагодинска	4	6.03	189.45	47.36
Крушевачка	7	8.82	252.60	36.09
Неготинска	6	8.70	505.20	84.20
Пожаревачка	6	6.18	589.40	98.23
Ужичка	11	14.56	294.70	26.79
Шабачка	7	7.00	589.40	84.20
Београдска реалка	6	10.10	917.78	152.63
<i>Гимназијске реалке:</i>				
Алексиначка	2	4.29	74.10	37.05
Зајечарска	3	7.89	210.50	70.17
Књажевачка	2	7.41	197.15	98.72
Лозничка	2	10.87	169.24	84.62
Смедеревска	1	2.23	94.30	94.30
Чачанска	4	8.89	252.60	63.15

В. ОБЛАСТ	БРОЈ БЛАГО- ДЕЈАНАЦА	ОД 100 СВРШИВ- ШИХ УЧЕНИКА ПРИ- МАЛО ЈЕ БЛАГО- ДЕЈАЊЕ	У ИМЕ БЛАГОДЕЈАЊА ИЗДАТО ЈЕ	
			СВИМА	ЈЕДНОМ
ГОДИШЊЕ ДИНАРА				
Шумадија	40	12.66	3604.60	90.12
Источни окрузи	19	7.25	1576.65	82.08
Западни окрузи	13	6.99	963.25	74.10
Јужни окрузи	22	10.78	799.90	36.36
Варош Београд	63	9.89	6327.63	100.44

Релативно највише ученика благодејанаца било је у школама области шумадијске а најмање у западним окрузима.

Највеће благодејање примао су ученици школа београдских а најмање ученици школа у јужним окрузима. Благодејање ових ученика износило је нешто више од једне трећине овог у београдским школама.

На сто динара, које је годишње примао један ученик у београдским школама, долазило је једном ученику школа у области:

Шумадијској	89.72	динара
источних округа	82.62	»
западних »	73.77	»
јужних округа	36.20	»

(НАСТАВИТЕ СЕ)

ПРАКТИЧНО УПУТСТВО

ЗА

ПРЕДАВАЊЕ ОЧИГЛЕДНЕ НАСТАВЕ

(СВРШЕТАК)

ПЕТИ ДЕО

ОЧИГЛЕДНА НАСТАВА ПО СЛИКАМА

80. РАЗГОВОР

О сликама у опште

Кад деца поодрасту, онда јако воле да разгледају слике и траже их у свакој књизи која им до руку дође. Та жудња за сликама, која се више или мање онажа у свакога детета, природна је и веома појмљива. Душевна радљивост која тиња и клија у детету, тражи себи хране. Кад дете најпре почне обраћати пажњу на оно што је око њега, онда се његовим чулима представљају само одељени предмети и појаве, са којима му се није тешко упознати и сродити, јер нису многоструки. Али кад се дете одмакне даље од четири зида своје собице, одмах му се стварни свет појави са свом огромношћу и разноврсношћу својих утисака. — Са сликама је друкчије; и у њима се представља тај разноврсни свет, али у мањем изгледу. Све оно, што је у дејствителности разбацано и чисто недоступно детету, овде је састављено и стављено на малом простору, те се може прегледати у целини и свежи.

Кад су слике за децу тако интересантне, то им оне могу послужити не само као пријатна забава, него могу бити и богати извор и ваљано средство за развијање и буђење њњих душевних моћи, ако се само родитељи и учитељи тим као што треба умели буду користити, т. ј. ако пажњу своју обрате на узраст деци; ако буду умели изабрати оне слике, које су удесне према узрасту, и ако буду хтели узети на себе труд да тумаче деци садржину слика.

У оно доба, кад дете тек почне проговарати, разуме се да би било смешно давати му ма какве слике; јер оно тада, не само што не би на њима ништа разумело, него не би умело ни разликовати слику од прости хартије. Истина, кад би се детету непрестано показивале слике, оно би може бити и обраћало своју пажњу на њих; али би од тога превременог показивања више штете него користи било; јер би се пре упознало са живописним светом, него са дејствителним, па би о последњем могло добити сасвим лажан појам. Право доба за слике настаје тек онда, кад је дете већ унеколико упознато са спољним светом, па се

навикло да пази, и жели само да нађе хране за своје млађано уображење. Тада ће свака написана хартица, која му падне у очи, будити његову радозналост, и онда његовим питањима неће бити краја. Код боље развијеније деце то обично бива већ од треће или четврте године, а код мање развијеније од пете и шесте године.

У избору слика, педагози веле да се треба држати ових правила:

1. Садржина слике не треба да надмаша моћ схватања детињег. Што је дете млађе, то и слике треба да су простије и разветније. Алегоричне слике нису за децу.

2. Познати и своји предмети треба да буду претпостављени непознатим и оним предметима који су из туђих земаља.

3. Величина слике треба да је толика, да се на њој лепо и разветно може распознати сваки део нацртаног предмета.

4. Децу највише интересује садржина слике, па зато оне и не морају баш вештачки израђене бити; но опет треба колико је могуће пазити да одговарају законима лепоте и доброг укуса, т. ј. да је на њима све чисто и сразмерно.

5. Предмети треба увек да су представљени верно, како што се тиче облика, тако и што се тиче боје. Црне слике за почетну наставу нису добре. Боја треба да је јасна, али да не блешти. Исто тако заслужује пажњу и сразмерна величина насликаних предмета против које греше многе слике, а особито оне, на којима се наводи по неколико предмета. На једном истом листу често се наводи: *кућа, човек и миш* у једној истој величини, а то је све као што знамо у самој ствари врло различно једно од другог. Па за то је потребно:

6. Изабрати увек онаке слике, на којима не би било много различних предмета и који се не налазе међу собом у супротности.

7. Слике не смеју грешити противу *истине*, т. ј. не смеју имати на себи оно, што се не слаже са стварношћу. Као год што треба увек да говоримо *истину*, тако смо исто дужни и на сликама показивати истину. Писаљка и кичица, морају се исто тако чувати лажи као и језик.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

8. На сликама не сме бити ништа *неморално и неирлично*. Из овога не излази, да на сликама морају бити само примери морала; на њима могу бити изведени и рђави поступци, али само тако, да дете ни најмање не може посумњати, да то заиста и јесте баш рђаво. А то ће рећи да оно што је неваљало никако не треба да буде прикривено и представљено у примамљивом виду.

Што се тиче употребе и поступка са сликама, не треба држати, да је довољно само деци слике набавити, па децу посадити и оставити их да се она како знаду с њима забављају. Кад би се тако радило, деца би се истина најпре жељно за њих прихватила, и једну би те једну слику и повише пута прегледала; али пошто би задовољила прву своју радозналост, и пошто не би знала шта да раде више са тим немим »створовима«, окренула би се од њих и потражила себи друге забаве. Деци дакле и ту треба помоћник и путовсћа, т. ј. мати, отац и учитељ морају не само одговарати на ниња питања при разгледању слика, него им морају протумачити и испричати садржину сваке слике. И они треба опет децу да питају и да траже од њих да и она причају и казују. Једном речју, мртву и нему слику треба одушевити и оживити живом беседом. А за све то опет није нужно бог зна какво знање и ученост, нити се ту мора држати какве научне системе. Разговор се може водити онако, како се нађе за најбоље и удесније. Само односно прелаза од простих предмета више сложеним треба пазити на неку поступност. Осим тога, не треба на један пут давати деци више од једног листа, на коме је по неколико цртежа представљено; јер деца расеју своју пажњу, па се тако навикну да разгледају слике површно, и пре времена постану према њима равнодушна и немарна. Све прегледане и протумачене слике треба покупити и оставити, како се види, да деца почну губити првашњу радозналост. На тај се начин могу са врло малом збирком слика деца дуго забављати. Јер кад се после неког времена наново изнесу и покажу старе слике, деца ће их дочекати као давнашње своје познанике, које се нису надала више видети, и посматраће их са оном истом пажњом као и пре.

Да бих показао како треба разговор водити са децом о сликама, и како их тумачити, у место свију теоријских правила, изнећу пример, узевши замишљено неке и неке слике, које се овде сада представити не могу, а што би наравно и требало и морало да буде.

Пошто учитељ избере слике, отпочеће разговор о њима овако:

81. РАЗГОВОР

Општи преглед слика

Ево сам вам донео неколико слика. Избројте колико их има. Све што је ту насликано, вама је по-

зиато. Промотрите све добро, па ми онда кажите, шта видите. Почните баш одозго. Шта је то? — А ово? — Ту дакле видите насликане људе, животињу и разне ствари које имамо и ми у нашој кући. — Сад представите себи да је горе, на овој слици, још јутро, на овој средњој подне, а овој доњој ноћ. По чему ће се то повнати, ви ћете ми сами казати, кад вам ја протумачим, све што је ту насликано. Промотримо сваку слику обашка, и почнимо са највећом т. ј. горњом.

82. РАЗГОВОР

Родитељи и деца

Ето ту видимо оца, мајку и троје деце. Отац се супрема да пође од куће. Држи у једној руци капу а отворио је врата. Мати држи на руци мало дете, које је пружио своје ручице оцу, и отац се опрашта са својим малим синчићем. — Старија се деца пре опростила са оцем, па се играју свако за себе. Средњи синчић у црвеној кошуљици јаше на дрвеном коњу, и већ је неколико пута трком прескакао на њему преко собе. Сад га је одјахао да се одмори, али му је тако затегао узду, да му је коњ стао у пропницу. — Његова сестра разговара се са својом лутком, и изгледа забринута због њеног немарног понашања. Лутка је та, као и све мале лутке, лакоумна и непослушна. Легла је у постељу, а није скинула своју лепу нову одећу, па је изгужвала и испрљала. Девојчица је сад кара за то, и поправља јој њене сукње. Шта ли га има посла са тим луткама?!

Кажите ми сад, кога видите насликана на тој слици? Колико ту има свега људи? — Колико старијих? — Колико доце? — Колико беба? — Колико девојчица? — А лутку не рачунате? — За што не? — Како ви разликујете одраслог човека од детета? — Које је од те деце најстарије? — Које је најмлађе? — Које је средње? — Шта ради отац? — Шта држи у руци? — А где му је друга рука? — У којој руци држи капу? — У левој или десној? — Шта мислите, куда хоће да иде? — А куда ваши очеви свако јутро иду? — Шта ради мати? — Кога држи на руци? — На којој руци држи дете? — Шта ради беба? — Подајте сваком томе детету по које име. — Можете ли ту девојчицу назвати Петар? — За што не можете? — А можемо ли Стана? — А можемо ли дечку наденути име Станија? — Како и дечку и девојчицу можемо наденути једно име? — Шта ради старији дечко? — Какав је у њега коњ? — Је ли жив? — Шта има у место репа? — Ви немате таког коња, па и опет по неки пут јашете; на чему ви јашете? Каква је разлика међу штапом и тим коњем? — Шта ради девојчица? — На чему седи? — Шта држи у левој руци? — За шта се држи десном руком? — А

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

је ли то десна рука? — На чему спавамо ноћу? — Како се зове сламњача, подглавник и покривач заједно? — На чему стоји постеља? — Кога међу у колевку? — Де ми сад кажите све што знате о оцу и мајци и беби; сад о девојчици с лутком; сад о дечку с коњем.

Промотрите добро, шта још има на тој слици. — На крају види се сто, на столу стоје шоље; а то значи да су скоро пили каву. А у које се доба дана обично пије кава? — На столу се још види водена чаша са кашичицом унутра. То је чаша очина; пред полазак попио је из ње каву. Деца су пила из шољица. На лево од чаше стоји кутија са шећером. Сто је покривен застирачем. Зашто?

Поред стола стоји столица, а остраг види се пећ. Пећ је гвоздена; на врху стоји гвоздена чинија, у коју се зими сипа вода да не би у соби био сувише сув ваздух. На лево од пећи, о зиду виде се слике у златној плати. На десно су од пећи врата, која је отац у пола отворио.

Сад ми испричајте све, шта знате о тој слици. Најпре ми кажите, где се све то: ствари и људи, налазе? — А по чему знате да су у соби, а да нису на пољу, на авлији или на улици? — Шта видите на столу? — Зашто ће пећ? — Што се лети пећ не залаже? — Чиме се греје пећ? — Од чега су начињена врата? — Какве су боје? — Шта видите још на вратима? Зашто ће брава, зашто кука, а зашто кључ? — Колика су врата? — А где је брава? — На сред среде врата.

Затим може учитељ обратити пажњу дечију још и на то 1. да на прилику столица на слици није дрвена, но плетена, и да се плете од сламе; 2. да је котарица, што стоји пред девојчицом исплетена, али не од сламе, него од младих и танких врбових или ракитиних гранчица; 3. да има и другојачијих котарица и столица и т. д. И напоследку не смета што проговорити и о одећи свију тих лица.

У свима осталим сликама, објаснићемо само њиху садржину, остављајући родитељима и учитељима да они развијају даље говор по своме увиђању и разумевању.

83. РАЗГОВОР

Служавка

У свакој кући има радова, које обично раде млађи. Собарица на прилику успрема собе; куварица спрема јело и т. д. Они за то добијају плату и живе у кући.

Слушкиња на тој слици чисти собу, а госпођа доручкује у другој. Она држи у руци собњу четку, а на столу је ручна, којом се стире прашина са собњег намештаја. Подале на поду стоји справица од лима у коју се ђубре начишћава и на-

поље износи. Шта је то лим? Јесте ли видели гвожђе? Кажите ми неколико ствари, које су начињене од гвожђа. А чиме су покривени кровови на неким кућама. Такође гвожђем, што се зове плех, и које је танко, као лист дућанске хартије, у коју се завија брашно — и друге ствари. Лим је исто тако гвожђе, само што је тање, и што је облепљено оловом. Јесте ли видели олово? — У нас има оловних кашика. Ето видиш, како је меко и бело, а кад га метнеш у ватру, оно се растопи. Тако растопљеним оловом полију се и облепе танки листићи гвожђа, и тада се зове лим. А знати ли, ода шта се прави четка? Од куда се добија чекиња?

Уза зид стоја диван, обавијен материјом ружичне боје. Тај је диван од увијених гвоздених жица, т. ј. под материјом имају у коло савијене дебеле гвоздене жице, које се савијају кад се на диван седне, а исправе се саме, кад се са дивана устане; зато и јесте тако меко седети на дивану. Над диваном виси слика, али се не може добро да распозна, јер је далеко. Утубите, што год су од нас ствари даље на које гледамо, то нам се све мање чине, па их не можемо добро да распознајемо. Велика звонара чани нам се из далека врло мала, и не можемо на њој ништа да распознамо; али што јој ближе долазимо, то све већа постаје, и опажамо на њој кров, прозоре, крет и т. д.

84. РАЗГОВОР

Дете и тица

Мајка те мале девојчице спрема се да иде некуда од куће, па хоће да поведе са собом и своју ћерку; зато ју је и обукла у лепу хаљиницу и загрнула топлим огртачем, постављеним кожом, па је и сама отишла да се спреми и обуче. Девојчица чекајући мајку игра се са својом тицом, коју видите у гвозденом кавешчићу. Но како је она мала, и једва да дохвати до стола, подметула је клуцицу и стала на њу. Та се тица зове *папагај*, велика је као голуб, има црвена и зелена пера, и кљун савијен — кукаст. — Али је у те тице најлепше то, што она уме да говори. Јест, јест, она говори скоро као човек: »Добро јутро,« »јеси ли здрав?« »Лаку ноћ,« и многе друге речи које јој се казују дотле, док их не утуби и не научи, и ако она не разуме ништа што говори.

Папагај се доноси из далеке земље, у којој он живи јатима по шуми на дрвима. Најразумнији је од свију тица, има дебелу главу и добро лети; но глас му је рђав. Лако научи да подражава гласу других животиња, па и гласу и говору човековом. Звижди и плаче као дете, скамуче и лаје као псето, мауче и т. д. Пенеласте је боје и лепа репа.

Брбљање папагајево даје по неки пут повода смешним догађајима. Слушајте, ја ћу вам испричати та-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

кав један случај: Сељак један који никад није видео папагаја, прође поред куће где је у отвореном прозору на доњем спрату стајао кавез с папагајем. На један пут чује он да неко са прозора виче: »Хеј сељаче, оди амо, ходи амо!« па онда опет: »Хеј будало! што стојиш?« — Како није могао никога од људи да спаси на прозору, сељак пође својим путем; али зачу опет вику: »Ходи амо.« Врати се сад натраг или на ново почне провиривати кроз прозор, да нема кога сакривеног за ѕидом. У тај мах папагај рекне: »Хеј будало!« Кад сељак то види, скине капу, поклони се па рече: »Опрости, милостиви господине, ја сам погрешно, јер сам мислио да сте ви тица.«

ШЕСТИ ДЕО

ОЧИГЛЕДНА НАСТАВА ПО ПРИЧАЊУ

85. РАЗГОВОР

О причању у опште

До сада смо говорили о очигледној настави, која се достиже путем непосредног разматрања самога предмета, или сећања о њему, или посматрањем његове слике. Али осим те очигледности, има још једна, која може да буде, а да предмет не стоји пред децијим очима, но се само тражи да деца од чести имају појма, и да су у стању да у памети својој представе и замисле оно што се хоће да прича.

То знање које деца већ имају учитељ ће у своме разговору са њима само да комбинује, доводи у свезу и пореди, упућујући децу, да она сама изводе и праве закључке. Разуме се да учитељ мора увек најпре да се увери шта је и колико је од свега што је причано деци познато. Питањима својим он не само мора да попуни и поправи где треба, него још мора у њиховој памети да васкрсне предмет и све појединости његове. У своме говору не сме никад прећутати и прећи она факта и опите, који су деци непознати а да их претходно не објасни; јер ако то учини, онда ће само у залуд даље говорити и морати децу.

Та очигледност, о којој сада хоћемо да говоримо, јесте настава причања.

Свакоме се од нас у животу дешавало, да смо слушајући или читајући какву причу, баш њоме тако били дирнути, да је она јак утисак учинила на наше уображење, који се — утисак — без и најмањег од наше стране труда тако упечатио у нашу душу, да су нам и најмање ситнице од те приче живо остале у нашој памети.

На истоку има људи, који се баве причањем, као и сваким другим занатом, и путници у својим списима тврде, да су се ти људи у тој вештини тако дотерали, да своје слушаоце чисто ван себе доведе.

Добар приповедач уме да затегне све жице у души својих слушалаца: час узбуди у њима фантазију, час подејствује на срце, час их доведе у раздраганост, а час им опет улије у душу тугу, жалост и страх. Једном речју, он своју причу вешто прилагођава њиним душевним способностима.

Кад приче утичу тако на нас одрасле, и кад их ми волимо да слушамо, ја шта велимо за децу, да ли их она воле да слушају, и да ли оне могу на њих да утичу?

Ко је год само хтео да пази, видео је како деца радознано и жељно од баба, матера, слугу и слушкиња слушају приче, и терају их да им једне исте приче више пута причају; и те у више пута поновљене приче, са једнаком, па још и већом пажњом и задовољством слушају, него што су их први пут слушали. И као год што на камен дејствују честе кишне капље, тако исто и често поновљане приче дејствују на дечије срце. Поновљена прича понови осећања, која су се већ једном појавила, кад су је први пут слушала, а то образовно дејствује на душу и карактер детињи. Није се то само један пут и једноме лицу десило, да су приче дале добар или рђав правац доцнојем раду и животу његовом.

Да приче имају важнога значаја, то ваљда нико неће прорицати, јер све што год имамо драгоцености и особина наших народних, са којима се данас дичимо и поносимо, и које тако жудно купимо и на перо хватамо, све би то до сада пропало и угинуло, да се није од колена на колена у причи чувало и предавало, тј. да нису деда и баба унучету своме држећи га на коленау причали; а унуче опет да није са непомичним и чисто заустављеним дисањем сваку реч чисто хватало са њиних усана, и у срце своје слагало и тубило.

Но као-год што не треба ни у чему меру прелазити, исто тако то не треба ни у школи са причањем чинити. Јер ако се деца занесу тим приповедалачким светом, и с њиме се сrole, онда ће им се овај свет и живот учинити хладан, непомичан, неугодан и досадан.

Умети не само лепо причати, него изабрати и причом предати деци оно што ће и да их задовољи, и да им буде од користи и поуке, то је вештина и прави дар божији. Матере и учитељи, који немају тога дара, треба да га измоле од Бога. »Многе су матере и учитељи неисцрпљиви у изналажењу лепих прича,« вели едан педагог »и то им је једно од најглавнијих сред-

става за васпитање и образовање деце и јака веза којом их привезују за себе. А који тога немају, лишени су свега оног што приљубљује и привлачи децу њима, и дечије је срце према њима затворено.

И ако многи држе да причати није тешка ствар и бог зна каква вештина, опет се те хвалише љуто варају. »Многоглаголивост« ту не помаже. Лакше је бити и добар црквени проповедник, него добар школски приповедач; и пре можемо погрешити па држати приповедача за проповедника, него проповедника за приповедача.

Да приче имају жељна утицаја на децу, треба да њина садржина не оде ван граница дечијег догледа. Оне треба да су просте, природне, а не да се стављају по неком особеном рецепту, са намером да се њима читају деци само моралне поуке и »нравоученија«, јер се такве приче деци баш ни најмање не допадају.

Причом истина треба поради на срце и савест детињу, подстаћи у њима осећање за част, врлине и добро, али то све у zgodним приликама, а никако закупити и терати једно те једно. Да приче јаче подејствују, и да већег утицаја имају, оне треба да буду разговетне и кратке. Дакле да нису дуге и отежнуте у безначајност, те да се не може сва целина обухватити и сместити у дечијем уображењу. Израгање треба да се одликује тачношћу и правилношћу, а садржина да је увек весела и занимљива; јер жалосне приче нису за веселу дечију нарав. На један мах не треба много причати; боље је да ђаци из приче изнесу мање, а само нека је потпуно и разумљиво усвојено; јер ће им то остати њихна вечита имовина.

Учитељ се у причању може извештити честим вежбањем, подражавањем добрим примерима и читањем лепих прича. Он само треба да пази, какав утисак на децу чини његово причање, па према томе нека се управља, и нека никад не смеће с ума да су речи празни звукови, ако оне не иду из срца.

До досадашњег распореда у нашим школама није ни могло бити помена о добрим приповедачима; јер су учитељи по старој методи увек претпостављали голо читање и »слишавање« причању. Но данас, кад се вредност учитељева цени и по вештини причања, морамо се попаштити, да се и у тој вештини што више дотерамо.

Учитељима данас стоји на избору приличан број лепих причаца у »Читанцици уз буквар«, и у »другој Читанци«, а биће их од сада још и више. Исто тако наћи ће их учитељ довољно и у »црквеној историји«, само нека не уврти себи у главу да су те приче његовим ђацима давно и давно познате, да су им већ

досадне постале, и да су их се наситили. Деца као и људи по инстинкту, нису баш тако поверљива према сваком новом учењу, она увек воле старо што им је познато, па учитељ нека се на то и обзире, те нека више брине о ономе, што ће бити корисно, него о ономе, што ће само бити ново. Дакле нека не навађа децу да само жедне за празном радозналешћу и за оним што је ново, јер ће тиме створити површњаке који ће све површно узимати и о свачем површна мњења и суда бити. Где се у школи такав правац примети, то је онда сигуран и непобитан доказ, да су васпитачи лакоумно учинили, да пресахне извор природног развића, и да је сасвим престала она простодушна радост и веселост дечија.

Народне песме, изреке, загонетке, питалице и т. д. такође образовно утичу на децу, и учење њино на памет не само да није никакав терет и досада за децу, него им то баш чини задовољство и забаву.

Да покажем како од прилике треба приповедати малој деци.

86. РАЗГОВОР

„Треба да чувамо наше здравље“

ПРВА ПРИЧА

Милева је на дан свога рођења добила од својих родитеља на поклон лепу тичицу. Изнајпре, док је тича за њу била новост, она се својски за њу старала, и свако јој јутро давала храну и тазе воду. Но мало по мало, она постане немарна према тичици тако, да се на послетку ни најмање и не брињаше за њу. Једног јутра, пошто се већ у несретно доба сетила, да је још од пре три дана није нахранила. — Отрчи да је види. — Али сирота тича лежала је већ мртва у кавезу.

Питања:

О коме се говори у овој причи? Шта се говори о Милеви? Којим су јој поводом поклонили родитељи тичу? Како је она држала своју тичу? Зашто се само испрва бринула за тичу? Шта се догодило једног јутра? Што је тича скапала? Зар она није могла без хране живети? Кажите ми сад све што знате о Милеви.

Шта се хоће да каже овом причом? Је ли се добро понашала Милева према тичи? — Није. — Она је рђаво радила, што је престала да се брине о тичи, која јој је поклоњена и предата да се о њој стара и да је чува. Кад нам когод даде дар, он нас тиме хоће да обрадује и да покаже да нас воли. А ми смо опет дужни за то благодарни бити, т. ј. дужни смо засведочити, да у мемо ценити таку љубав и показати да смо је достојни. То можемо најбоље потврдити тиме, што у мемо ценити добијени дар и брижљиво га чу-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

вати; то је наша дужност. Милева не бринући се о поклоњеној тици, показала је да не цени и не уважава поклон родитељски и не рачуна ни у шта њину љубав према себи: она је *дакле била неблагодарна*. А неблагодарност је, децо, велика мана; утувите то добро. И ви сте сви добили мн го подарака, а највећи и најскупоценији је *живот*, који вам је Бог дао. Дакле ако и ви нећете да будете неблагодарни, као Милева, онда сте дужни да чувате тај дар. *Ми сви дужни смо да се бринемо и старамо о томе, како ћемо сачувати наш живот од свега онога, што може да му науди.*

ДРУГА ПРИЧА

Мати Станкова била је удовица, па је желела да јој мали синчић што пре порасте и ојача, и за то га је световала, да чешће једе и одмара се. Станко је јео од јутра до мрака, лежао је и превртао се по цео дан; али се снага и узраст његов не помераше. Истина, доста је одебљао, али је увек био блед и тром и не миљаше му се ни рад ни игра. Напослетку у дванаестој години, после многог ждерања, разболе се и умре.

Питања:

Шта је желела мати Станкова? Шта му је световала да ради? Је ли постао због тога већи и јачи? Какав је био? Шта је било са њиме у дванаестој години? Кажите сада целу причу?

Шта изводимо из ове приче? Тромост и рана смрт Станкова произишла је од тога, што је врло много јео, а није ништа радио. Ко врло много једе, а ништа не ради, постане болестан; исто тако и онај који много пије. Ко сувише једе и пије, тај је *неумерен*, а ако ништа не ради то је *лењивац*. Човек неумерен и лењ руши своје здравље: дакле не брине се о чувању свога живота. Да би дакле сачували живот и здравље, *ми морамо бити умерени и радни.*

ТРЕЋА ПРИЧА

Божидар није волео да се умива, да очешља главу и очисти одећу и обућу своју. Сестра његова Маца на против свако је јутро испирала уста, чистила зубе, умивала лице, врат и уши, и брижљиво чешљала своју дугу лену косу. Отац и мати често су говорили Божидару, да се угледа на своју сестру; али он не само да то није слушао, него се још подсмевао чистоти сестриној. На послеткуј од гадне нечистоће, на његовим се рукама покаже гадна болест, шуга. Нико сад од његових другова не смеде да се с њиме игра; јер је шуга *прилепчива*, па се бојаше, да се и они не ошугају. Маца је остала увек здрава и весела.

Питања:

Шта су били Божидар и Маца? Шта није волео Божидар? Шта је радила Маца свако јутро? Шта је радио отац и мати? Шта то значи говорити и уверавати? Шта значи угледати се на кога? Је ли послушао Божидар родитељска уверавања? Шта му се показало на рукама? Ода шта је произишла та болест? Сигурно су другови његови долазили код њега и тешили га? Шта то значи *прилепчива болест*? Поновите сада целу ту причу.

Шта се изводи из ове приче?

Божидар вам се сигурно не допада, што није волео да се умива, и у опште што се није чистио од блата и нечистоће. Ко своје тело и своју одећу не држи чисто, тај је *нечист, неопран, неуљудан*. Божидар је дакле био неопран и нечист, па зато се и разболео. Маца је била вазда здрава, од чести због тога, што је била увек чиста. Дакле, да бисмо сачували своје здравље, *ми морамо бити чисти и опрани.*

ЧЕТВРТА ПРИЧА

Родитељи Павини били су врло богати, па су мислили, да њина кћи не треба ништа да ради, него само да једе, пије и игра се. Пава је спавала до десет сати. Раније ниси је могао за Бога пробудити; а кад је већ устала, била је тако натмурена и кењкава, да су се слушкиње клониле од ње, и избегавале да је облаче и опремају. Тако је трајало обично до ручка. Али Паву не можемо за то ни кривити, јер је она сирота била набусита због тога, што је устајала са болном главом, па није ни могла да буде весела. Родитељи видећи таку патњу свога детета дозову лекара. Пошто овај све добро испита и сазна шта је узрок Павиној главобољи, каже родитељима да им он за то не може никаква лека дати, него *посаветује*, да они од сада своје дете раније из постеље дижу. Родитељи послушају тај савет лекаров и почну је раније дизати. После три месеца Пава беше са свим здрава и није осећала ни најмање бољетице у глави; па разуме се да није више ни кењкала, ни била *натмурена*, него је увек била здрава и весела.

Питања:

Какви су у Паве били родитељи? Како су они мислили о својој кћери? Шта је радила Пава преко дан? Докле је обично спавала? Је ли устајала кад год весела? Зашто је била увек рђаво расположена? Кога су на послетку родитељи дозвали? О чему је лекар питао? Шта им је казао за Павину болест? Шта је било после три месеца? Поновите целу причу.

Шта изводимо из те приче?

Пава је била болесна од сувишног спавања; па зато је и оздравила, кад је почела раније да устаје. Тиме је припомогла поправљању свога здравља. Да бисмо сачували своје здравље *треба рано да устајемо*. Поновите и ви то.

Чему смо се научили из прве приче?

— Научили смо се томе, како треба да будемо благодарни за све, што нам се подари. Живот нам је најдрагоценији подарок, који нам је Бог дао, и за

то смо дужни бити Богу благодарни, чувати га и не престано старати се о њему.

Чему нас учи друга, трећа и четврта прича?

— Друга прича учи нас томе, да треба увек да будемо умерени и радини; — трећа, да будемо чисти, а четврта да рано устајемо. И вршећи те савете, ми ћемо се онда састарати како ћемо сачувати свој живот и своје здравље.

С. М. МИЛОЈЕВИЋ.

К Р И Т И К А

„Латински и српски примери са кратком науком о правилним латинским облицима за I гимназијски разред. Написао Филип Оберкнежевић, професор на српској великој гимназији у Новоме Саду. Друго прерађено и умножено издање. У Новоме Саду 1881. стр. 114. 8°.“

Редак је случај, да се на два српским гимназијама, карловачкој и новосадској, која школска књига на српском језику појави. Главни узрок томе ретком појаву лежи у томе, што се тешко који српски стручњак одважи, да напише школску књигу за гимназијску потребу, кад унапред зна, да би књизи његовој био приступ само к овим двама гимназијама отворен. И што је најглавније, морао би је сам о свом трошку издати. С тога готово није ни чудо, што се на овим двама гимназијама до данас задржаше и такве књиге, које су се управо преживеле. Да се то може рећи за српске читанке, које су још год. 1853. написане а још никако се новим не замењују, то ће сваки школски човек и српски књижевник без сваке сумње потврдити. Нећемо овде да дубље истражујемо узроке томе жалосном стању на овим двама гимназијама. Толико ћемо само напоменути, да ће још дуго тако потрајати, ако се буду морали они који имају и стручне спреме и воље, да напишу коју школску књигу за гимназијску потребу, уједно и старати, како ће трошак за штампање своје књиге подмирити. И код тако скучених прилика добише ове две гимназије за ових последњих 15 година на српском језику неколико књига, које заменише досадање немачке. Но највећма се осећала потреба, да се напишу на српском језику књиге, из којих би се латински језик учио. Ову преку потребу подмирила је Матица српска издавши г. 1870. латинску граматiku проф. др. Ј. Туромана. После 4 године г. 1874. добише потпором Матике српске ове две гимназије уз горњу граматiku и латинску читанку за I и II гимназијски разред од проф. Ф. Оберкнежевића. Овим двама књигама, латинском граматиком за гимназије и латинском читанком за I

и II гимн. разред, подмирила се тек прва и најпреча потреба у учењу латинског језика. К томе још кад додамо I и II део „синтактичких задатака“ од проф. др. Ј. Туромана, који су прошле и 1878. године у Београду изашли и у III и IV разреду ових гимназија заведени¹⁾, то можемо рећи, да се тек од неколико година почињу ученици ових српских гимназија природним путем уводити у учење латинског језика.

По овим књигама види се, какав је од год. 1870. постојао метод за учење латинског језика у нижим разредима ових гимназија. Од I разреда употребљавала се целокупна граматика, која би остала у рукама ученика до краја гимназијске наставе. Уз таку граматiku употребили би се засебне књиге, у којима су изложени примери за вежбање у облицима и синтактичким правилима латинског језика.

Но прошле јесени завела се у I разреду новосадске гимназије нова књига за учење латинског језика. То је књига, којој је наслов горе исписан. Овом најновијом књигом, која се на новосадској гимназији појавила, заводи се друкчији метод за учење лат. језика у I разреду, него што је досада постојао. И то нам управо даде повода, да о тој најновијој књизи с погледом на њен метод и њену садржину своје мишљење изречемо.

Та се књига састоји из два одсека. У првом одсеку изложена је „кратка наука о правилним латинским облицима“ (стр. 1—43). У тој „краткој науци“ упо-

¹⁾ Синтактички задаци према својој латинској синтакси написао проф. Јов. Туроман. I део. Наука о падежима. У Београду 1878. — II део. Наука о временима и начинима. У Београду 1881.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

требно је г. писац толико материјала из целокупне граматике латинске, колико је по његовом мишљењу ученику потребно, да може после једногодишњег учења латинских облика прећи друге године на целокупну граматiku лат. језика. У другом одсеку долазе примери за вежбање (стр. 44—98). К овоме је додан речник, где су за сваки параграф примера латинске речи са српским значењем по својим врстама азбучним редом поређане (стр. 99—114). Из овога се види да је г. писац сада другога мишљења, него што је био г. 1874., када је издао своју латинску читанку за I и II разред. Онда се држао метода, да се по једној истој граматичкој учи лат. језик од I до VIII разреда, и тако је у неколико према Туромановој граматичкој и био удесио своју лат. читанку. Сада одступа од тог метода и препоручује овом књигом, да се у I разреду учи лат. језик по изводу из науке о лат. облицима. — Да видимо, како се код Немаца у гимназијама учи лат. језик и како се сада учи. Кад се народни језик завео у гимназијама, појавили су се најпре такви лат. учебници, у којима су методичким редом граматичка правила измешана са примерима за вежбање. Овакве књиге употребљавале су се у доњој гимназији, а за горњу гимназију писане су опширније систематске граматике. Главни представник овог метода био је *Кинер*²⁾. Временом се показало, да је овај метод непрактичан и то с тога, што не даје ученику при онакој поцепаности граматичког материјала оног јасног прегледа, који се може једино добити целокупном систематском граматиком. С тога су почели писати за доњу гимназију мање граматике, уз које су се засебне књиге са примерима за вежбање већ од I разреда употребљавале; а у горњој гимназији заводиле су се веће опширније граматике. Главни представник овог метода био је *Ф. Шулиц*³⁾. Но искуством се доказало, да се таквом већом, опширнијом граматиком слаб успех у школском раду постижава. Тим мењањем граматике отештавало се ученику учење. Јер и она правила, која су му из мање граматике позната, ретко би се у већој граматичкој истим речима понављала, те би с тога такво правило, ако га је заборавио, обично потражио у оној мањој граматичкој, која му је из доње гимназије добро позната. Против мењања граматике дакле говорили су и педагошки и

² Elementarbuch der lateinischen Sprache für die unteren Gymnasialclassen von Dr. Raphael Kühner. Hannover 33. Auflage. 1870. (1. Auflage 1841).

³ Kleine lateinische Sprachlehre zunächst für die unteren und mittleren Classen der Gymnasien bearbeitet von Dr. Ferdinand Schultz, Paderborn, 17. Auflage, Ferdinand Schöningh, 1880. — Уз то упореди Zeitschrift für die oesterr. Gymnasien 1859 стр. 529—530, 700—702; 1861, стр. 198—203.

дидактички разлози. С тога су школски људи на основу свога искуства препоручили за целу гимназију једну граматiku, уз коју би се књиге са примерима за граматичко вежбање постепено мењале. Но неки су још мислили, да је практично, да се за I разред задрже такве књиге, у којима би било толико граматичког материјала методичким редом са примерима измешано, колико је за I разред потребно. Главни представник овог метода био је *М. Шинагл*⁴⁾. Али баш дужим употребљавањем Шинаглове књиге показало се, да је и тај метод скроз непрактичан. Јер ученицима куд и камо теже пада у II разреду овакав прелаз са непотпуног извода на целокупну граматiku, него ученицима горње гимназије са мање на већу граматiku. Искуством се дакле потврдило, да свако мењање граматике шкоди успешној настави. С тога је и др. *Ј. Туроман* на основу свога искуства а и других школских људи, који су то питање са педагошке и дидактичке стране претресли, удесио своју латинску граматiku тако, да се њом може ученик послужити за време целе гимназијске наставе. И сам г. писац горње књиге пристајао је уз овај метод, написавши према Туромановој граматичкој г. 1874. своју латинску читанку за I и II разред. « Но сад после неколико година забацује га и усваја такав, који су, као што смо горе напоменули, искусни школски људи већ одавно осудили и којем су на послетку у гимназији место ускратили. Шта је дакле управо г. писца навело, да је у овом другом издању ударио другим путем, кад је досад пристајао уз онај метод, који је Туромановом граматиком на нашим гимназијама заведен и по којем се пуних десет година и у самом првом разреду с добрим успехом латински језик предавао? Разлог му је то, што се »за пуне две десетине година свога учитељевања потпуно уверио, да је за наше ученике куд и камо лакше и удесније учити елементе (основе) латинског језика из кратке и прегледне граматике, него ли из какве строго систематске и опширне, у којој се врло многе ствари у првом разреду морају изоставити,« даље што је »овакав елементарни начин предавања у првом разреду код нас, где наша деца у исти мах три страна језика (латински, мађарски, немачки) морају учити — сасвим уместан и психолошки оправдан«. — Такав поступак у учењу лат. језика у I разреду, који су код Немаца искусни школски људи већ осудили, не да се са дидактичког гледишта ни за српске ученике оправдати. Нема сумње, да ће и српском уче-

⁴ *M. Schinnagl's* theoretisch = praktisches lateinisches Elementarbuch für die erste Gymnasial-classe, 10. verbesserte Auflage, herausgegeben von *Heinrich Maschek*. Wien 1878. — Уз то упореди: Zeitschrift f. d. oesterr. Gymn. 1876, страна 375—376.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

нику бити од великог уштрба така брза промена лат. граматике. Не може се појмити, да ће српски ученик после једногодишњег учења лат. граматике по каквом изводу, као што је ова »кратка наука о *правилним* лат. облицима«, у II разреду лакше и успешније наставити учење латинског језика по целокупној граматици. Јер замислимо себи ученика I разреда, који по каквом изводу учи годину дана латинске облике, па друге године добије у руке потпуну граматику, како ће му изгледати та потпуна грамика? Изгледаће му сасвим нова књига; јер не стоје она правила, која је у I разреду учио, ни истим редом ни на истом месту ни под истим параграфом. Па кад се још и то узме у обзир, да су извод и потпуну граматику написали разни писци, то се ретко које правило потпуно подудара са оним, на ком се у I разреду ученик годину дана мучио. Добива дакле исту ствар али у другом виду. Без сумње се дакле и српски ученик у већу забуну доводи тим мењањем књига о једном и истом предмету, него кад би почео већ у I разреду учити по књизи, која ће га пратити и даље у његовом учењу. Разуме се, да и ова целокупна грамика мора бити тако удешена, да се мора »губити свако строго и научно теоретисање и систематисање.« А да је Туроманова лат. грамика баш према практичним, школским захтевима удешена, о томе се може уверити сваки школски човек, који уме разликовати латинску граматику, која је строго по научним захтевима написана, од граматике, у којој се писац обзира на школске, практичне потребе⁵). Разуме се и то, да се у таквој граматици не сме изгубити из вида ни оно, што је научним испитивањем већ са сваке стране доказано и објашњено, ма да служи чисто практичној цели. А да се Туромановом граматицом гледало, да се и тај услов што боље испуни т. ј. да се употреби све оно што је строго научна грамика латинског језика као неоспорно утврдила, и о томе ће се моћи уверити сваки, који се у томе послу разуме, само ако неће да губи из вида оно начело, којег се школски људи у гимназији држе т. ј. да треба у гимназији удешавати учење свакога језика тако, да се не мора доцније обарати оно, на што је ученик више година потрошио, него да се ученик уводи одмах у почетку у право познавање онога језика, који је постао пред-

метом изучавања у гимназијама. Тих начела држе се у учењу латинског језика искусни школски људи. Но г. писац мисли, да нема за српског ученика никакве сметње и забуне, ако се за I разред нешто граматичког материјала истргне из своје целине и друкчије представи, него што је у потпуној граматици. Шта више он налази, да је практично, ако се већ у II раз. нешто од онога мора и оборити, што је ученик у I разреду учио. Тако је бар г. писац ову своју књигу удесио, као што ћемо ниже доле видети. Свака овака сметња и забунa отпада, кад би ученик почео већ у I разреду учити по потпуној граматици. Да се овде изискује од учитеља, да према наставном плану уме одабрати оно, што је за I разред потребно, па да у II разреду само допуни оно, што се на остали део латинских облика односи, то се само по себи разуме. Колико се то захтева од учитеља, који латински језик предаје у I разреду, толико је још већа дужност да на то пази онај, који саставља примере за латинске облике, на којима ће ученици практички употребити своје знање граматичких облика. Практичан писац таквих примера или читанке сву ће пажњу на то обратити, да прописани граматички материјал у својој књизи тако према граматици одмери и распореди, да може ученик преводити примере прво што боље утврдити у памети оно, што је у граматици научно, а друго да може добити јасна прегледа о свему оном, што се прве године из латинске граматике свршило. Кад је тако књига састављена ту отпада свако страховање и за српског ученика, да ће га потпуна грамика доводити у забуну; шта више искуство је потврдило да му је учење олакшано, ма морао покрај латинског језика још који стран језик учити. С тога видимо, да се и по другим гимназијама (на пр. у Хрватској, Славонији и Далмацији), где се такођер више језика мора учити, већ од I разреда употребљава потпуна грамика⁶). Но г. писац са особитим нагласком у предговору напомиње, да је »наш језик, наше српске ученике имао на уму,« који »немају појма ни о граматици свога матерњег језика.« На то му одговарамо да ученици који »немају појма ни о граматици свога

⁵ Упор. 1) а. Lateinische Schulgrammatik von Dr. Karl Schmidt, 5. verbesserte Auflage, Wien 1879; Dr. Friedrich Ellendt's lateinische Grammatik bearbeitet von Prof. Dr. Moritz Seyffert, 21. Auflage, Berlin 1879. (за ове две књиге може се рећи, да су најбоље граматике лат. језика за гимназије код Немаца); в. Латинска грамика за гимназије написао Job. Туроман, друго поправљено издање. У Београду 1880. 2) Elementar-und Formenlehre der lateinischen Sprache für Schulen, bearbeitet von Dr. Heinrich Schweizer-Sidler, Halle, 1869.

⁶ *Latinska slovnica za gimnazije, sastavio Ivan Pavec, kr. professor i učitelj gimnazijski. U Zagrebu 1881.* (најбоља грамика латинског језика за гимназије код Хрвата). У предговору ове граматике, при чијој су изради госп. писцу помогли својим саветима свеучилишни професор др. Фрањо Маркнер и гимназијски професори Зима, Пограчић, Јурчић, Пажур и Мусић, читамо између осталог ове речи: »Nadalje sam nastojao svoju slovnica udesiti tako, da se njom mogu služiti učenici svih razreda gimnazije. Koliko to i za učitelja i za učenika vrijedi, ako se mogu od početka do kraja nauka služiti jednom istom slovnicom, mislim, da će svaki izkusan učitelj uvidjati.«

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

матерњег језика,« не могу бити примљени у гимназију, а нити може бити сада таквих ученика, који сврше четврти основни разред. Но баш оваква »кратка наука« најмање би била за такве ученике, који немају појма о граматици матерњег језика; јер у њој не налазимо оног општег граматичког дела, који се на граматику свакога језика односи. А за »наше ученике« држим, да је још мање потребно састављати за гимназије овакве половне изводе из латинске граматике, него за немачке. Да је српском ученику лакше започети учити латински језик, него немачком, и то ће моћи сваки потврдити, који упореди латински језик са српским и немачким. Већ је то за почетника велика олакшица, што се у српском језику налази толико падежа, да се сваки латински падеж може у почетку без икаква описивања потпуно превести простим обликом. К томе још и то знатно олакшава почетнику учење, што је граматички род у српском језику као и у латинском потпуно опредељен. С тога се и може разјаснити, откуда долазе они силни покушаји у састављању баш оваких латинских учебника за немачке ученике. Без сумње ће лакше и брже моћи схватити српски ученик него немачки на пр. оваке реченице: *Porta est magna Graecia erat clara. Silva densa est. Terra est ornata multis plantis. Latae fossae refertae sunt aqua et ranis etc.* Томе мислим не треба многог доказивања. Још мање би се дакле могло са дидактичког гледишта оправдати, да се оваки половни изводи из латинске граматике састављају за српске ученике. Неће српском ученику бити оваким изводом олакшано, ма морао још и два жива језика у I разреду учити, него ће тим теже у II разреду наставити учење латинског језика по потпуној граматици; јер ће му ова грамика бити непозната књига, у којој се неће знати тако лако и брзо кретати, као кад би је већ у I разреду у рукама имао. Треба ученику српском и с тога дати у I разреду потпуну граматику латинску, да му она буде допуна за граматику и српскога и немачкога па и мађарскога језика; јер и онако за немачки и мађарски језик немамо школских књига, које би одговарале озбиљности гимназијске наставе. А овакав извод из лат. граматике, какав је прошле јесени добила новосадска гимназија, не може подмирити ту потребу. Са дидактичког гледишта посматрајући учење језика држимо, да је за српске ученике особито у гимназијама, где се не би смео никакав механизам трпети, најприродније, да се одмах у почетку уз матерњи језик што боље уведу у познавање латинског језика. Тим ће им се знатно олакшати и учење других живих језика, који су се у многим граматичким облицима далеко одмакли од српског језика. То су разлози, који свакој српској гимназији уз граматику српскога језика препоручују већ у I разреду

и потпуну граматику латинскога језика. А без сумње би и учење живих језика (на пр. немачкога, мађарскога итд.) потпуније и успешније па и гимназијске наставе достојније било, кад би се и за ове језике написале и завеле такве потпуне систематске граматике, уз које би се читанке за граматичко вежбање постепено мењале, као што на немачким гимназијама налазимо на пр. за француски језик⁷⁾.

Из овога, што је до сада само начелно о методу учења латинскога језика у гимназијама речено, мислим, да ће се и »практични« школски људи моћи уверити, да је са дидактичког гледишта најмање за српске ученике практично заводити у I гимназијском разреду какве засебне и непотпуне изводе из латинске граматике, ма било и више језика, који би се морали већ у I разреду почети учити, као што то мора да буде против сваког педагошког начела на гимназији новосадској.

Толико смо сматрали за потребно, да се поводом ове књиге и њеног метода проговори о питању, како би требало латински и друге језике учити у српским гимназијама.

Но најбоље ћемо се уверити, да ли одговара школским захтевима горња књига, особито њен први одсек, кратка наука о правилним лат. облицима, кад разгледамо њену унутрашњу вредност.

Већ први услов, који се на овакав граматички извод ставља, да може ученик одмах друге године са овога извода прећи на учење целокупне граматике, није г. писац испунио. У предговору вели, да се »израђујући како облике, тако и примере за превод послужио разним школским књигама признатих немачких стручњака.« Баш у томе је велика дидактичка погрешка учињена, што није г. писац употребио ону латинску граматику, коју ће ученик одмах у II разреду у руке добити. Требао је из те граматике свако правило од речи до речи исписати у свој извод и тим би бар у неколико доскочио оном оправданом приговору искусних школских људи, да се таким мењањем граматике нарушава успешно учење⁸⁾. Да видимо, како се г. писац послужио »разним школским књигама признатих немачких стручњака.«

⁷⁾ Dr *Gustav Körting*. 1. Französische Grammatik für Gymnasien; 2. Französisches Übungsbuch für Gymnasien, Leipzig 1874.

⁸⁾ Па и хрватски стручњаци раде сасвим друкчије него г. писац латинских и српских примера са кратком науком о правилним лат. облицима.« У предговору поменуто *latinske slovnice* ипше професор Павец ово: *Da pak učenik dobije u ruke knjigu sastavljenu po poznatom mu sustavu, i da ista pravila ne mora na razan način učiti, udesio sam svoju slovnici naročito u syntaxi prema grčkoj Curtius – Petračićevoj slovnici uzimajući iz nje, gdje je bilo moguće, čitava pravila od riječi do riječi.*

I

Пре свега не увиђамо разлог, за што је г. писац из своје »кратке науке« изоставио правило о акценту, које долази у свакој лат. граматици, била она потпуна или какав извод. Ваљда је и за српског ученика потребно, да већ у I разреду учи правилно наглашавање латинских речи. Г. писац требао је не само то правило у своју граматичицу уврстити, него по њему и слоге латинских речи у изводу и речнику знаком дужине (-) или краткоће (˘) обележити. Да је то учинио, ученик би лако могао у свакој речи од два, три или више слогова бар нагласак погодити. Кад би оваке речи: *Homēus*, *avārus*, *coŕōna* итд. биле у речнику тако обележене, то би ученик лако научио према правилу о нагласку, да у таким речима долази нагласак на претпоследњи слог. А тросложне речи, у којих је претпоследњи слог кратак, требало је опет у речнику обележити таким знаком, па би се онда опет знало, који слог треба нагласити на пр. у речима: *femīna*, *insūla*, *incōla*, *Romūlus*, *domīnus*, *numērus*, *pericūlum*, *Leonīdas*, *cupīdus*, *facīlis*; *agricōla*, *epistōla*, *vocabūlum*, *piētās*, *auctoritas*, *magnificus* etc. А што се тиче двосложних речи, без сумње се и сам г. писац за »пуне две десетине година свога учитељевања« могао уверити, да и српски ученици свагда први слог читају дугачко, био он дугачак или кратак. С тога би практично било и такве слоге обележити знаком дужине или краткоће. Да се може знати, да у речима: *bonus*, *novus*, *aqua*, *liber* (књига), *lupus*, *ager* etc. треба први слог читати кратко, онда би требало и у књизи за српске ученике, као што се у оваким књигама чини за немачке ученике, означити, да је тај слог кратак (*bōnus*, *nōvus* etc.); или где је дугачак, онде га обележити, да је дугачак, као *liber* (слободан), *gīra*, *lūna* etc. Толико би бар практично захтевала, ако се не би хтела дужина свакога слога обележити, као што Немци у таким књигама чине⁹⁾. Ни то се не може одобрити, што г. писац у својој књизи није употребио новији латински правопис, по ком су већ многе књиге и за практичну и школску потребу написане¹⁰⁾. Већ одавно се не само латински класици него и оваке књиге за почетнике штампају новијим правописом.

Пређимо сад на саму »кратку науку«, као што ју је г. писац израдио.

⁹⁾ Види *Lateinisches Elementarbuch* von Dr. P. Wesener I Th. 1878; II Th. 1879. Leipzig. И још други. — О том питању у: *Zeitschrift f. d. oest. Gymn.* 1878. стр. 939 etc. и 1880. стр. 293 etc.

¹⁰⁾ Најбоља књижица за латинску ортографију јест *Hilfsbüchlein für lateinische Rechtschreibung* von *Wilhelm Brambach*, zweite Auflage, Leipzig 1876.

У §-у 1. требало је напоменути, када се у латинском језику велика слова употребљавају.

§ 2. »Латинска слова изговарају се у опште као у српском.« — Овако се може рећи у латинској граматици, која је написана за Чехе, Пољаке, Хрвате па у неколико и за Немце, а за Србе не може овако правило постојати; јер наша букваца није латиница.

»Дифтонг *oe* изговара се као потмуло *o* (немачко се) н. пр. *coelum*.« — Ова реч није згодан пример; јер се прво пише *caelum*, а друго доцније се тек тумачи изговарање слова *c*. Требало је навести *roena*, *Oeta* и т. д.

»*C* испред *e* и *i* у *ae* *eu* *oe* изговара се као српско *ц*, н. пр. *sega*, . . . *coelum*; иначе свугде као српско *к*, н. пр. *caput* . . . *creta*.« — Место »*coelum*« требало је навести или *coepi* или *Coelius* или другу коју реч. Уз »*creta*« требало је ставити значење, да се не помисли да је то острво Крета, или још је боље узети за пример *Creta*, па би се одмах знало, да је је то грчко острво.

»*K* пише се само у некојим речима, као: *Kalendae*, *Karthago*, *Kaeso*.« — »*Karthago*« је погрешно писање, треба *Carthago*; ено г. писац пише против свог правила *Carthago* на стр. 53. 92. 103. 113. Правило то гласило би овако: *K* налази се још само у *Kaeso* и *Kalendae*. Но пише се и *Calendae*.«

»*Ii* (*Jj*) испред вокала изговара се као српско *ј*, н. пр. *Iuppiter* (или *Juppiter*), *iam* (или *jam*), *iucundus* (или *ju-cundus*).« — По овом правилу речи *filia*, *facie*, *fili*, *filio*, *filium* читале би се *филја*, *фацје*, *филји*, *филјо*, *филјум*, а речи *iaculum*, *bestiola* гласиле би *ијакулум*, *бестјола* и т. д. Још нешто да приметим на ово правило. У њему стоји и ово: »(*Jj*) испред вокала изговара се као српско *ј*.« Овде мора одмах свако додати у памети: *Ii* (*Jj*) испред консонанта изговара се јамачно као наше *и*. — *Ii* се чита испред консонанта као *и*, а *Jj*? *Jj* се и не пише испред консонанта, а према најновијој лат. ортографији не пише се ни испред вокала, једном речи, не употребљава се никако. Правило о томе, како се *Ii* изговара, јасно је обележено у Туромановој граматици.

»*Gu* изговара се као српско *гв*, н. пр. *lingua*, *sanguis*.« — Читајмо н. пр. *guberno*, *augur*, *augustus*, *guttur*. Хоћемо ли читати *гвербно*, *аугвр* etc? Читајмо даље н. пр. неколико речи, у којима *gu* стоји испред вокала: *exigua*, *exigue*, *exiguitas*, *exiguus*, *arguo*. Хоћемо ли читати *ексигва*, *ексигве*, *аргво* etc? Кад се дакле *gu* чита као *гв*? Онда, кад стоји испред каква вокала, а претходи *n*. (види о том Туроман. лат. грам.)

»*Su* *su* изговара се као српско *св*, н. пр. *Suetonius*, *suavis*, *suadeo*, осим код *suus*, *su-is* (од *sus*), *suere*.« — И ово је правило скроз погрешно. По њему би се опет *sub*, *succedo*, *sumo*, *sustineo*, — *sua*, *suo*,

suum, suis (dat. abl. од suus), suile etc. читало *свб*, *свм*, *сва*, *сво*, *свум*, etc!!! Правило о томе, како се *su* изговара, треба да гласи овако: *su* изговара се као *се* само у *suadeo*, *suavis*, *suesco*, (и разуме се у речима, које су од ових изведене, као: *suasor*, *suavitas*, *consuetudo*, *suetus*, *Suetonius* etc.), а иначе као *су*.

»**Ti** испред вокала изговара се као српско **Ц** н. пр. *oratio*, *sentio*, *otium*. Кад испред *ti* стоји *t s x*, онда се изговара као српско *ти*, н. пр. *Attius*, *bestia*, *mixtio*; тако исто у облику *totius* (од *totus*).« — Пре свега у овом правилу каже се, да се *ti* испред вокала изговара као *ц*; по томе дакле *oratio* ваља читати *орацо*, *sentio* *сенцо*, *otium* *оцум*, *patientia* *паценца*, *amicitia* *амицица*, *pigritia* *пигрица*!!! Даље по постављеном правилу реч *Miltiades* (стр. 90. 109.) ваљало би читати *Милцадес*, *retieram* *рецерам* и т. д. А овамо *Miltiades* треба читати *Милтиадес*, јер је страна реч; *retieram* опет *ретцерам*, јер је на *ti* нагласак, као год и код *totius*. Не би г. писац тако замрсно и заплео ово правило, да је загледао у Туроманову граматичку.

Даље не увиђамо ту практичност, за што није г. писац напоменуо, како се **sch** изговара, кад се зна, да ученици обично погрешно читају *schema* *шема*, *Aeschines* *Ешинес*, *Aeschylus* *Ешилус*, а и на стр. 45 долази *schola*, *scholam*.

§ 4. « Супстантива означају лице или ствар и деле се на две главне врсте: 1. *Nomina appellativa*, општа имена, као *homo* човек; *gladius* мач, *arbor* дрво; *flumen* река. 2. *Nomina propria*, особна имена, као *Caesar*, *Euroa*, *Graecia* Грчка, *Roma* Рим.« — Овако непотпуно правило не може се ни из којих »практичних« обзира оправдати. У коју ћемо од ових двеју главних врста ставити супстантива: *iustitia*, *senectus*, *gloria*, *paupertas*, *somnus*, *victoria*, *pulchritudo* etc? У коју ћемо од ових двеју врста даље ставити супстантива: *civitas* (грађанство), *equitatus* (коњица), *grex* (стадо) etc? Најпосле у коју од ових двеју врста спадају супстантива: *aqua* (вода), *aurum* (злато) etc? Ниједан од ових наведених и хиљаде других супстантива не спада нити у *nomina appellativa* нити у *nomina propria*. Главне две врсте, на које се супстантива деле, јесу у граматички ма кој језика на свету *substantiva concreta* и *substantiva abstracta*. Који су дакле то били »практични« обзир, због којих гимназисте, — који у I. разреду из српске граматике уче: »све се именице могу поделити на стварне и мислене«, и који ће у II разреду у Туромановој граматички учити: *Nomina substantiva* (именице) јесу или *concreta* (стварне) или *abstracta* (мислене)« — треба у I разреду при предавању латинског језика да уче да се супстантива деле на *nomina appellativa* и на *nomina propria*? На послетку ни то се не може рећи, да је практично, кад у лат. граматички за I разред долазе називи: *opшта имена*

и *особна имена*, а из српске граматике ученику су већ позната имена: *именице заједничке* и *именице особне*, која ће и у другом разреду у Туромановој граматички наћи.

§ 5. »Род речи познаје се по наставку првога падежа јединице.« — Супстантива *pes ped* — *is* нога, *paries pariet* — *is* дувар etc. имају у првом падежу јединице наставак *s*; познаје ли се мушки род ових супстантива по том што имају у *nom. sing.* наставак *s*? — Супстантива *aetas* (*aetat-s*), *dignitas* (*dignitat-s*) etc. имају у првом падежу јединице такође наставак *s*; па познаје ли се женски род ових супстантива по том, што имају у *nom. sing.* наставак *s*? *Laus* (*laud-s*), *fraus* (*fraud-s*, за тим *urbs* (*urb-s*) *lex* (*leg-s*), *lux* (*luc-s*) etc. имају у *nom. sing.* такође наставак *s*; познаје ли се дакле женски род ових речи по том, што имају у *nom. sing.* наставак *s*? — Супстантива *carcer*, *anser*; *dolor*, *calor* etc. немају у *nom. sing.* никаква наставка, номинатив је једнак основи; по чему се дакле познаје мушки род ових супстантива? — Супстантива *guttur*, *sulphur* etc. немају у *nom. sing.* такође никаква наставка, номинатив је једнак основи; по чему ће се познати, да су ова супстантива рода *средњега*? — Супстантива *leo*, *pavo*, *sermo* etc., за тим супстантива *aenigma*, *roëma* etc. не само што у *nom. sing.* немају никаква наставка, већ шта више од основе отпада им крајњи консонант; јер *leo* постало је од *leon*, *aenigma* од *aenigmat* etc. По чему ће се дакле познати мушки род речи *leo*, *sermo* etc, а *средњи* род речи *roëma*, *aenigma* etc? Из овога, што доведе рекосмо, јасно се види, да је правило г. писца »род речи познаје се по наставку првога падежа јединице« сасвим погрешно. А откуда долази та погрешка? Отуда, што г. писац не разликује код речи *наставак* и *завршетак* (или *свршетак*) Њему је наставак то исто, што и завршетак. С тога пише у §-у 8. »речи по првој деklinацији свршују се у *nom. sing.* на а.« а у §-у 7 »наставка речи прве деklinације у *nom. sing.* јесте а;« у §-у 9. пише »по другој деklinацији иду речи, што се свршују у *nom. sing.* на *us*, *er*, *um*,« а у §-у 7. пише »наставци речи друге деklinације у *nom. sing.* јесу *us*, *er*, *um*.« и т. д. Г. писцу је *наставка* и *завршетак* које речи свагда једно исто. Он не налази, да је и за писца »кратке науке о прав. лат. облицима« потребно обазрети се на оне речи Курцијеве у §-у 100. његове грчке граматике: »*Verschieden von der Endung ist der Ausgang eines Wortes, das heisst, jeder Laut oder jede beliebige Anzahl von Lauten, welche am Schlusse eines Wortes stehen. So haben λόγος und γένος den gemeinsamen Ausgang ος. Aber Endung ist in dem ersteren Worte ζ und das zweite hat gar keine Casusendung.*« Исто тако н. пр. латинске речи *fructus* и *tempus* имају један исти завршетак *us*.

Али наставак је прве речи *s*, а у друге га никако ни нема.

Уз погрешно правило своје »род речи познаје се по наставку . . . « има г. писац још овај додаток: »Осим тога ваља запамтити, да су мушког рода у опште све речи, што значе мушко лице, а женског рода све речи, што значе женско лице.« Практичан учитељ напоменуће својим ученицима, кад дође на род именица, најпре оно правило, које је у самој природи основано и које и за српски језик и за латински једнако гласи. Напоменуће им за тим које су још именице по свом значењу рода мушкога (као имена *народа*, *река*, *ветрова*, и *месеца*), а које рода женскога (као имена *земаља*, *острва*, *градова* и *дрвета*). Тек *после тога* казаће им се, да се род осталих латинских именица познаје и *по том*, на што се *свршују*, дакле по *завршетку* (а не по наставку), но да ће о познавању рода по завршетку бити говора код сваке поједине деklinације. Тако исто треба по нашем мишљењу и практичан писац науке о лат. облицима да пише о роду латинских супстантива. Тако ћемо наћи у свакој лат. граматичи, била она написана за целу гимназију или за нижу, или немачким или француским или ма којим другим језиком, да је у свима правило о томе, по чему се род познаје, или још боље, чиме се род одређује, написано једнако и оним редом, који смо означили. Једини г. писац »латинских и српских примера са кратком науком о правилним латинским облицима« нашао је за практично, да у писању правила о познавању рода латинских супстантива удари другим путем и то онаким, којим најмање ученици I разреда гимназијског могу доћи до јасног познавања рода латинских супстантива.

§ 6. »Genitivus (генитив) стоји на питање: кога? чега? чији, а, е?« — Генитив стоји у латинском на питање кога? врло ретко. Међу свима примерима које г. писац у својој књизи наводи, има само два примера (и то уз *темог*, стр. 67.), у којима стоји генитив на питање кога? Генитива на питање чега? има већ више, а на питање чији, а, е највише. Готово сви генитиви што се налазе у примерима, — изузевши неколико што стоје на питање чега? и неколико других партитивних генитива — стоје на питање чији, а-е? Практичност је дакле налагала, да се рече: »Генитив стоји на питање чији? или чега?« А заиста је велика дидактичка погрешка ставити код генитива то питање (кога?) одмах на прво место. Кад се тако одмах у почетку учи, онда се ученик доводи у забуну, кад преводи са српског на латински језик; где треба генитив, онде ставља акузатив, или обратно.

»Vocativus (вокатив) са ускликом *o!*« — Латини употребљавају интерјекцију *o* само у говору афекта,

н. пр. *Haec sunt, o carnifex!* — *Aude nunc, o furia!* — *O* или *pro dii immortales!* — Да вокатив у латинском стоји по правилу без икаква усклика, то доказују и сами примери, који долазе као парадигме у делинацијама; ниједан није написан са ускликом *o*: *rosa* ружо! *poeta* песниче! *puer* дечаче! и т. д. Исто тако у примерима и српским и латинским долазе скроз вокативи без усклика. Чему дакле онако правило?

§ 7. »Наставци код свих пет деklinација јесту ови:

1. декл. Sing. Nom. *a*, Gen. *ae* etc. 2. декл. Sing. Nom. *us*, *er*, *um*, Gen. *i* etc. 3. декл. Sing. Nom. —, Gen. *is* etc. 4. декл. Sing. Nom. *us*, *u*, Gen. *us* etc. 5. декл. Sing. Nom. *es*, Gen. *ei* etc.«

»Кад се изостави наставак *генитива сингулара*, онда оно што преостане од речи, зове се *основа н. пр.* Nom. *rosa* Gen. *ros-ae* основа *ros*

»	<i>dominus</i>	»	<i>domin-i</i>	»	<i>domin</i>
»	<i>tempus</i>	»	<i>tempor-is</i>	»	<i>tempor</i>
»	<i>sensus</i>	»	<i>sens-us</i>	»	<i>sens</i>
»	<i>fides</i>	»	<i>fid-ei</i>	»	<i>fid.</i> «

Пре свега напомињемо, да је овај преглед »наставака код свих пет деklinација« сасвим погрешан. У *првој* је деklinацији по г. писцу наставак *нominativa сингулара а*, а супстантива ове деklinације и немају у *нominativу* каквог *наставка*; јер је н. пр. *nom. rosa* једнак *основи rosa*. Из друге деklinације узмемо н. пр. реч *puer*; наставак је по г. писцу у *нominativу* сингулара ове речи *er*, и тако излази, да је *основа њена ru!*; по правилу пак, које је на крају §-а 7. г. писац поставио о томе, што се зове *основа* које речи, *основа* је поменуте речи *puer*. *Основа* је од ове речи *доиста puer*, и по томе се види да супстантива на — *er* у другој деklinацији и немају никаква *наставка* у *нominativу* сингулара. Наставци у *нominativу* *треће* деklinације назначени су, као што видимо, цртом —; отуда се мора изводити, да супстантива *треће* деklinације у *nom. sing.* немају никаква *наставка*; а у §-у 10. читамо, да »речи по *трећој* деklinацији имају у *нominativу* *разне* *наставка*«. Како са овим *наставцима* *треће* деklinације стоји, видећемо мало ниже. — Најпосле погрешно је узимати *us* и *u* за *наставка* у *нominativу* сингулара *четврте* деklinације, а *es* за *наставка* у *нominativу* сингулара *цете* деklinације. На послетку још и ово примећујемо на тај преглед »наставака код свих пет деklinација«, да би сваки учитељ само бадава пре времена мучио своје ученике, кад би се овако напред испред деklinације сви »наставци« на један пут узели. То би се звало не имати никаквих дидактичких обзира у школском раду. Практичан учитељ би то код сваке деklinације напоменуо. Тако би и практичан писац чинио, а даље тумачење таквих

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

«наставка» напоменуо би у својој књизи онда, кад се све деklinације сврше, или би то оставио потпуној граматици. Према правилу г. писца: «кад се изостави наставак генитива сингулара, онда оно што преостане од речи, зове се основа» — од *rosa* је основа *ros*, а по науци о латинским облицима основа се речима прве деklinације свршује на — *a*, те је од *rosa* основа дакле *rosa*. Исто тако и речима *pete* деklinације свршује се основа на вокал *e*, те је од *fides* основа *fide*, а по г. писцу основа је *fid*; исто тако по г. писцу била би од *res* основа *r*!!! Од *tempus* наводи г. писац као основу *tempor*, но и то је погрешно; основа од *tempus* јест *tempus**. Она се истина код треће деklinације нађе основа *io* правилу, кад се одбаци наставак генитива сингулара *is* (или још боље: наставак генитива плурала *um*), али има много речи, код којих се тако не може добити основа; међу те речи спада и *tempus*. Већ из овога, што доведе наведосмо, види се, да у латинском језику није лако сваки пут одредити основу ове или оне речи. С тога се писци најбољих а уз то и најпрактичнијих школских грамика језика латинскога клоне тога, да у науци о латинским облицима објашњавају свуда одnose између основе и наставка. Да је и г. писац тако поступио — а требао је куд и камо пре тако да поступи у књизи намењеној ученицима из првога разреда — да је у целом §-7. оно написао, што читамо у Туромановој граматици под §-ом 20 онда би се могло рећи, да је сасвим практично поступио.

§-8. «Аблатив синг. често се означаје са *ā*» — Прво, свако из ових речи мора извести, да може бити у аблативу сингулара и *ā*, а то не може бити; јер је *a* у *abl. sing.* прве деklinације свагда дугачко. Друго не увиђамо ону практичност, која је налагала, да се овако правило баш за I деklinацију стави. У другој деklinацији не рече г. писац, да се аблатив синг. «означаје» са *ō*, у III са *ē*, у IV са *ū*, у V са *ē*, а тако што могао је уз ове деklinације с више разлога рећи, пошто је *domino, leone, fructu, die* (и све остале парадигме II III IV и V деkl.) овако без икаквог знака штампао, а у првој деklinацији штампао је парадигме у аблативу сингулара са знаком дужине: *rosā, roētā*, па опет додао правило, како се «често означаје абл. синг.»

§-9. Овде долази читава маса правилâ. Ту се у један мах упућују ученици — и то ученици првога разреда — да загледају у §. 13.; ту им се говори о вокативу речи на *us*, о вокативу сингулара и плурала других речи, о вокативу речи *filius*, о вокативу заменице *meus*, о вокативу речи *deus*, о номинативу, акузативу и вокативу речи на *um*, о речима на *er*, о

постајању женских речи на *a* од мушких речи на *us* и *er*, и најпосле о неким речима, које имају само плурал. Уз то ваља узети на ум, да су ова правила које нејасна и некоректна, које сасвим излишна. Да их пређемо појединце.

«Адјектива на *us, er, a, um*, види § 13.» Ово је тако написано, као да у латинском има адјектива са четири облика. Коректно је овако: — *us (er), a, um*; — или — *us, a, um*; *er, a, um*. Уједно имамо да приметимо на ово правило, да би практично било заменити га оваким правилом: Сва адјектива на — *us (-er), a, um*, изузевши облик на — *a*, иду по другој деklinацији: *puer bonus* (добар дечак), *oculus niger* (црно око), *ventus prosper* (поспешан ветар), *bellum magnum* (велики рат).

«Речи на *us* имају у вокативу сингулара *e*; иначе је вокатив сингулара и плурала свагда једнак номинативу. Запамти: *filius* вокат. синг. *fili*, *meus* вок. *mi*, *deus* вок. *deus*» — Додатак «иначе је вокатив сингулара и плурала свагда једнак номинативу» сасвим је нејасан. Ту се пре свега не зна, да ли се тај додатак тиче вокатива речи само друге деklinације или свих пет деklinација. На овај додатак примећујемо и то, да би му место било у једном правилу још испред деklinације, које г. писац нема, а које свака добра грамика латинска има. То је правило о томе, шта је једнако у свих пет деklinација (в. Туроман лат. грам. §. 21.). На речи г. писца: » Запамти *filius* вок. синг. *fili*, *meus*, вок. *mi*, *deus* вок. *deus*» — примећујемо, да је требало напоменути и вокатив од *nomina* на *ius, aius* и *eius*, даље номинатив и вокатив, датив и аблатив плурала од *deus*. Да н. пр. и номинатив плурала од *deus* треба запамтити, доказује пример: Богови (*dii*) Грка и Римљана имађаху многе олтаре (стр. 51).

«Речи на *um* свршују се у ном. акузат. и вокативу плурала на *a*» — Не знамо, за што г. писац ово правило о речима средњег рода напомиње само код друге деklinације, а не наводи га и код треће деkl. за речи на *ur, us* etc., и код четврте за речи на *u*. Никаква разлога не може нам г. писац навести, да је потребан поменути навод о речима на *um*. Трбало је још испред прве деklinације написати поменуто правило о томе, шта је једнако у свима деklinацијама, којег правила један део између осталог гласи: «сваки неутрум има и у сингулару и у плуралу по три падежа једнака: номинатив, акузатив и вокатив. Ови се свршују у плуралу на — *a*» (Туроман лат. грам. §. 21).

«Речи на *er*, понајвише избацују глас *e* испред *r*; као *ager, agri, agro; pulcher, pulchra, pulchrum, pulchri, pulchrae* и т. д.» — Речју «понајвише» у наком правилу није ученику, а још особито ученику I разреда, ништа речено. Њему се мора говорити одређено, ако хоћемо да га чему научимо. И да би

* Види К. Schmidt's Schulgramm. стр. 100. и стр. 97.

нејасност правила била потпуна, додато је још »pulcher, pulchra и т. д.« Зар се pulchra исто тако деклинује као ager, agri? И на што у овом правилу напомињати деклинацију адјектива pulcher, pulchra, pulchrum, кад је напред, одмах на првом месту, речено: »Адјектива на us, er, a, um види §. 13.« То бар не смемо рећи. да је практично. Него практично би онда било, да је ово правило о деклинацији супстантива II деклинације на er г. писац онако извео, као што га читамо у Туромановој граматици § 25.

»Од неких мушких речи на us и er постају женске на a, као: filius син, filia кћи; deus Бог, dea богиња; magister учитељ, magistra учитељица; puer дечак, puella девојка.« -- Пре свега напомињемо, да нам се израз »мушке речи« и »женске речи« место »речи мушког рода, речи женског рода« чини неудесан; та неудесност пада нам особито онда у очи, кад бисмо н. пр. neutra покушали рећи »средње речи«. Даље напомињемо, да је овако правило онде, где се говори о томе, како се речи друге деклинације деклинују, сасвим излишно. За што овако правило не напомену г. писац и у трећој деклинацији, кад је познато, да и у трећој деклинацији има доста »мушких речи, од којих постају женске.« н. пр. victor — victrix, rex — regina, etc. Као што рекосмо, то је правило у другој деклинацији сасвим излишно, јер је оно membrum disiectum једног важног правила, које се налази у свима добрим граматицама латинским испред деклинације, и које говори о томе, шта су то substantiva mobilia.

»Некоје речи имају само плурал, као: liberi деца; arma оружје; castra табор.« — Овде би практично било ставити и генитив покрај номинатива. liberi liberorum деца и т. д.

§. 10. »Речи по трећој деклинацији имају у номинативу разне наставке, и јесу Masculina, Feminina и Neutra.« — У §-у 7., где је г. писац навео »наставке код свих пет деклинација,« назначени су наставци речју треће деклинације у номинативу са цртом —. А у овом правилу, у §-у 10., каже г. писац, да речи по трећој деклинацији имају у номинативу разне наставке. Нека сада погоди, ко може, које су то ти разни наставци речју треће деклинације. То ли је оно »практично« и шта више »популарно« писање, што га г. писац у предговору своје књиге истиче? То ли је језик, којим се ученицима првога разреда говори? После дужег тражења и комбиновања једва нађосмо, шта је г. писац могао мислити под тим »разним наставцима.« Према томе, што је г. писац узео, да је у номинативу I деклинације наставак оно крајње a; у II декл. да су наставци номинатива оно, на што се речи те деклинације у номинативу свршују, т. ј. us er и um; у IV декл. да су наставци номи-

натива us и u; у V декл. да је наставак номинатива es; — потр. жисмо у књизи, где је наведено, на што се речи III деклинације у номинативу сингулара свршују, и нађосмо, да ће према мишљењу г. писца бити ти »разни наставци« означени у правилу на стр. 6.: Masculina јесу речи, које се у номинативу свршују на o, or, os, er, и импарисилаба на es;« на стр. 7. у правилу: »Feminina јесу речи на as, is, aus, x, s са претходним консонантом, парисилаба на es, речи на do, go, io и на us генит. ūtis, ūdis«; на стр. 9. у правилу: »Neutra свршују се у номинативу на a, e, c, l, n, t, ar, ur, us.« Разни наставци дакле што их речи по трећој деклинацији имају, јесу по г. писцу: o, or, os, er, es, as, is, aus, x, s (са конс. н. пр. bs, ms, ns, ps, rs), do, go, io, us, a, e, c, l, n, t, ar, ur. Може ли се замислити већа апсурдност, него учити, да су ово разни наставци речи треће деклинације у номинативу? Узмимо пре свега на ум н. пр. супстантива на or, er, ar, ur, као: amor, color; anser, carcer etc; calcar, exemplar etc; fulgur, guttur etc. Ова су супстантива сва без наставка у номинативу. Тако речи на o, као: leo, pavo etc. не само да немају у номинативу никаква наставка, него шта више и оно крајње n (осн. leon) од основе отпада. Зар речи heres (= hered-я), seges (= seget-s) etc. имају у номинативу наставак es a не s? Зар речи auctoritas (= auctoritat-s), aestas (aestat-s) etc. имају у номинативу наставак as? Даље зар lux (= luc-s), lex (= leg-s), nox (= noct-s) имају у номинативу наставак x a не s? и т. д. Из овога правила излази још и то, да су од leo, sermo pavo etc. основе le, serm, pav и т. д. а од речи amor, calor etc. да су основе am, col etc. Ову исту науку проповеда г. писац и у §-у 7: »Наставци код свих пет деклинација јесу у nom. sing. ови: у 1. декл. a; у 2. декл. us, er, um; у 3. декл. — (црта је без сумње с тога метнута, што се нису могли сместити сви »наставци:« o, or, os, er etc. Овако правило пише г. писац у §-у 10. на стр. 6, заборављајући на своје рођено правило, које је у §-у 7. поставио, и по којем су од наведених речи треће деклинације основе leon, sermon, dolor, leg etc.

»Која реч има у генитиву један слог више него у номинативу, зове се imparisyllabum (неравносложна), као: nom. miles ген. militis војник.« — Речи supellex ген. supellectilis, iter ген. itineris и т. д. имају у генитиву два слога више, па јесу такође imparisyllaba. Правило треба дакле да гласи: речи, које у генитиву имају више слогова него у номинативу, зову се imparisyllaba; н. пр. consul ген. consulis.

»Генитив плурал (ваљда плурала?) има наставке um и ium. У генитиву ium имају: 1. Парисилаба, као: nubes, nubis, nubium; imber, imbris, imbrium, (осим неких, као: pater, mater, frater, senex, canis, juvenis,

која имају um). 2. Импарисилаба, која испред генитивног наставка имају два консонанта, као: ags, artis, artium; gens gentis, gentium, 3. Неутра која имају у плуралу ia, као: mare, maria, marium. Остале речи имају генит. плур. um.« — Пре свега правило ово није овде никако на свом месту. Зар ученика, који тек почиње учити трећу деклинацију, ваља учити изузетке у облицима ове деклинације пре, него што научи правилне облике? Практичност би даље изискивала, да се уза сваку латинску реч стави и њено значење. То се налази у свакој, било латинској било грчкој или ма којој граматици, особито ако је за почетнике написана. На послетку ово правило није ни коректно. На крају овога правила каже г. писац: »Остале речи (разуме се, осим парисилаба, за тим импарисилаба, која испред генитивног наставка is имају два консонанта, и најпосле осим неутра, која у плуралу имају ia) имају у генитиву плурала um.« Гласи ли од речи p̄ix (снег), коју г. писац у овом истом §-у на стр. 8. наводи, генитив плурала p̄ivum? Зар lis (распра), mus (миш) гласе у ген. плурала litum, mugum?! А има још и других супстантива, која обрађују ово правило г. писца (в. Туроман. лат. грам. стр. 25).

»Masculina јесу речи, које се у номинативу свршују на o, or, os, er и импарисилаба на es.« — Како учитељ латинског језика ово правило са ученицима прочита, он ће им одмах навести бар по један маскулинум за сваки онај завршетак. То је дакле требало и у »практичној« књизи учинити. Уз правило ово у којем г. писац говори, које су речи masculina, има као другу парадигму homo, hominis и испод ње каже: Исто тако деклинују се origo порекло, virgo девојка, ordo ред. Зар неће свако помислити, да је origo исто тако маскулинум као год homo или leo? Уз flos, honos, mos и ros (ген. floris, honoris) додао је г. писац напомену: Запамти bos, bōvis во.« Који ученик неће од речи bos, кад јој зна већ генитив сингулара, направити ген. плур. bovum (!), дат. и абл. плур. bovis (!)? Оваке речи, које се неправилно деклинују, као Iuppiter, bos и sus иду на крај треће деклинације и на место једно. Погрешно је назначен и квантитет у генитиву; не пише се bōvis, него bōvis. Најпосле bos значи говече (дакле во или крава); јер haec bos нећемо преводити са: во.

»Feminina јесу речи на as, is, aus, x, s са предходним консонантом, парисилаба на es, речи на do, go, io и на us, генит. ūtis, ūdis.« Требало је и овде навести по један супстантив за as, is, aus etc. Примећујемо даље, да ово правило није коректно. Место »речи на do, go, io« требало је рећи »врло многе речи на do, go, io;« јер ено н. пр. реч ordo, која је под маскулинима наведена, да се мења као homo, није femi-

ninum; реч margo (крај), која је наведена уз правило у којем се говори о фемининима, није фемининум. А за речи на io знамо, да су concreta на-io сва махом masculina, као: pugio нож, rapilio лептир, scipio палица etc. Најпосле и то да споменемо, да напомени о роду речи на do, go, io није место у правилу о роду феминина, већ у правилу о роду маскулина. Тако налазимо у свакој доброј граматици; јер је тако природније па дакле и лакше за ученика, кад му се каже, да су masculina речи на — o, а да су изузетно речи на do, go, io feminina. (В. Туроман. стр. 26). »Neutra свршују се у номинативу на a, e, c, l, n, t, ar, ur, us. Речи на e, al, ar имају у аблат. сингул. i, у номинативу плурала ia, у генит. ium.« И на ово правило примећујемо најпре оно, што и на поменута два правила о маскулинима и фемининима, т. ј. да је правило требало допунити супстантивима за сваки завршетак, као: роџта песма, mare море, lac млеко, etc. Нарочито напомињемо, да је врло далеко од практичности, кад се у правилу најпре и најпре каже, да се неутра свршују у номинативу на-a, а нити у парадигмама нити где год међу примерима нити у речнику игде има једног јединог примера неутрума на-a наведеног. За правило ово ваља још и то напоменути, да је и некоректно; јер супстантива на ar, gen. āris имају у абл. e, а у ном. плурала само a. (В. Туроман. § 31. в. и § 33).

§ 12. »Речи по петој деклинацији свршују се у номинативу на es и јесу Feminina. — Dies дан је у сингул. Mascul. и Fem., а у плуралу само Mascul.; meridies подне је Masculinum.« — По овом правилу може се »ведар дан« рећи латински dies serenus или dies serena. No dies serena не може се рећи; јер је dies у сингулару само онда femininum, кад значи одређен рок, н. пр. dies constituta. — Уз парадигме пете деклинације каже г. писац, да се spes нада, fides верност, glacies лед, facies лице, acies убојни ред, effigies слика исто тако деклинују као res и dies. По томе би од spes гласио ген. плурала sperum, дат. и абл. spebus, као што res има rerum и rebus. Од ових шест речи имају три, и то acies, effigies и spes у плуралу само Nom. Acc. и Voc., дакле падеже на es; а оне три речи fides, facies и glacies немају плурала. Само две речи пете деклинације, res и dies, имају сав плурал.

§ 13. »Адјектива показују какво је лице или ствар и деле се по својим наставцима на: 1. Адјектива са три наставка; 2. Адјектива са два наставка; 3. Адјектива са једним наставком.« — Као год код супстантива, исто тако и код адјектива назива г. писац оно наставком, што није наставак, и налази онде наставак где га и нема. Узмимо н. пр. адјектива: liber, ген. liberi; celer, ген. celeris; pauper, ген. pauperis. Зар је оно-er наставак, а lib, cel, paup, основа? Адјектив vigil, (будан) ген.

vigilis но науци је г. писца адјектив са једним наставком. Шта је у тога адјектива наставка? Да ли је l или il или може бити друго што?

По нашем су мишљењу адјектива *par, pauper, uber, degener, vigil etc.* адјектива без икаква наставка. Сасвим је дакле погрешно делити адјектива на адј. са три, два и са једним наставком; коректно је адјектива у латинском поделити на адјектива са три, два и са једним обликом.

»Некоја адјектива на *er, a, um* избацују е испред г и деклинују се као *ager*; а у неких остаје е и иду као *puer*; амо спадају и адјектива сложена са *fer* и *ger* (од *fero* и *gero*).« — Ово правило није тачно и опредељено изведено. Каже се најпре, да »некоја адјектива на *er, a um* избацују е испред г, а »у неких да остаје е,« и за тим се наводи шест адјектива, која избацују е испред г, и шест, која не избацују. Правило је ово за тим и некоректно. Каже се, да се некоја адјектива на *er, a, um* деклинују као *ager*, а некоја као *puer*. Зар се н. пр. женски род *nigra* деклинује као *ager*? Зар *misera* као *puer*? Правило о деклинацији адјектива на *-er, -a, -um* треба дакле да гласи од прилике овако: »Од адјектива на *-er, -a, -um* задржавају е испред г ова адјектива: *asper, miser, tener, prosper, laevis, liber, corniger, frugifer* (и остала, која су сложена са *fer* и *ger*); а сва остала адј. на *-er, a, um* избацују е у деклинацији.« У овом истом параграфу долази мало ниже *acer, acris, acre*. Испод ове парадигме долази шест адјектива, која се исто тако деклинују као *acer*. За што не наведе г. писац још осталих шест адјектива, која се деклинују као *acer*? Таквих адјектива на *-er, -is*-е има свега 13; то је требало у књизи напоменути, а и ученик I разреда може их лако запамтити. Који год стручан човек узме у руке ову књигу, приметиће на врло много места, да је г. писац оно, што иде заједно и што се никако не да цепати, ипак цепао, да је радо употребљавао метод, који бисмо немачки могли назвати *Halbirungsmethode*, или српски *метод преполовљавања*. На овај његов метод имаћемо прилике још чешће да се обазремо.

»Адјектива са једним наставком свршују се по највише на *s* и *x* за сва три рода, као: *prudens, prudentis, разуман, a, o; felix, felicis, сретан, a, o*. Ова адјектива имају у аблат. синг. *i* и *e*.« — Назив »адјектива са једним наставком« казали смо напред, да је погрешан. »Ова адјектива свршују се« — каже г. писац — »по највише на *s* и *x* за сва три рода.« Опет речи неодређене и некоректне, опет метод преполовљавања. За што је изостављено, да се та адјектива свршују још на *g* и на *l*? На што је даље уз *prudens* додат генитив *prudens*, а уз *felix* ген. *felicis*? Тим ће се само б. бити ученик. Правило своје о ад-

јективама »са једним наставком« завршује г. писац овим речима: »Ова адјектива имају у абл. синг. *i* и *e*.« Овако се то не сме рећи; јер се каже само *sermone eleganti, iudice clemente, mari ingenti etc.*, а не *s. elegante, i. clementi, m. ingente etc.* Да не трошимо речи на доказивање, упућујемо читаоца на примедбе уз § 57-и и на § 58 у Туроманове граматике. А како треба да гласи главно правило о адјективима с једним обликом, јасно и разговетно је казано у §-у 56 исте граматике.

§ 15 »Адјектива у компаративу имају у аблативу синг. *e* и *i*, у генитиву плур. *um, a* у неутру плур. *a*; дакле: *faciliore* и *faciliori, faciliorem, faciliora*.« — Адјектива у компаративу немају у аблативу сингулара *e* и *i*, већ само *e*. Правило о деклинацији адјектива у компаративу треба да гласи: »компаратив се мења по трећој деклинацији; генитив свршује се за сва три рода на *-oris*. У аблативу сингулара стоји — *e*, у ном. плур. неутрума — *a*, у ген. — *um*: *faciliore, faciliora, faciliorem*. — На завршетку овог параграфа стоји: »српско *од* или *него* код компаратива значи *quam*.« Ми мислимо, да учећи ученика I разреда језик латински ваља да им објашњавамо, шта која латинска реч значи, српски, да дакле правило треба да гласи: »Латинско *quam* уз компаратив значи *од* или *него*, н. пр. *aurum est gravius quam argentum*.«

§ 17 За *unus una unum* требало је додати и плурал, јер долази и у плуралу, као н. пр. *uni mores, unae nuptiae, una castra etc.*

За деклинацију броја *tres tria* доста би било у »краткој науци о правилним лат. облицима« ово напоменути: *tres* (три) деклинује се као плурал од *facilis*: *Nom. Acc. m. f. tres, n. tria; Gen. trium; Dat. Abl. tribus*. Тим би ученик одмах знао, да је тај број адјектив са два облика у плуралу, а не са три облика, као што га је г. писац представио. Ово погрешно правило узео је г. писац из Шинагла (стр. 50). — О броју *mille* и плуралу *millia* има у »краткој науци о прав. лат. облицима« у §-у 17. више, него што ћемо наћи и у којој најопширнијој латинској граматизи. Има најпре ово: *Mille* се у сингулару не мења, већ само у плуралу и јест неутрум.« Даље долази ово: »*millia* деклинује се овако: *Nom. millia* хиљаде *etc.* (кроз све падеже).« За тим се напомиње: »Кад стоји *mille* са супстантивом, онда се само супстантив деклинује, а кад стоји *millia* са супстантивом, онда се само *millia* деклинује а супстантив стоји у *genitivu*. Даклем: *Nom. mille homines — duo millia hominum; Gen. mille hominum-duorum millium hominum; Dat. mille hominibus — duobus millibus hominum; Acc. mille homines — duo millia hominum; Abl. mille hominibus — duobus millibus hominum*.« На што оволико речи о *mille* и *millia*? Јасност не постизава се

www.ubek.com

УН И В Е Р З И Т Е Т С К А Б И Б Л И О Т Е К А

многим речима. Зар није сасвим доста онолико, колико се за mille и millia налази у Туромановој граматици стр. 53. пр. 3. Онда је то правило кратко и са мало речи изведено, али тако јасно да га сваки ученик одмах може схватити. — У овом §-у 17. читамо и ово: »У српском стоје супстантива поред бројева (осим један) у генитиву, и то до четир (зашто не четири?) у сингулару (?!), а у латинском стоје супстантива поред бројева (осим unus) у плуралу, и то у оном падежу, који захтева дотична (?!) реч н. пр. Један лав, unus leo; два лава, duo leones; чет ла-

вова quinque leones; са десет лавова, cum decem leonibus.« У овим примерима: duo leones, tres leones, quatuor leones, quinque leones стоји супстантив leones у номинативу, а може се узети и да стоји у акузативу плурала (осим duo leones); где је та »дотична реч,« која захтева онај номинатив или акузатив? Говорити о »дотичним речима« првошколцу, рекли бисмо, да није практично, а још мање »популарно.«

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

БЕЛЕШКЕ О ПРОСВЕТИ И ШКОЛАМА

I

Стечај за „Историју српскога народа“

За ученике основних школа има се написати ручна књига »Историја српскога народа.«

Како још за сада није израђен шири програм за предавање српске историје у Основној Школи, то се оставља пишевој увиђаности, да он сам одреди меру знања, које ђак мора изнети из такве школе по Народној Историји. По распореду од 17. Септембра 1871. г (в. Школски зборник стр. 208.) ова се наука предаје за сад само у III разреду основне школе, и то с 3—4 часа недељно. Што се тиче методе, она се мора сложити са задатком основне школе, као што је савременом науком обележен.

Позивају се сви, који би се хтели примити израде ове историје, да свој рукопис поднесу министарству просвете и црквених послова до краја Децембра ове године.

Пошто се дело прегледа и оцени у Главном Просветном Савету, решиће се и о награди која му припада.

К ПБр. 2745. Из канцеларије министарства просвете и црквених послова, 19. Маја 1882. у Београду.

II

Годишњи скуп Матице Српске у Лужици

12. Априла ове године држан је годишњи скуп Српске Матице — Лужичких Срба — у вароши Будишину (Baudiszen). Почем наши читаоци нису можда имали прилике, да се са том установом упознају, то ћемо у кратко споменути: да су Лужички Срби највише походили зл. Праг, да су се тамо упознали са установом чешке Матице и 1845. год. сами су основали таку Матицу. Лужички Срби су већим делом протестанске вере, а мање су римокатолици. И једни и други су учили богословске науке у Прагу. Тада су кандидати богословије Смолер заједно са Дром Клином учинили први корак, издали позив на народ и подејствовали те се привремени одбор саставио и штампуте израдио, које је пруска и саксонска влада одобрила.

Ови штатути важе још и сада, осим главне одреџбе: да се $\frac{1}{3}$ прихода капиталише, јер никад $\frac{2}{3}$ нису биле довољне; због тога се морало од те наредбе одступити. Главна цељ Српске Лужичке Матице јест издавање добрих књига за неучен свет и часописа 2 свеске на годину. Чланова има двојаких: први улажу 5 динара а добијају књиге и часопис; други 3 $\frac{1}{2}$ динара годишње а добијају само књиге а не и часопис. Ко положи једанпут за свагда 120 динара, постаје чланом за цео свој живот и добија све књиге и часопис бесплатно. Број чланова ипак био је а сада је мали. Главни је узрок у томе: што је Матица морала најпре правопис и азбуку означити и тако и речи из нова стварати. Број издатих књига износи сада око 60. Најглавнији литерарни производи Матице јесу: *Powódki*, приповетке; у 700 комада штампане. *Статистички попис српске горње Лужице од Јакуба и других*. *Библiske ставизни (историје) аевод од Пекарја и Бартна*. *Предзенак (т. ј. Презак Přebek)* календар који се у 4000 комада годишње штампа и продаје. Почео је 1855. године излазити. Научних радова има мало. Може бити да ће нова подела у одборе за 1. философске, 2. природне и 3. историске науке донети већег рада. До сада је од научних радова угледало света: 1. *Српски словник* од др. Пеула помоћу Сајлера и Хорника, 70 табака. 2. *Горњо Лужичка српска ричница: граматика (gramma)*. 3. *Часопис* 1—16 од Смолера, 16—29 од Бука директора гимназије у Дрездену. У часопису су најпре стављени песнички производи — главно од Сајлера, неки од Пеула, Веле, народне песме, филолошки чланци од Пеула, Смолера, Бука, Хорника, Итише, Бротише. Историски чланци од Јенча: (*Jenč: Stawizny serbskeje syce a narodnosće, Přebłady serbského pismorostwa*) Хорника, Смолера, Веле, Фиелера, затим чланци природописни од Ростока, који је и терминологију створио, и Дучмана.

Библиотека Матице мала је, али је важна, јер садржи све списе и књиге које се односе на доњо- и горњо- Лужички српски народ. Разуме се собом, да је

та Матица средиште народног живота и литерарног покрета Лужичких Срба, којих данас свега има на броју 170.000 душа. Осим 12.000 католика сви су лутеранске вере. Станују у 533 општине и заузимају простора 70 квад. миља, али су на тој просторији помешани са 120.000 Немаца и једни су под Саксонском а други под Пруском владом.

Скуп је сходно штатутима држан на дан прве среде која пада по Васкрсу. На скупу је председавао барок Хорник, јер је Комтур Смолер био званичним пословима спречен. Председник је споменуо клевете немачком штампом нанете, као да је то друштво панславистичко. Он наводи штатуте и правац друштва: да намерава помоћу материнског језика ширити само образовање и морал; и радује се, што може саопштити друштву писмо једног знаменитог немачког научњака у ком се смер и рад Српске Лужичке Матице с хвалом спомиње и оцењује, указује на културни значај малих народа и позива при том на прваке немачке литературе: Хердера, Лесинга, Гетеа и Рикерта. —

Затим је гим. професор Др. Муке читао годишњи извештај, из кога сазнајемо: да је 1881. год. приступило 12 нових чланова, а 4-рица су од старих умрли. Осим календара, као неке годишњице, Матица је издала 2 свеске часописа, у којима се налази више песама — лирских од Веле, проф. Пфула и Косика, збирка од 90 народних песама, које је скупио пок. отац Маркус и оставио Матици, литерарни преглед 5 последњих година од Јенча и више чланака природописних.

Први пут су ове године давана благодетељања и то 3 из завештаја Красевског, на име 3 „вендска“ ученика гимназије у Будшину у суми по 60 марака (6 дук.)

Приходи за продате књиге износили су 3.322 марака а расходи 3.162 м. Целокупно имање је износило на крају 1882 године 1.656 марака. —

Ради народног образовања Матица српска је 640 комада својих списа у прошлој години поклонила разним општинским библиотекама. Скупа је издала Матица у прошлој години 8400 комада књига из своје књижаре!!

Председник саопштава даље радосну вест: да је друштвени дом се опростио дуга, и то помоћу прашке банке,

да је то имање сада чисто и почиње доносити и прихода, тако да ће за 1882, годину бити бар 15 дук. дохотка, и тако је Матица на путу да лепша времена доживи.

Међу новим члановима има 11 Пољака, 1 Чех и 2 „вендска“ сеоска друштва,

Председник жели: да се чешки народ више заузме за развитак српске Матице и боље да њу потпомаже.

На предлог председавајућег је Комтур Смолер, многогодишњи председник, изабран за почасног председника. Затим је још прочитана одлука из које саопштавамо следеће: „У слеским новинама је наш многозаслужни литерат Смолер нападнут и као опасан агитатор, панслависта, описан, који руским новцем агитира против свог краља и господара. Ми добро знамо, да су то безобразне клевете и лажи; ми знамо да је Смолер један од најоданијих поданика нашег краља, да је његова намера само та да шири хришћанска начела љубави и морала помоћу народног језика међу Лужичким Србима. Зато није наш задатак да кривца бранимо; само хоћемо јавно и отворено да сваком кажемо: да наша српска Матица никад није стојала под управом издајце, но да себи сматра за почаст што је стајала под руководством славног једног мужа, коме част бранити сматра за хришћанску дужност, као мужу, за кога је познато да је пример верности и оданости краљу и љубави према отаџбини, и зато с гнушањем и презирањем одбацује сваки такав напад непознатог нападача.“

Српска Матица је још решила: да и она учествује у прослави бечкој — (1883. слави бечка општина дан и годину ослобођења од турске напаст 1683. године помоћу пољског краља Собјеског) — тиме: што намерава издати популарни спис о значају тог историјског факта. Ми завршујемо наш чланчић с добром жељом: да литерати и научњаци нове краљевине српске не забораве на Лужичке Србе, да их бар књигама на поклон потпомажу и да приступе као чланови Матице и тиме умноже материјална средства како би се тај остатак некад тако велике словенске гране одржао и душевно развио и унапредно.

Др. Ј. Валента.

ПРОСВЕТНИ ДОБРОТВОРИ

I

Г. Ђока Ничић, заступник директора врањске гимназије, поконио је 1 р. IV одељ. основне врањске школе 6 комада књига — поучних приповедака за децу — да се о овогодишњем испиту раздаду одличним и врло добрим ученицима.

На овом поклону изјављује се г. Ничићу најтоплија захвалност.

II

Г. Алекса Рајичић, трговац Бањански, претплатио је лист „Голуб“ који излази у Сомбору, за Бањанску школу за годину дана.

Г. Алекси изјављује се усрдна захвалност на добру које је учинио школи

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА